

sociologisk forskning 01

•
2
0
0
6

Redaktör & ansvarig utgivare

Katarina Sjöberg
sociologiskforskning@soc.lu.se
tel. 046-222 8809

Redaktionen

Katarina Sjöberg (red)
Henrik Lundberg
Åsa Lundqvist
Diana Mulinari
Marcus Persson
David Wästerfors

Adress

Sociologisk forskning
c/o Sociologiska institutionen
Lunds universitet, Box 114
221 00 LUND
tel: 046-222 8809
fax: 046-222 4794

Grafisk produktion

Boréa (form & layout)
Arkmedia, Finland (tryck)

Sociologisk Forskning publiceras
med stöd från Vetenskapsrådet.
Artikelförfattarna ansvarar själva
för innehållet i respektive artikel.

Prenumerationsärenden

Merete Hellum
tel. 031-773 4821
merete.hellum@sociology.gu.se

Annonsansvarig

Henrik Lundberg
tel. 046-222 88 64
henrik.lundberg@soc.lu.se

ISSN 0038-0342

HUR GÖR DJUR? MÄNNISKOR, ANDRA DJUR OCH UTMANINGAR FÖR SOCIOLOGIN	5
Tora Holmberg	
HEIDEGGER OCH AUTENTISK FASCISM	21
Göran Dahl	
VIKTEN AV KULTURELLA ÖVERBRYGGARE I STORSTADENS INTEGRATIONSPROJEKT	33
Susanne Ewert, Marianne Liedholm & Göran Lindberg	
GROUNDLED THEORY — ETT OAVSLUTAT PROJEKT	51
Sven-Åke Lindgren	
REFLECTIONS ON THE STUDY OF INFORMAL CONTROL	71
Robert M. Emerson	
NOTERAT	77
RECENSIONER	79

Sveriges Sociologförbund

är en fackligt och politiskt obunden intresseorganisation för sociologer med syftet att främja sociologins vetenskapliga utveckling och praktiska tillämpning. Som medlem i Sociologförbundet får du bland annat förbundets egen tidskrift **Sociologisk Forskning** och den internationella tidskriften **Acta Sociologica**, som utkommer fyra gånger per år.

Vill du bli medlem?

Se Sociologförbundets hemsida www.sociologforbundet.org.se för information. Från hemsidan kan du också beställa lösnummer av Sociologisk Forskning.

Sociologförbundets styrelse:

Antoinette Hetzler, ordf
Mikael Carleheden, vice ordf
Erik Wesser, kassör
Ord. ledamöter: Apostolis
Papakostas, Elisabeth Lindberg,
Anders Petersen, Merete
Hellum, Henrik Loodin.
Suppleanter: Malin Wreder, Eva
Schmitz.

Utgivningsdagar 2006

nr 1: v 10
nr 2: v 23/24
nr 3: v 40
nr 4: v 51

DETTA NUMMER av Sociologisk Forskning har närmast karaktären av bricolage, ett begrepp med ursprung i franska språket och som i detta sammanhang står för tema med variationer. Artiklarna behandlar allt från sociologiska förhållningssätt gentemot "den andre" till utvecklingen av *Grounded Theory*. En ambition är att belysa ämnen med stor relevans även utanför vetenskapssamhället.

I den första artikeln "Hur gör djur?" introduceras läsaren i ett relativt nytt sociologiskt fält som handlar om relationer mellan människor och andra djur. I dag finns ett ökat intresse för hur betydelsefulla icke-mänskliga djur är för den mänskliga kulturen, men också hur detta diskuteras i poststrukturalistiska termer med avseende på "den andre".

Nästkommande artikel har titeln "Heidegger, Spengler och Autentisk Fascism". Här studeras fascistiska ståndpunkter hos tänkare med kritisk inställning till fascismen såsom den gestaltat sig och med utgångspunkt i en "autentisk fascism". I de diskussioner som förs analyseras vilka ideologier som växt fram i syfte att "rädda" nationer (i detta fall Tyskland) från ett påstått förfall, genom ett återuppväckande av Nationen, det egna "homogena folkets" påstådda (och mystiska) organiska centrum.

I artikeln "Vikten av kulturella överbyggare i storstadens integrationsprojekt" som följer härpå står i en bemärkelse det motsatta i fokus: delaktighet och likaberättigande i ett nutida, mångkulturellt samhälle. Artikelförfattarna frågar sig bland annat hur integration kan genomföras rent praktiskt och vilken roll så kallade "link workers" kan spela.

Mot denna bakgrund, och med ambitionen att förstå och begripliggöra en sådan sammansatt verklighet (eller kanske snarare verkligheter) ställs stora krav på metodologisk kapacitet, något

som behandlas i nästa artikel. Här diskuteras de kvaliteter och förnyande inslag i *Grounded Theory* som gör den rustad att möta kraven på att analytiskt hantera den sociala världens komplexitet och variation.

• • •

REDAKTIONEN FÖR Sociologisk Forskning, som från och med årsskiftet 2005/2006, är placerad i Lund, vill tacka den tidigare Umeå-redaktionen som nu lämnat över redaktionsskapet till oss. Ni har gjort ett fantastiskt arbete och det är vår ambition att även fortsättningsvis hålla fanan högt!

Den nya redaktionen kommer från och med detta nummer att disponera om tidskriften något. Sociologisk Forskning kommer framöver att bestå av korta artiklar, mellan 4.000 och 7.000 ord, och långa artiklar, mellan 10.000 och 12.000 ord. En nyhet är vår gästkolumn, där sociologer från hela världen bjuds in för att fritt formulera sina tankar. Gästkolumnen omfattar 3.000 ord.

I detta nummer har vi det stora nöjet att presentera professor Robert M. Emersons reflektioner över varför sociologer bör studera mikrokonflikter eller "troubles".

Recensioner kommer i fortsättningen att omfatta allmän sociologisk litteratur, avhandlingar

samt även sociologisk kurslitteratur. Omfånget på recensionerna är 2.000 ord. I varje nummer ges dessutom utrymme för kommentarer och inlägg på texter publicerade i tidskriften. Omfånget för sådana kommentarer är mellan 1.000 och 2.000 ord.

Under rubriken "Noterat" ges nytt utrymme för forskningsnotiser som omfattar texter på omkring 1.000 ord. I detta nummer har vi valt att lägga fokus på en konferensrapport från Sociologiförbundets årsmöte som i år arrangerades av Södertörns högskola.

Tidskriftens lektorsgrupp består av sociologer från de skandinaviska länderna. Före publicering granskas och bedöms varje artikel av minst två lektörer. Manus skrivs på de skandinaviska språken samt — om det finns särskilda skäl — även på engelska.

Redaktionen ser fram emot intressanta och tankeväckande utbyten med landets sociologer. Vi välkomnar även recensioner av de böcker som inkommit till redaktionen och som står att finna just under rubriken "Inkommen litteratur". Välkomna med bidrag!

KATARINA SJÖBERG
redaktör & ansvarig utgivare

re:plik

För att skapa en levande sociologisk debatt tar vi emot repliker på alla artiklar. Kontakta redaktionen om du vill replikera på någon av artiklarna!

För att din replik ska kunna publiceras i nästkommande nummer av SF bör ditt inlägg vara redaktionen tillhanda senast trettio dagar efter det att du erhållit det aktuella numret. Maximalt omfång är 1.500 ord.

Hur gör djur? Människor, andra djur och utmaningar för sociologin

av Tora Holmberg

EN KALL OCH BLÅSIG onsdagseftermiddag hösten 2002 kommer Ann Jönsson släpande på ett tungt paket. Hon är på väg till Göteborgs stads Park- och naturförvaltning för att överlämna ett upprop innehållande dryga 20.000 påskrifter från upprörda göteborgare som mobiliserat sig runt frågan om framtiden för djuren i Slottsskogen (Dnr 1004/00, Isemo 2002). Bakgrunden är att nämnda förvaltning månaden innan offentliggjort en åtgärdsplan i vilken man väcker frågan om att delvis förändra artbeståndet i Slottsskogens djurpark (Göteborgs Stad 2002). Här sägs bland annat att: "Åsna, älg, pelikan, pingvin och flamingoer (sic!) kommer enligt park- och naturnämndens beslut på sikt att avvecklas" (ibid:10). Vart dessa djur ska ta vägen efter nämnda "avveckling" nämns dock inte.

Åtgärdsplanen väcker djup förbistring hos göteborgarna som genom nämnda namninsamling, insändare till lokaltidningar, samt brev, e-post och telefonsamtal till Park- och naturförvaltningen, luftar sin ilska över kommunens intentioner att göra sig av med vissa av djurarterna. Av dessa djur finns i sin tur ett som brevskrivare och debattörer verkar ägna särskild uppmärksamhet: Älgarna. William, 4 år, skriver till exempel enligt *Göteborgs-Posten*:

Tora Holmberg är sociolog och verksam som forskare vid Institutet för bostads- och urbanforskning samt Centrum för genusvetenskap, Uppsala universitet.

Jag tycker att det är jätteroligt att åka till Slottsskogen. Roligast är att titta på älgarna. Ska jag inte få göra det mera? Det tycker jag är väldigt tråkigt. (Ljung 2002:8)

Det stora flertalet av aktörer förfasar sig över att älgarna skulle försvinna. Man menar att dessa funnits där för alltid, och att de är viktiga för Slottsskogen. Men andra menar att det är på tiden att de äntligen ska försvinna, då de levtt ett så eländigt liv i ett för litet hägn.

Jag har hämtat detta exempel från en pågående studie, för att det väcker en rad frågor och illustrerar några teoretiska problem. Hur ska man till exempel förstå de känslor som älgarnas framtida öde väcker? Hur ska man förstå att det just är älgar som får stå som symboler för denna parks framtid? Och hur ska man i förlängningen förstå hur attityder till, och praktiker runt, djur förändras beroende på det rumsliga och tidsliga sammanhanget? Hur kan man sociologiskt kan gå tillväga för att analysera och förstå människors engagemang för och relationer med andra djur?

Syftet med den här artikeln är att kritiskt granska sociologin i huvudfåran, genom att lyfta fram nyare, internationell teoribildning inom det fält som kommit att kallas "*the sociology of human-animal relations*". Inom denna tradition, hädanefter kallad "djursociologi", finns ett etablerat antagande att människors relationer till andra djur följer och speglar sociala förändringar. Eller som sociologerna Adrian Franklin and Robert White uttrycker det: "Djur är bra att tänka med när det gäller att förstå samtida *Weltanschauungen* och deras sociologiska analys." (2001:236, min övers.).

Jag vill poängtera att djuren inte bara används som en ingång för att förklara "viktigare" sociologiska frågor, utan att det finns ett värde i att problematisera och analysera själva relationen *mellan* människor och andra djur såväl som de utmaningar som dessa relationer utgör för sociologin och andra samhälls- och kulturvetenskaper. Därför kommer jag att belysa fenomenet utifrån traditionella sociologiska begrepp som sociala rörelser, interaktion och social identitet för att se vilka utmaningar som ligger i användandet av dessa. Men jag kommer också att införa lite mer okända begrepp som *anima urbis* och *artism*.

Inom djursociologin finns hela spektrat från att se djuren som uttryck eller representationer för något (Rothfels 2002), till att analysera deras närvaro och delaktighet i interaktion (Philo & Wilbert 2000, Sanders 2003) till att slutligen analysera icke-mänskliga djur som subjekt; djurens livsvärld, kultur och motiv. Det senare kommer jag inte att ta upp i denna översiktsartikel.¹ Istället presenteras djursociologi med utgångspunkt i mänsklig subjektivitet och relationer mellan människor och andra djur, men med en kritisk ingång där sociologins produktion av människa-djur som dikotoma och oproblematiska kategorier ifrågasätts. Jag använder genomgående empiriska exempel från ovan nämnda studie av Slottsskogen för att illustrera de teoretiska resonemangen.

Artikeln är alltså tänkt att läsas som en kritisk översiktsartikel som söker nya svar på gamla sociologiska frågor, snarare än som en analys av en fallstudie.

Förändrade relationer

Människors relationer till andra djur har historiskt karaktäriserats av motstridiga föreställningar och tendenser, och så är fallet även idag (Broberg 2004, Ingold 1994, Manning & Serpell 1994). Vi har i västvärlden att göra med en stadig ökning av antalet husdjur, såväl som en utvidgning av husdjurskategorin (med ”nya” kelgrisar som exempelvis leguaner, minigrisar och ormar). Tillsammans med detta intresse ser vi en ökad popularitet av kulturella artefakter och andra uttryck, som veterinärprogram på TV, *Animal Planet*, *National Geographic* och andra tidskrifter, och av aktiviteter som kaninhoppning, hundyoga (s.k. ”doga”) och, inte minst, ridning (Serpell 1986, Franklin 1999). Inte särskilt förvånande visar svenska enkätstudier att det i allmänhet finns starkare tendenser idag än tidigare till att värdera relationer till djur och natur som starkt betydelsefulla, samtidigt som man i konsekvensens namn menar att vi människor också är ansvariga för andra djurs välbefinnande (Uddenberg, 1995 & 2000:40).

Nära interaktion med andra djur framställs ofta som allmänt främjande välmåga hos människor. Barn antas till exempel må bättre av att växa upp med djur då det anses gynna empatiutvecklingen att ha ansvar för ett husdjur. Andra studier visar hur äldre människor med husdjur har högre grad av hälsa och välbefinnande, än äldre utan husdjur. Särskilt hundägande har tilldragit sig hälsopsykologers och andras intresse (Siegel 1993).

Denna närhet till djuren kan också förstås bli en källa till bekymmer och konflikter människor emellan, liksom mellan djur, vilket också

har diskuterats och ramats in i termer av *risker*. Jag tänker inte minst på risker för allergier och konflikter mellan småbarnsföräldrar å ena sidan och hund- och kattägare å andra. Särskilt så kallade kamphundar och attacker på barn har på senare år tilldragit sig medial uppmärksamhet. Inom så gott som varje bostadsrättsförening diskuteras också lösspringande katter och faror förknippade med att de utträttar sina behov i barnens sandlådor. Ett annat, inte lika närliggande exempel, handlar om förekomst och hot av så kallade *zoonoser*, epidemier som sprids via hus- och bruksdjur (”fågelinfluensan” är ett färskt exempel på detta. Se även Molin, 2005, för en analys av konstruktioner av sjuka djur som risk).

Då liknande risker hotar, verkar vi sätta våra bekymmer för djuren åt sidan och den antropocentriska världsbilden med ”människan i centrum” får fullt genomslag (jfr. Lundmark 2000). Utbrott av sådana epidemier kan också paradoxalt nog skapa utrymme för ett slags *antropomorferande* av djuren, något som till exempel blev tydligt i nyhetsrapporteringen kring ”galna kosjukan”: BSE. Genom analogier som kannibalism, humaniserades de drabbade korna (Seguin 2003).

Antropomorfism är ett begrepp som ofta används för att beskriva en icke-önskvärd rörelse; att tillskriva djur mänskliga egenskaper och motiv. Jag har i ett annat sammanhang kritiserat begreppet för dess begränsade användningsområde och underliggande premisser (Holmberg 2005:199). Under rubriken *Älgar, interaktion och signifikant annanhet* utvecklar jag denna kritik mot bakgrund av det aktuella exemplet.

Djursociologi

Internationellt sett har relationer mellan människor och andra djur sakta etablerat sig som ett forskningsfält inom sociologin (Franklin 1999, Franklin & White 2001, Sanders 1999). De huvudsakliga orsakerna till ett ökat sociologiskt intresse för frågan är trefaldiga: Först och främst har den så kallade kulturella vändningen bidragit till ett ökat intresse för, och insikter om, hur betydelsefulla icke-mänskliga djur är för den mänskliga kulturen.

Ovan har jag pekat på ett tilltagande intresse för husdjur och djuraktiviteter av olika slag och hur dessa hänger samman med förändrade normer och föreställningar om djur och natur. Men andra djur kan också ses och analyseras i poststrukturalistiska termer som "den andra", utan vilken vi inte skulle kunna definiera vad det betyder att vara människa: Utan det djuriska, ingen mänsklighet (Haraway 1989, Holmberg 2005).

För det andra har sociala rörelser, såsom djurrättsaktivism och miljö rörelsen, argumenterat för en större medvetenhet och starkare ansvarighet för människans privilegierade position. Dessa rörelser sammanfaller också med, och lånar argument från, biologisk och psykologisk forskning som hävdar andra djurs subjektivitet, kognition och "kultur" (Alger & Alger 2003, de Waal 1996) och genetisk forskning om människors släktskap med andra djur (Singer 1981). Dessa sociala och kulturella tendenser i samhället, bidrar till en ökad reflexivitet inom ämnet: att undersöka om och i så fall hur sociologin kan tillåta ett mindre antropocentriskt och förtryckande perspektiv på andra djur (Noske 1993).

Sociologiska begrepp och teorier ifrågasätts då man utforskar intersektionalitet mellan sexism, rasism och "speciesism", eller *artism* som jag här har valt att kalla det (Haraway 1989, C. Holmberg 2004, Gålmark, 2005, Nibert 2003). Genom att använda insikter och begrepp hämtade från poststrukturalistisk teoribildning om genus kan vi förstå gränsdragningar mellan människor och andra djur som en form av performativt *görande* av djur. Detta görande har av Linda Birke, Mette Bryld och Nina Lykke mycket träffande kallats "djurande" (2004).

Det djursociologiska fältet kan, trots dess uppenbara applikationer, som bäst beskrivas som växande. En anledning till varför sociologin inte i någon större utsträckning intresserat sig för människors relationer till andra djur, är den klassiska natur/kulturdistinktionen som gått i arv i många generationer alltsedan de sociologiska klassikerna skrevs (Myers 2003). Medan "samhälle" består av människor och deras interaktion, institutioner och kultur, antas andra djur stå utanför detta och därmed förpassas de till "natur". Då man som i fallet med älgarna i Slottsskogen vill analysera djur i staden, blir distinktionen än mer uttalad och problematisk, då skapandet av den civiliserade staden i sig bygger på ett exkluderande av "natur".

Närvaron av djur kan därmed å ena sidan "avcivilisera" urbana plaster, vilket i sin tur skapar behov av normaliserande strategier som sanering (Gaynor 1999). Å andra sidan har vi en stark tradition av att koppla samman behandlingen av djur med grad av civilisation; ju bättre ett samhälle behandlar sina djur, det vill säga, ju *humanare* man är, desto högre grad av civilisation.

Jag vill peka på en annan distinktion som vid närmare betraktelse uppvisar en liknande flexibilitet. Det handlar om att vilda djur såväl som husdjur kan, om de passerar vissa gränser, uppfattas som "skadedjur" och således kräva "utrotning" (Griffiths m.fl. 2000). Det kan handla om att djuren blir för många, att de inte passar med den övriga sammansättningen eller att de helt enkelt är på fel plats vid fel tidpunkt (jfr. Herzog 1988). Sammantaget pekar detta på en intressant potentiell öppenhet i kategorier och flexibilitet i förståelsen av människor och andra djur. Denna potentiella öppenhet skapar ett utrymme för ifrågasättanden av invanda sanningar och diskurser, och det är här som jag tänker mig att djursociologins kritiska potential ligger.

Identitet, personifiering och mellanartslig vänskap

Förändrade relationer med andra djur skapar intressanta utmaningar för hur vi traditionellt definierar och använder sociologiska och socialpsykologiska begrepp som identitet och interaktion. Låt mig ge ett par exempel på vad djursociologin kan tillföra och hur man kan tänka kring invanda begrepp.

Park- och naturförvaltningen i Göteborg inledde i februari/mars 2001 planeringsfasen av sin utvecklingsplan 2002, med en efterlysning till göteborgarna. Man frågade sig hur människor använder parken, vad den betyder, vilka smultronställen som finns och hur parken kan förbättras. Cirka femhundra brev, mejl, telefonsamtal, vykort och teckningar strömmade in. Jag har ännu inte gått igenom alla, och av dem

jag läst så handlar långt ifrån alla om djur, men av dem som gör det kan jag säga att det i detta lilla urval ändå finns några gemensamma teman. Flera göteborgare menade att djurparksdjuren är viktiga för vad som skulle kunna tolkas som *kontinuitet*. Ett rätt typiskt exempel kommer från en äldre dam, som talar om hur hon som barn gick i Slottsskogen och tittade på älgarna, liksom hennes barn och barnbarn gjort efter henne.

Jag har alltid haft Slottsskogen (sic!) som ett ställe man kommer tillbaka till. Speciellt flamingos väcker många barndomsminnen. Slottsskogen behöver givetvis underhållas men det är ett ställe som man återkommer till för att det alltid har varit som det är. När jag var liten åkte alltid min familj med en annan familj dit varannan vecka under sommaren och hade picnic, såg på flamingos, sälarna, älgarna m.m. Det kanske är det enda tillfället stadsbarn har att se en älg i verkligheten. (e-post 27 december 2001, Dnr. 1004/00)

Älgar har funnits i Slottsskogen sedan 1901, och har kommit att inta en symbolisk funktion för *platsens* identitet. Kulturforskaren Hillevi Ganetz menar att älgen är en tacksam aktör i svenska naturfilmer, då den av tradition kommit att symbolisera en rad nationella värden förknippade med svensk natur och vanlighet, eller ett slags "vild trygghet" (Ganetz 2004:8). På liknande sätt konstrueras älgen som en trygg figur i Slottsskogen, ett vilt inslag i staden (mer om detta nedan under rubriken *Älgar, människor och signifikant annanhet*). Men som framgår av citatet ovan, så kan älgen också ses som viktig för djurplatsbesökarnas *sociala* identitet.

Jag älskar Slottsskogen (sic!) som den är och tycker att den absolut inte ska förstöras

genom fler caféer och uteserveringar. /.../ Det viktigaste med Slottskogen för mig är att kunna vara i naturen, njuta av fåglarna och alla andra fantastiska djur som finns i Slottskogen. Ett smultronställe för mig är Azaleadalen och naturligtvis sälarna och älgarna. En önskning är att få mer information om Slottskogens djur, t.ex. undrar jag vad som hände med de 2 älgbonorna ni hade och som har försvunnit. Kan ni ge svar på detta? Jag följde ungen "Hanna" sedan den hittades och har fäst mig vid den. (e-post 18 februari 2001, Dnr. 1004/00)

Som naiv och samtidigt samhällskritisk sociolog är det lätt att tänka sig att människor går till djurparken och "tittar på" djuren, och att de därmed får samma roll som till exempel en staty eller en karusell, som något som konsumeras. Men i citatet ovan sker något djupare än så då älgarna diskuteras. Brevskrivaren efterfrågar information om älgkalven "Hanna". Inom symbolisk interaktionism talar man om *namngivande* som en symbolisk handling, viktig för relationens mening och innebörd (Trost & Levin 1996:114).

När det gäller till exempel hundar och deras följeslagare, så har man sett att de ofta namnges efter egenskaper, efter utseende (Pricken eller Fluffy) eller efter kändisar. Vanligast är dock att man väljer människonamn till sitt husdjur, varigenom det symboliskt tillerkänns individuella karaktäristika och livshistoria som en *virtuell person* (Sanders 2003:411). Genom namngivandet skapas i det här fallet ett subjekt och därmed blir en mer vänskaplig eller jämlik interaktion möjlig. Om namngivandet är en del av *personifieringsprocessen*, är tvärtom *avpersonifiering* en viktig mekanism för objektifiering (jfr. Bauman 1991). Följaktligen har man i studier visat att

laboratoriepersonal och djurskötare undviker att benämna djuren med annat än siffror eller något annat opersonligt. Detta underlättar en hantering som syftar till att skada eller döda djuret, något som annars skulle medföra för stora känslomässiga och moraliska påfrestningar för personalen (Arluke 2001, Phillips 1994).

Hittills har jag talat om andra djur, och människors interaktion med dessa, som en rätt ensidig relation: Människan namnger, djuren blir namngivna. Men sociologer och socialpsykologer brukar kunna enas om att vår identitet, den vi säger oss vara, är något vi skapar i relation till andra människor genom interaktion, och där interaktion handlar om utbyte av symboler; ord, bilder, kroppsspråk och så vidare. På ett dialektiskt sätt antas också interaktionen inte bara definiera, utan också vara avhängig, människors identitet.

Vad händer då om vi på allvar menar att människor interagerar med andra djur? Sociologen Clinton Sanders (1999 & 2003), som studerat interaktion mellan hundar och hundägare/skötare, menar att dessa faktiskt utbyter icke-verbala (och verbala?) symboler med sina hundar. Människan och hunden har en gemensam tolkning av vissa symbolers betydelser. Det är heller ingen enkel dominansrelation där det handlar om att människan styr sin hund. Många gånger, visar Sanders, är det hunden som lär sin följeslagare ett och annat! Omgivningen bemöter dessutom människa och följeslagare som ett "mellanartligt" par, där hundens utseende och beteende på gott och ont, blir en del av ägarens identitet (ibid).²

Men resonemanget behöver inte begränsas till att gälla människors relationer till sina hus- eller

arbetsdjur. I en intervju med Slottsskogsguiden Stig Fredriksson, allmänt kallad "Natur-Stig",³ framkommer något som får mig att tänka ett varv till (intervju 11 april 2005). Han berättar nämligen om en kategori parkbesökare som återkommer så frekvent att de av parkens anställda getts särskilda smeknamn, som fru von Fågel och Sälmmormor. Dessa sägs kommunicera med parkens invånare och komma på så vänskaplig fot, att djuren "pratar tillbaka". Till och med kråkor, som av goda skäl är mycket reserverade mot människor, sägs ha ätit ur fru von Fågels hand (ibid).

I *Göteborgs-Posten* uttalar sig Sonja Pettersson, alias "Slottsskogens egen fru von Fågel", så här:

–Jag pratar alltid med fåglarna. Jag lever på det, annars skulle jag sitta hemma i gungstolen och självdo. I går morse kom svanhannen sturskt emot mig. Han gör mig ingenting, men jag sa: "Vet hut på dig! Ska du visa dig sån för mig?" Då vände han och gick. (Serenander & Lidell 2003:25)

Smeknamnen tillsammans med anekdoterna sätter fingret på det faktum att även så pass offentliga djur som parkens, både vilda och inhägnade, ibland blir väldigt centrala för människors vardag och således för deras identitet. Ska vi då se det, som man traditionellt gjort, som att djuren ersätter "verkliga" mänskliga relationer i en mer och mer individualiserad värld?

James Serpell sätter fingret på denna fråga och menar att vi snarare än att nostalgiskt träna efter en tid då mänskliga relationer var viktiga, kan förstå och analysera dessa människa-djur relationer i sin egen rätt (Serpell 1986). Det behöver inte handla om ett nollsummespel, där brist på mänskliga relationer substitueras av

djur. Tvärtom har studier visat att människor som har husdjur, också har ett rikare mänskligt socialt kontaktnät.

Om det gäller fru von Fågel och Sälmmormor får vi låta vara osagt, men om det nu faktiskt är så att människor finner stark empati och samhörighet med andra djur (som med älgkalven Hanna i citatet ovan), så behöver vi sociologer ta detta på allvar och fundera en vända till över begrepp som social identitet, vänskap och interaktion.

Urbana djur

Det finns ytterligare en dimension av djurparksdjuren i mitt exempel, och det är att de är djur i staden. De symboliserar natur i en miljö som brukar förstås som kultur. Vad betyder djursociologin för våra kunskaper om staden? Staden är förutom människor, "befolkad" av både fyrbenta, icke-benta och bevingade djur. Vare sig deras närvaro är önskvärd eller ej, så är de närvarande och bidrar så till en "stadens ande", *anima urbis* (Wolch, 2002:722). Hundar och katter, duvor och hästar är integrerade i det urbana landskapet. Människors relationer till andra djur är således en del av skapandet av den urbana miljön, identiteten och platsen (Griffiths m.fl. 2000). Nästan varje stad har en eller flera parker som står med svan- och ankdammar,⁴ H-gårdar, naturreservat och stadsskogar. Människor interagerar således med och genom andra djur, och detta sker på delvis olika sätt i staden och på landet (Hills 1993, Tovey 2003). På senare år har också retoriken och praktiken kring det hållbara byggandet och ekologiska bostadsmiljöer, gjort

att vi fått ett delvis förändrat artbestånd, med till exempel grodor och havsfåglar i staden.

Men det finns en potentiell social spänning inbyggd i denna "närmare-naturen" tendens. Vi har oftare än förr att göra med konflikter rörande djur, och inte minst rörande husdjur. Hundar som springer lösa är ett återkommande klagomålstema för insändare i lokaltidningar, liksom katter som utträttat sina behov i sandlådan ofta tar betydande tid att diskutera på bostadsrättsföreningarnas styrelsemöten. En sådan intensifiering av konflikter kan förklaras mot bakgrund av att vi fått fler och fler husdjur i staden, parat med det faktum att också de mänskliga invånarna växer i antal. Tack vare urbaniseringsprocesser får vi följaktligen mindre och mindre utrymme som vi ska dela med både människor och djur. Hur tar sig då detta konkreta exempel uttryck i Slottsskogen?

Jag omtalade i föregående avsnitt att *kontinuitet* var ett genomgående tema i göteborgarnas insändare till Park- och naturförvaltningen angående framtiden för Slottsskogens djur. Ett annat tema handlar om lösa hundar. Hundarna har fyra markerade ytor där de får vistas okoppade, för övrigt gäller koppelväng i parken. Men många brevskrivare påstår att hundar springer lösa även där de inte får det (t.ex. på lekplatsen), något som ger upphov till irritation.

Hundägare undrar om det inte går att hägna in eller på annat sätt tydligare markera rastplatserna. Detta för att undvika att icke-hundägare förrirar sig in där och sedermera blir irriterade för att hundarna springer lösa.

Önskar en skylt i mitten av rastplatsen som uppger om detta eftersom det sommar och

vår är omöjligt att vistas där då barnfamiljer och övriga gärna slår sig ner där. Det är sommartid vanligt med en del konfrontationer mellan hundägare och övriga besökare: De flesta tycks inte ha en aning om att hundar får vistas lösa på platsen. (e-post 19 februari 2001, Dnr. 1004/00)

Mejlen om hundar ger en bild av ett något infekterat problem, ett slags *kamp om utrymmet* (jfr. Patterson 2002). Konflikterna handlar inte bara om människor som aktörer, utan ibland är det uppenbara konflikter djur och djur emellan. *Göteborgs-Posten* rapporterar då och då om hundar som jagat ut rådjur på leder runt om parken, varpå de blivit påkörda. Natur-Stig berättar för mig om "kattproblemet", att katter från Majorna och Masthugget går i parken och jagar småfågel (Intervju 11 april 2005).

Andra gånger är det dock de vilda djuren som inkräktar på utrymmet. I *Mitt i naturen* sändes år 2003 en dokumentär om råkor, bland annat i Wasaparken i Uppsala (SVT 2003). Fåglar har också, som människor genomgått en urbaniseringsprocess, och i Göteborg har man idag att göra med arter som björktrast, koltrast, ringduva och fiskmås, vilka för 100 år sedan sällan eller aldrig sågs i staden och även för 50 år sedan i betydligt mindre utsträckning än nu (Intervju med Stig Fredriksson 11 april 2005).

Vad gäller älgarna i Slottsskogen, verkar utrymmet för dem snarast handla om huruvida det är tillräckligt stort eller ej. En veterinär som yttrar sig i frågan menar att hägnet visserligen håller minimimåttet, men att det är för backigt och att underlaget är för hårt, varför ytan skulle behöva utökas (Göteborgs stad 2002: bilaga 5). En annan remissinstans menar tvärtom att

älgarna har det bra i sitt nuvarande hägn (ibid: bilaga 6).

Men vi får inte heller glömma den andra sidan av myntet; djuren är inte bara orosmoment och källor till konflikter i det urbana, de utgör många gånger ett slags ”socialt kitt” och fungerar som sociala möjliggörare. Det är idag välkänt att särskilt hundägare oftare träffar andra människor och inleder interaktion med okända, än människor utan hund (Sanders 1999). Men kan man då inte tänka sig att ankdammar och älghägnar kan verka på liknande sätt, att kontakt med andra djur skapar och underhåller kontakter mellan människor? Frågan är om änderna och älgarna bett om denna sociala funktion, om den är moraliskt försvarbar? Härom tvistar göteborgarna.

Älgar, människor och signifikant annanhet

Polariseringen mellan å ena sidan människor och andra djur, och å andra sidan mellan människor och andra människor om djur, förstärks som ovan nämnts av urbaniseringsprocesser. Men denna polarisering blir också starkare till följd av en ökad miljö- och djurrättsmedvetenhet, av rörelser och motrörelser (Guither 1998). Sociologen David Nibert diskuterar i ett temanummer om djur i *International Journal of Sociology and Social Policy* begreppet speciesism (Nibert 2003), eller *artism* som jag valt att kalla det. Han menar i linje med djurrättsrörelsen att det finns viktiga kopplingar mellan systematiskt förtryck och exploatering av människor på grund av ras eller kön och exploatering av andra djur. Nibert baserar sin analys på en historiematerialistisk grund,

och sätter begrepp som *ideologi* i centrum för att förstå artismens logik: Artism handlar om ideologi och inte enbart om diskriminering eller antropocentrism, menar han. Däremot möjliggörs de senare av ideologin (Nibert 2003:8). Med detta menas att förtryck av andra arter bygger på ett system genom vilket själva förtrycket naturliggörs.

Oppression usually is naturalized — that is, it is made to appear as a normal and innate part of worldly existence. The metaphysical and theological ideologies that for thousands of years explained the ”natural” place for enslaved, women, children, other animals and other devalued and oppressed groups today largely have been replaced with ”scientific” ideologies that justify and naturalize the contemporary socioeconomic order. (Nibert 2003:18)

Ideologin upprätthåller och förstärker den förtryckande ordningen. Men precis som vad gäller sexism och rasism är denna ”naturliga ordning” i själva verket en social konstruktion. Nibert för en del i min åsikt tveksamma resonemang om denna ordnings uppkomst och lägger hela förklaringen till kapitalistiska intressen på en global nivå (med exempel hämtade från livsmedelsproduktion och läkemedelsindustrin), vilket tenderar att osynliggöra hur viktiga de kulturella och sociala dimensionerna är för upprätthållande av ett ideologiskt system.

Med en ökad interaktion med andra djur skapas också en ökad empati och det finns idag en relativt uttalad medvetenhet om att djur, liksom människor, kan känna känslor och lida. Dessa tendenser stärks också av biologisk och genetisk forskning om icke-mänskliga djurs beteenden och kognition. Nibert bortser därmed från hur

vetenskapliggörandet av förtryck i fallet med andra djur idag snarare går i motsatt riktning än den han beskriver i citatet ovan, mot mer och mer inkluderande och uppvärderande strategier. Paradoxalt nog förbrukar samma forskning miljontals djur varje år enligt en antropocentrisk logik (Holmberg 2005:132). Men Nibert har en poäng med att då diskriminerande handlingar utförs för sitt underhållningsvärde, då den "ringa andra" ställs ut, bevisar den överordnade gruppen sin makt (Nibert 2003:20). Resonemanget kan med lätthet överföras till djurparksdjur och flera av de brev som inkom till Park- och naturförvaltningen ger också uttryck för en oro för hur djurparkens inhägnade djur egentligen mår:

Många har sagt att de vill ha sina "vilda" djur kvar i slottsskogen, jag tycker att dessa människor ska tänka efter lite vad det är de egentligen säger. Hägnar man in ett djur eller burar in dem så är de ju faktiskt inte vilda längre, dvs de kan inte leva sitt normala liv! Så jag blir hemskt glad om jag slipper se lidande älgar o hjortar till nästa sommar i Slottsskogen (sic!), både för djurens egen del o för barnens som inte ska behöva titta på deprimerade djur /.../ (e-post 24 januari 2002, Dnr 1004/00)

Brevskrivaren ifrågasätter om man kan kalla ett vilt djur för vilt om det buras in och menar att om de inte kan leva som de är skapade att leva, så får det konsekvenser. Uttalandet ovan skulle kunna analyseras i termer av antropomorfism, det vill säga som tillskrivande djur ("älgar och hjortar") något mänskligt ("deprimerad"). Man utgår i en sådan analys från att ett djur inte kan sägas vara deprimerat. Men en sådan tolkning har flera brister. För det första finns i själva begreppet något djupt problematiskt. Kan man som

samhällsvetare avgränsa vad som är "mänskligt" och vad som inte är det?

Kanske kan vi hellre i det här fallet tala om ett *personifierande* av djuret, alltså inget som är bra eller dåligt i sig, utan endast ett empiriskt faktum. För det andra menar jag att man genom att hålla fast vid föreställningen om att vi som konstruktivistiska samhällsforskare ska kunna fastställa vari det mänskliga består, målar in oss i en realismfälla som undergräver analysens trovärdighet (Holmberg 2005).

För det tredje medverkar vi genom sådana skarpa gränsdragningar till det Giorgio Agamben kallat "den antropologiska maskinen" (Nilsson 2004:32). Med detta menas att vi återskapar "det mänskliga" som en kategori som man måste kvalificera sig till, vilket får till konsekvens att vissa kategorier av människor historiskt sett inte kvalificerat sig och följaktligen setts som omänskliga eller som djur. Men om vi istället "låter djuret vara" (Nilsson 2004) och slutar oroa oss för vad vi som människor skulle vara om andra djur var mer lika oss, kan en annan bild av människan framträda.

Men vad finns det då för alternativ efter hundratals år av civilisationsnarrativ, där människan å ena sidan förstås som mer mänsklig ju längre bort från djuret hon kommer, och å andra sidan blir mer mänsklig ju bättre vi behandlar och ju närmare vi står djuren? Möjligen finns det i denna på ytan paradoxala situation en öppning mot en förståelse där människan inte hotas av djuret utan tvärtom behöver det; inte för att definieras som människans andra, utan för att *vidga förståelsen av vad människans plats i naturen är och om människans ansvar.*

Det finns förstås andra än Agamben som brottats med problem förknippade med en enkel dikotomi som bygger på kvalitativa skillnader mellan människa och djur. På senare år har Donna Haraway uppmärksammat ett skifte från den på informatik och bioteknik byggda teknologivetenskapliga produktionen i riktning mot en frambrutande biosocial eller teknokulturell produktionsapparat, där det ekologiska samhället står på spel.

I *The companion species manifesto* (2003) utvecklar hon en etik som bygger på en idealtypisk arbetsrelation mellan människa och hund, en etik som utgår från samarbete och ansvar. Det är inte en utvidgning av den humanistiska etiken, som i Singers *Expanding circle* (1981), utan den bygger på individers och arters *relation* som den minsta beståndsdel. Människor och hundar ingår i olika men överlappande livsvärldar och det är vårt ansvar som människor och hundägare att se till hundens perspektiv, eller som en brevskrivare som lyfter fram "djurens perspektiv":

Det gör mig glad att höra att vilda djur inte ska hållas inspärrade i Slotsskogen längre! Trots att protester ni fått för ert beslut hoppas jag att ni inte ändrar denna positiva inriktning för djuren. Djur ska upplevas i sin naturliga omgivning och inte i fångenskap för att tillgodose vårt behov att se vilda djur i staden. Det gläder mig att vi har en chef för Park- och Naturförvaltningen som kan se denna fråga ur djurens perspektiv och inte bara ur ett människoperspektiv. (e-post 13 januari 2002, Dnr. 1004/00)

Man kan också tolka Haraway som att varje art ingår i sin karaktäristiska livsvärld, samtidigt som dessa artkaraktäristika (om det nu går att prata om något sådant) inte utvecklats i avskildhet

utan i relation mellan individer, grupper och arter. Översatt till en mer global kontext handlar det om att ta ansvar för den privilegierade position som människan har, men också att lära av våra samarbetspartners. För även om det inte är någon jämlik relation vi har att göra med, så kan bejakandet av det Haraway kallar den *signifikanta annanheten* leda till nya insikter.

Denna signifikanta annanhet skapas inom en idealtypisk konstruktion mellan *companion species* — arter vars relation bygger på samevolution, samexistens och samarbete. Det handlar om allianser mellan arter, kanske som i vårt exempel mellan människor och älgar, där relationen är avhängig ett slags ömsesidigt om än ej jämlikt beroende. Älgen blir då i detta perspektiv ett slags cyborg, en semiotiskmateriell produkt som överskrider en rad gränser; mellan arter och livsformer, mellan det vilda och ociviliserade och det tama och civiliserade, mellan det organiska och artificiella om man så vill.

Men samtidigt kan man säga att älgkon som ligger där i parken och idisslar dag ut och dag in faktiskt inte bitt om att få denna frigörande roll. En etolog sammanfattar på ett träffande sätt sitt brev till Park- och naturförvaltningen med att "djurparken är bra för människorna men inte för djuren" (Dnr. 1004/00). Så även om det i min läsning av Haraways berättelser om hunduppfödning, hundgenetik och kloning av hundar, skapas analogier till djurparken och dess djur, så är det inte säkert att det är några hundraprocentigt lyckade analogier.⁴

★

I DEN HÄR ARTIKELN har jag skisserat förslag till hur man genom djursociologin skulle kunna förstå och förklara människors relationer med och engagemang för andra djur. Vilka konkreta utmaningar utgör människors relationer till andra djur för sociologin? En skiljelinje går mellan huruvida djuren förtjänar en plats i hjärtat av sociologisk teori eller om de enbart utgör ett ämne för analys. Ska teorier om samhället vidgas för att inkludera andra djur (eller ej), och i så fall hur?

Det sätt att närma sig denna fråga som jag använt ovan, är att först visa på vilket sätt andra djur kan vara viktiga och delaktiga i formerandet av samhällsliga processer, för att därefter på en principiell nivå diskutera vad detta betyder för våra samhällsteorier.

Möjligheten till att förstå relationer med andra djur på liknande sätt som vi förstår dessa människor emellan väcker förstås en del sociologiskt relevanta frågor som besvaras på olika sätt av olika författare. Sanders lösning som består i att studera mellanartslig interaktion i termer av symbolisk interaktion kan kritiseras för de metodologiska svårigheter som uppkommer. Jag menar att Sanders angreppssätt har en besvärlig antropocentrisk slagsida på det sättet att han överför människors sätt att tänka till att gälla andra djur.

Ett annat perspektiv på saken har framkastats av socialpsykologen Olin Myers, som kritiserat G. H. Meads syn på språket som en bas för jagmedvetande och reflexivitet (Myers 2003:56). Istället menar Myers att detta är en färdighet som inte exklusivt utvecklas inom språket och inte heller enbart i relation till andra språk-

användare. Han menar visserligen att språket är en nödvändig, men inte tillräcklig, bas för jagutvecklingen och diskuterar möjligheten att förstå andra djurs jagutveckling via kroppsliga symboler och *kinestetisk empati* (ibid:60). Utifrån detta resonemang menar Myers att vi i princip kan förstå andra arter på liknande sätt som vi förstår varandra; genom tolkning baserad på interaktion. Fördelen är förstås att Sanders och Myers tar *relationer* mellan människor och andra djur på allvar och reser vissa besvärliga frågor för sociologer, beteende- och kulturvetare.⁵

När det gäller frågor om andra djur och urbanisering, har vi att göra med ett outvecklat forskningsområde. Det är främst kulturgeografer som intresserat sig för dessa frågor, och det finns en rad viktiga lärdomar att dra från dessa (fåtal) studier. Analyser av platser och platsers betydelse för människors identitet, kan vinna mycket av att utvidgas till analyser av andra djur. Urbanisering handlar inte bara om ökad förtätning av stads-kärnan, utan också om rumslig utbredning av staden. Denna utbredning sker förstås till viss del på bekostnad av de människor och andra djur som från början befolkade områdena runt omkring staden. Vi behöver mer kunskap om vad som sker på gränsen mellan stad och land, till exempel vad gäller utbredningen av hästgårdar på bekostnad av kor och grisar, och hur relationer mellan människor och andra djur ser ut i dessa semivilda gränsytter. Inte minst är detta en fråga som aktualiseras i samband med konflikter runt rovdjur: Vad händer när det civiliserade samhället möter den "vilda naturen"?

Slutligen har jag diskuterat förekomsten av artism och antropocentrism och hur man inom

sociologin kan skapa medvetenhet om och motverka dessa tendenser. Här finns en hel del att göra. Barbara Noske (1993) slår fast att antropologin är en i grunden antropocentrisk vetenskap, vilket förstås även gäller sociologin.

Det finns i linje med detta konstaterande idag en del kritik av sociologiska klassiker och deras inflytande vad gäller att se djuret som det ”ringa andra”. Frågan jag har rest är om det skulle kunna vara på ett annat sätt, och jag har diskuterat om

vi inte i linje med Haraway kan se *relationen* mellan arter som en utgångspunkt för analys, istället för att stå fast vid ett dikotomt tänkande. Genom att rikta ljuset mot relationella identiteter och kategorier, kommer vi förhoppningsvis att upptäcka nya dimensioner och tomma luckor i det sociologiska vetandet, både på empirisk och på teoretisk nivå. Hur detta än kommer att gå till, blir det med all säkerhet en spännande utveckling att följa.⁶

Abstract

This article addresses the issue that even though we can witness a change in attitudes and practices towards animals in contemporary western society, main stream sociology has been reluctant to treat research on human–animal relations seriously. The point made is that such research should be of great interest, not just for empirical reasons, but also because human–animal interaction challenges some of our most common sociological concepts and traditions. With the help of some illustrative examples from the zoological park of Slottsskogen, Göteborg, I review some new currents from the field of the sociology of human–animal relations and investigate such

challenges with regards to concepts like *interaction*, *personification* and *social identity*. Some less common concepts, derived from the same research field, such as *anima urbis*, *speciesism* and *significant otherness*, also get introduced. The article concludes that main stream sociology could learn a lot from this sub-field, and I especially draw on symbolic interactionism, urban research and feminism to make that claim.

★

KEYWORDS: Human–animal relations, interaction, urban animal, symbolic interactionism.

★ Noter

¹ Denna avgränsning är främst av det skälet att jag menar att sociologer som börjar analysera djurs känslor och kognition på något djupare plan, får både trovärdighets- och metodproblem. Det räcker att här nämna att denna riktning existerar, om än i begränsad omfattning, och att den till stor del bygger på etologisk och psykologisk forskning om djurs beteende. Man får hålla i minnet att i många länder, däribland USA, ser inte ämnesgränserna för "sociologin" ut på samma sätt som vi är vana vid. Här kan man finna sociologer som forskar om beteendets ärftliga dimensioner, eller djurs sociala beteende, något som jag har svårt att tänka mig skulle tas emot väl inom skandinavisk sociologi.

² Vem har inte sett bilder av Paris Hilton och hennes hund Tinkerbelle och funderat över talesättet "sådan herre, sådan hund"?

³ Stig är anställd av Göteborgs kommun och guidar i stort sett dagligen barn och ungdomar från olika stadsdelar, genom Slottsskogens alla skrymslen och vrår. Se även www.naturstig.se för en personlig bild av parken!

⁴ En likhet är den rashygieniska diskurs om uppfödning, rasrenhet och förnyelse som dominerar såväl hunduppfödning som uppfödning i djurparker. Som besökare glömmar vi ofta den viktiga avelsverksamhet som ligger bakom det bestånd man "ser". Dessutom finns det tydliga konserverings- eller bevarandefunktioner både inom hund- och djurparksavel, något som också formuleras i måldokument för Slottsskogen (Göteborgs stad 2002).

⁵ Den springande punkten är förstås varför; varför ska vi sociologiskt studera andra arter? Det måste i slutändan vara en empirisk fråga när och hur det är relevant, och jag är beredd att argumentera för att det framförallt är mellanartsliga relationer som är av intresse, och inte andra djurs subjektivitet i sig.

⁶ Jag vill tacka Jane-seminariet vid Sociologiska institutionen, Uppsala universitet, för konstruktiva kommentarer på en tidigare version av denna text. Ett särskilt tack till Jim Kemeny för detaljerade synpunkter.

★ Referenser

Alger, J.M. & Alger, S.F. (2003) "Drawing the line between humans and animals: An examination of introductory sociology textbooks", *International Journal of Sociology and Social Policy* 23 (3): 69–93.

Antaki, C. (1994) *Explaining and arguing. The social organization of accounts*. London: Sage.

Albert, A. & Bulcroft, K. (1987) "Pets and urban life", *Anthrozoos* 1 (1): 9–25.

Arluke, A. (2001) "Managing emotions in an animal shelter", i Manning, A., Serpell, J. (red.) *Animals and human society. Changing perspectives*. London: Routledge.

Bauman, Z. (1991) *Auschwitz och det moderna samhället*. Göteborg: Daidalos.

Birke, L., Bryld, M., Lykke, N. (2004) "Animal performances. An exploration of intersections between feminist science studies and studies of human/animal relationships", *Feminist Theory*, 5 (2): 167–183.

Broberg, G. (2004) *Kattens historia. Sverige speglat i djurets öga*. Stockholm: Atlantis.

Crist, E. (1999) *Images of animals. Anthropomorphism and animal mind*. Philadelphia: Temple University Press.

Dupré, J. (2002) *Humans and other animals*. Oxford: Oxford University Press.

Elder, G., Wolch, J., Emel, J. (1998) "Race, place and the bounds of humanity", *Society and Animals* 6 (2): 183–202.

Franklin, A. (1998) *Animals and modern cultures. A sociology of human-animal relations in modernity*. London: Sage.

Franklin, A. & White, R. (2001) "Animals and modernity: changing human-animal relations 1949–98", *Journal of Sociology* 37 (3): 219–238.

Ganetz, H. (2004) "Skogens konung och djurens konung i TV. Natur, kultur och genus i naturfilm", *Nordicom Information* 1: 3–16.

Gaynor, A. (1999) "Regulation, resistance and the residential area: the keeping of productive animals in twentieth-century Perth, Western Australia", *Urban Policy and Research* 17: 7–16.

Griffiths, H., Poulter, I., Sibley, D. (2000) "Feral cats in the city", s. 56–70 i Philo, C. & Wilbert, C., (red.) *Animal spaces, beastly places. New geographies of human-animal relations*. London: Routledge.

- Gruffudd, P. (2000) "Biological cultivation: Lubetkin's modernism at London zoo in the 1930s", s. 222–242 i Philo, C. & Wilbert, C., (red.) *Animal spaces, beastly places. New geographies of human-animal relations*. London: Routledge.
- Guither, H.D. (1998) *Animal rights. History and scope of a radical social movement*, Southern Illinois University Press.
- Gålmark, L. (2005) *Skönheter och odjur*. Göteborg & Stockholm: Makadam förlag.
- Göteborgs Stad. (2002) *Utvecklingsplan för Slottsskogen — fördjupad beredning om djurparken enligt park- och naturnämndens beslut 2002-02-19*, September.
- Haraway, D.J. (1989) *Primate visions: Gender, race, and nature in the world of modern science*. New York: Routledge.
- Haraway, D.J. (1991) *Simians, cyborgs and women. The reinvention of nature*, New York: Routledge.
- Haraway, D.J. (2003) *The companion species manifesto. Dogs, people, and significant otherness*. Chicago: Prickly Paradigm Press.
- Holmberg, C. (2004) *Med husbondens röst. Om våld mot djur i misshandelsrelationer*. Göteborg: Kabusa förlag.
- Holmberg, T. (2005) *Vetenskap på gränsen*. Lund: Arkiv.
- Hills, A.M. (1993) "The motivational bases of attitudes toward animals", *Society and Animals* 1 (2): 111–128.
- Ingold, T. (1994) "From trust to domination: An alternative history of human-animal relations", s. 1–22 i Manning, A. & Serpell, J. (red) *Animals and human society. Changing perspectives*. London: Routledge.
- Isemo, A. (2002) "Hallå!", *Göteborgs-Posten* 3 oktober: 11.
- Ljung, M. (2002) "Hot och ilska efter beslut om djurflytt", *Göteborgs-Posten* 4 januari.
- Lundmark, F. (2000) *Människan i centrum. En studie av antropocentrisk värdegemenskap*. Stehag: Gondolin.
- Manning, A. & Serpell, J. (1994) *Animals and human society. Changing perspectives*, London: Routledge.
- Molin, L. (2005) "Nyttiga bakterier och sjuka djur. En technoscience-resa från nätverksbildning till riskkonstruktion", *Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies in Economic History* (46).
- Myers, O.E. (2003) "No longer the lonely species: A post-Mead perspective on animals and sociology", *International Journal of Sociology and Social Policy* 23 (3): 46–68.
- Nibert, D. (2003) "Humans and other animals: Sociology's moral and intellectual challenge", *International Journal of Sociology and Social Policy* 23 (3): 5–25.
- Nilsson, C., (2004) "Att låta djuret vara", *Res Publica*, (62/63), 21–48.
- Noske, B. (1993) "The animal question in anthropology", *Society and Animals* 1 (2): 185–187.
- Patterson, M. (2002) "Walking the dog: An urban ethnography of owners and their dogs in the Glebe", *Alternate Routes* 18: 5–70.
- Robins, D.M., Sanders, C.R., Cahill, S.E. (1991) "Dogs and their people. Pet-facilitated interaction in a public setting", *Journal of Contemporary Ethnography* 20 (1): 3–25.
- Rothfels, N. (2002) *Representing animals*. Bloomington: Indiana University Press.
- Sanders, C.R. (1999) *Understanding dogs. Living and working with canine companions*. Philadelphia: Temple University Press.
- Senguin, E. (2002) "The BSE saga: A cannibalistic tale", *Science as Culture* 12 (1): 3–20.
- Serenander, K. & Lidell, K. (2003) "Slottsskogens egen Fru von Fågel", *Göteborgs-Posten* 5 september: 25.
- Serpell, J. (1986) *In the company of animals*, Oxford: Basil Blackwell.
- Siegel, J.M. (1993) "Companion animals: In sickness and in health", *Journal of Social Issues* 49 (1): 157–167.
- Singer, P. (1981) *The expanding circle. Ethics and socio-biology*. Oxford: Clarendon Press.
- SvT (2003) "Trevligt att råkas", *Mitt i naturen*, 14 oktober.
- Tovey, H. (2003) "Theorising nature and society in sociology: The invisibility of animals", *Sociologia Ruralis* 43 (3): 196–215.
- Uddenberg, N. (1995) *Det stora sammanhanget. Moderna svenskers syn på människans plats i naturen*. Nora: Bokförlaget Nya Doxa.
- Uddenberg, N. (2000), *Det givna och det föränderliga. En antologi om biologi, människobild och samhälle*. Nora: Bokförlaget Nya Doxa.
- Wolch, J. (2002) "Anima urbis", *Progress in Human Geography*, 26 (6): 721–742.
- Wolch, J. & Rowe, S. (1992) "Companions in the park: Laurel Canyon Dog Park", *Landscape*, 31 (3): 16ff.

INKOMMEN LITTERATUR

Berner, Boel (2004) *Ifrågasättanden. Forskning om genus, teknik och naturvetenskap*. Linköping: Tema T rapport 42.

Boréus, Kristina (2005) *Diskriminering med ord*. Umeå: Boréa.

Boström, Magnus m fl (red) (2004) *Den organiserade frivilligheten*. Malmö: Liber.

Bygren, Magnus & Gähler, Michael & Neramo, Magnus (red) (2004) *Familj och Arbet*. Stockholm: SNS.

Castrén, Anna-Majja & Lonkila, Markku & Peltonen, Matti (red.) (2004) *Between Sociology and History*. Helsingfors: SKS.

Demant, Jakob & Christensen, Charlotte Klinge (2004) *Boybands & teenagepiger. Könsidentitet och drömmen om romantisk kaerlighed*. Frederiksberg: Forlaget Sociologi.

Ekgren, Ann-Marie (2005) *Olof Palme och utrikespolitiken*. Umeå: Boréa.

Friberg, Katarina (2005) *The workings of co-operation — a comparative study of consumer co-operative organisation in Britain and Sweden 1860–1970*. Växjö: Växjö University Press.

Fuller, Steve (2004) *Kubn versus Popper*. Frederiksberg: Forlaget Sociologi.

Goffman, Erving (2004) *Social samhandling og mikro-sociologi*. Köpenhamn: Hans Reitzel.

Gustafsson, Kristina (2004) *Muslimsk skola, svenska villkor*. Umeå: Boréa.

Holmberg, Tora (2005) *Vetenskap på gränsen*. Lund: Arkiv.

Huhtala, Hannele M J (2004) *The emancipated worker. A Foucauldian study of power, subjectivity and organising in the information age*. The Finnish society of science and letters.

Høilund, Peter & Juul, Søren (2005) *Anerkendelse og dømmekraft i socialt arbejde*. Köpenhamn: Hans Reitzel.

Larsen, Elm & Möller, Iver H. (red) (2004) *Socialpolitik*. Köpenhamn: Hans Reitzel.

Larsson, Esbjörn (2005) *Från adlig uppfostran till borgerlig utbildning: kungliga Krigsakademien mellan åren 1792 och 1866*. Uppsala: Uppsala Universitet.

Marklund, Andreas (2004) *I hans hus. Svensk manlighet i historisk belysning*. Umeå: Boréa.

Martinussen, Willy (2004) *Kultursosiologi*. Oslo: Samlaget.

Mik-Meyer, Nanna (2004) *Dømt till personlig udvikling*. Köpenhamn: Hans Reitzel.

Mulinari, Diana & Neergard, Anders (2004) *Den nya svenska arbetarklassen*. Umeå: Boréa.

Nieminen, Mika (2005) *Academic Research in Change*. The Finnish Society of Sciences and Letters.

Nordenmark, Mikael (2004) *Arbetsliv familjeliv och kön*. Umeå: Boréa.

Olsson, Anna-Clara & Olsson, Caroline (2004) *I den akademiska garderoben*. Stockholm: Atlas.

Ottosen, Rune & Nohrstedt, Stig A (2004) *U.S. and the Others. Global media Images on "The War on Terror"*. Göteborg: Nordicom.

Parikka, Tuija (2004) *Sexualising of economic discourse in a Finnish daily newspaper of the 1990*. The Finnish society of science and letters.

Scutz, Alfred (2005) *Hverdagslivets sociologi*. Köpenhamn: Hans Reitzel.

Skog, Ole-Jörgen (2004) *Å förklare sosiale fenomener. En regresjonsbaserat tilnaerming*. Oslo: Gyldendal.

Svallfors, Stefan (2004) *Klassambällets kollektiva medvetande*. Umeå: Boréa.

Sörbom, Adrienne (2005) *När vardagen blir politik*. Stockholm: Atlas.

Thorup, Mikkel (2004) *At taenke globalt. Globalisering, sociologi, politik*. Köpenhamn: Hans Reitzel.

Trost, Jan & Levin, Ira (2004) *Att förstå vardagen*. Lund: Studentlitteratur.

Trost, Jan (2005) *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.

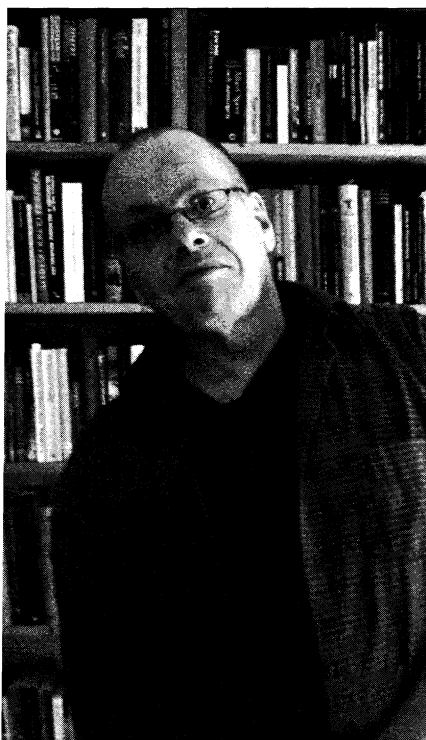
Vandenhoute, Daan (2004) *Om inträdet i världen. Lyrikdebutanterna i 1970-talets svenska litterära fält*. Hedemora: Gidlunds.

Wennerholm, Stefan (2005) *Framtidskaparna. Vetenskapens ungdomskultur vid svenska läroverk 1930-1970*. Lund: Arkiv.

Villadsen, Kaspar (2004) *Det sociale arbejds genealogi. Om kampen for at gøre fattige til frie mennesker*. Köpenhamn: Hans Reitzel.

Åmark, Klas (2005) *Hundra år av välfärdspolitik*. Umeå: Boréa.

VILL DU
SKRIVA EN
RECENSION
FÖR PUBLI-
CERING I SF?
KONTAKTA
REDAKTIONEN!

Heidegger, Spengler och autentisk fascism

av Göran Dahl

Göran Dahl är professor i sociologi vid Lunds universitet. Han har bland annat skrivit böckerna *Radical Conservatism and the Future of Politics* (Sage) och *Radikalare än Hitler? Den esoteriska och gröna nazismens inspirationskällor, pionjärer, förvaltare och släktingar (Atlantis, under utgivning)*. Denna artikel är skriven inom forskningsprojektet "Radikalkonservatismen i Europa", finansierat av Riksbankens Jubileumsfond.

MARTIN HEIDEGGER (1889–1976) brukar tillsammans med bland andra Ernst Jünger och Oswald Spengler räknas till de "konservativa revolutionärerna" i Weimarrepubliken (Mohler 1987; Woods 1996; Dahl 1999). Dessa revolutionära män hade i nästan samtliga fall en konservativ uppväxt och bakgrund, deras sympatier tillhörde initialt närmast en klassisk värdekonservatism. Men det smög in sig ett mycket radikalt element hos dem — något måste göras för att rädda det Västerland och det Tyskland de levde mitt i, från det påstådda "förfallet", ja rentutav den kommande undergången. I denna situation såg de lösningen i den återuppväckta Nationen, det som var det egna homogena Folkets organiska centrum. Sålunda hamnade de konservativa revolutionärerna mycket nära fascismen, om vi i likhet med Roger Griffin (1992)¹ ser den minsta gemensamma nämnaren hos olika empiriska former av fascism som en "palingenetisk ultranationalism", det vill säga en extrem och långt driven etnisk nationalism där man ser den egna nationen som hotad av förfall och eventuell undergång; alltså behövs en återfödelse (palingenesis).

Mitt lilla bidrag till den stora mängd av forskning kring fascismen och dess former begränsar sig här till frågan om hur den

”autentiska fascismen” kunde se ut. Med denna kuriösa beteckning avser jag fascistiska inställningar hos tänkare som blev kritiska mot den reella fascism som fanns etablerad i Tyskland och Italien. Vi kan se det som att ideologer blev kritiska till regimer drivna inte bara på grund av ideologiska skäl utan även av realpolitiska — det bästa exemplet är väl den italienska fascismens kompromisser med kyrkan, monarkin och kapitalet.

Skälet till ämnesvalet är dels att ämnet är relativt utforskat, dels att det öppnar upp för nya perspektiv — till exempel att det precis som i vänstersocialismens fall kan vara befogat att tala om ”realsocialism” i motsats till en ”verkligare” eller ”sannare” socialism.

Jag började reflektera över det här efter att bland annat ha läst Stuart Woods (1996:128f.) analys av hur Spengler ogillade de ”demokratiska” och ”socialistiska” ideal som NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei) förkroppsligade i form av masspolitik. Woods refererar till *Jahre der Entscheidung* som publicerades under hösten 1933. Vi måste emellertid modifiera Woods’ påstående en smula.

Ingenstans i denna bok omtalar Spengler vare sig NSDAP eller Hitler explicit. Detta är förstäeligt eftersom den publicerades efter die Machtübernahme. Emellertid finns på flera ställen en kritik mellan raderna. Han pläderar för ett mer heroiskt, aristokratiskt samhälle utan majoritetens tyranni, utan en reduktion av det ädla till det enkla etc. Hans alternativ är ”preussisk socialism”, någonting han redan diskuterat i *Preussentum und Sozialismus* från 1920. Hans socialism är antimarxistisk, denna

socialism ligger i det kollektiva tyska völkische bejakandet av dem själva som en nation och i teknologin som en viktig väg in i det nya århundradet. Det är förvisso ganska svårt att förstå hans dunkla och suggestiva sätt att uttrycka sig, men som jag förstår hans ”socialism” är den ”anti-Faustisk”, det vill säga att han önskar en gemenskap med starka lojaliteter som inte drivs av viljan att ständigt erövra ny mark och territorier (Spengler 1921). Enkelt uttryckt: en Folkgemenskap (Volksgemeinschaft) som är originell, distinkt och annorlunda.

Även om detta visar oss att Spenglers politiska position knappast är mera sympatisk än national-socialismen, har han en poäng: att NSDAP kom till makten genom legala och parlamentarisk-demokratiska medel; och att ”socialism” (i dess vänstermening) var en viktig ingrediens i både ideologiska och fysiska rörelser åtminstone till de långa knivarnas natt 1934. Men vilken är då hans position? I *Jahre der Entscheidung* konkluderar han att fascismen bara utgör en kort övergång till det som senare ska komma, den vita rasens enda vitala kraft: den caesaristiska Preussentum. Detta för oss tillbaka till hans tidigare arbeten — botemedlet mot kultur i förfall är preussisk socialism.

Precis som NSDAP drömmer Spengler om ett ”nytt” Tyskland. Han gör det som en konsekvens av sin cykliska historiesyn och diagnosen av det nuvarande tillståndet som dekadens, NSDAP inspireras såväl av idéer som ligger nära Spenglers som av ”progressiva” ickecykliska synsätt. Både Spengler och NSDAP är nationalister, den senare mer biologiskt rasistisk än Spenglers kulturella ”ethnopluralism”. Spenglers unika position kan

sägas innebära att han både är en pre–protofascist och en traditionalistisk konservativ, eller en ickemodernistisk radikalkonservativ.

Spengler är också en typisk livsfilosof i det att han i sina arbeten ställer Gestalt mot Liv. I Livet strävar människan efter att skapa något ur det amorfa livsflödet eller energin, något analogt (som inte bryter eller negerar flödet) och inte digitalt (som ju inte per definition kan fånga in allt det som ligger mellan 0 och 1). Resultatet är Gestalter, eller Former. Häri ligger en djup kult av det produktiva, krafterna, de nya skapelserna. Fiendens Gestalt är parasiten — finanskapitalet, Juden etc. Om en civilisation befinner sig i förfall är den alltför ”utmattad” för att skapa nya Gestalter.

Tesen om ”utmattning” har senare kommit igen hos postmodernismen och i diskussio-

nerna kring ideologiernas död, historiens slut och så vidare. Först ut var vad jag kan bedöma, Daniel Bell

Modernismens utmattning; kommunismens ofruktbarhet; det gränslösa självetts leda, och de monolitiska politiska sångernas meningslöshet, allt detta indikerar att en lång epok närmar sig ett sakta slut. (Bell 1978:xxix)

Vad jag vill säga med detta är givetvis inte att Bell med flera skulle ha något med fascism att göra. Nej, vi ser här ännu en gång att mycket av det som fascismen uttrycker ligger i linje med mera allmänt spridda och erkända tankefigurer — en poäng jag gärna vill framhålla.

När vi diskuterar Spengler kan vi inte bortse från hans personlighet — han var antisocial, saknade humor (von Klemperer 1957), han

Leo Schlageters grav i Schönau i Schwarzwald.

klagade ofta över huvudvärk, en tråkig eremit helt enkelt. Intuitionen, som han menar vara sin metod behöver varken kommunikation eller dialog.

Spenglers relation till fascismen är alltså bara till hälften en "autentisk" fascism. Spengler var en "pre–proto–fascist", och han förblev kritisk mot den reellt existerande fascismen i Tyskland.

Hans relation till fascismen är av ett mycket speciellt slag. Med sin monumentala studie "Västerlandets undergång" skrev han ner vad Hans Sluga (1995:67 ff.) benämnt ett "historiskt a priori". Även om detta inte var författarens ursprungliga avsikt (volym 1 skrevs under en fas av första världskriget när utsikterna till en tysk seger fortfarande var ganska goda) så gav det ord till något som saknades. Efter nederlaget i första världskriget var det många frågor som surrade i den tyska luften: Vad är Tyskland? Vilket tillstånd befinner sig Tyskland i? Vari ligger dess uppgift? Dess öde och plats?

För Spenglers läsare var det inte långsökt, tvärtom, att se hur den tyska nationen slutligen var stätt i djupt förfall, inväntande en ny tidsålder, en återfödelse. Således kan Spengler sägas ha skapat ett historiskt a priori för en hel diskurs kring den tyska (och västerländska) "krisen". Flertalet tyskar väntade på ett svar, ett botemedel, och Weimarrepubliken var definitivt inte svaret.

Om vi accepterar denna beskrivning, kan vi se att tidpunkten och orsakerna till krisen varierar beroende på vem som diskuterar det. Å ena sidan har vi de mest "extrema" som Nietzsche och Heidegger som ser kristendomen respektive den postsokratiska filosofin som början på förfallet.

Bland de minst "extrema" finner vi Adolf Hitler (!) som ser nederlaget i första världskriget som den absolut viktigaste faktorn.

Om vi använder denna skala skulle vi kunna säga att de förra är mer utopiska och de senare mer "realistiska", och att denna skillnad utgör en viktig orsak till spänningen mellan utopisk och pragmatisk fascism eller "realfascismen" i Tyskland och Italien.

Ett annat viktigt villkor för utvecklandet av en "autentisk", utopisk fascism i Tyskland var dess tyskhet. Ett viktigt drag hos den tyska filosofin efter upplysningen var tron på det tyska språkets unika egenskap — att ha en privilegierad relation till Sanningen och det ursprungliga. Denna tes formulerades först av Fichte i hans "Adress till den tyska nationen" från 1807 och sedan även av Heidegger.² Denna tro på ett visst språks möjlighet att uppenbara en autentisk, oförstörd verklighet, är ett arv från grekiskan. Heidegger uppfattar tyskan som grekiskans arvtagare. Hand i hand med språket finner vi frågan om territoriet som själva "basen", villkoret för att tala detta språk och inte något annat. När det gäller den territoriella faktorn visar en titt på kartan att Tyskland är en "mellannation" i Europa, distinkt placerat mellan Väst — England och Frankrike — och Öst — Ryssland. Jag tror att det är här, alltså kring frågan språk och territorium, som idén om en tysk Sonderweg, en specifik "stig" eller "uppgift" för Tyskland uppstår. Givetvis utgör denna idé, precis som alla andra postulat om en överlägsenhet, utvaldhet och protoimperialism, en fara för grannstaterna och när den länkas till idéer om ett Stortyskland och det tyska Folket, då uppstår en viktig betingelse för den specifika

tyska varianten av fascism.

Först och främst representerar Spengler det protofascistiska aristokratiska förkastandet av den pragmatiska och reala fascismen. Heidegger, däremot, är en helt annan historia.

Martin Heidegger

Relationen mellan Heidegger som person, hans filosofi och hans naziengagemang har varit ett kärt diskussionsämne under efterkrigstiden. Idag verkar det råda rätt stor samstämmighet om att åtminstone någon icke-kontingent bestämd form av relation existerar. Jag tror att det huvudsakligen går att lokalisera två typer av beskrivningar av relationerna.

Den första formen är den som ligger — vad Marcuse har kallat — Heideggers ”politiska existentialism” (Marcuse 1972), det vill säga att han applicerar individuella–existentiella frågor på ett kollektivt plan. Redan i *Sein und Zeit* där han försöker utreda möjligheten av ett ”autentiskt” liv kommer han fram till att denna uppgift inte kan åstadkommas av en individ, utan måste genomföras av någon form av kollektiv gemenskap. Först nämner han en ”generation”, därefter ”Folket” (Heidegger 1981, del 2:185ff). Hannah Arendt hamnar också nära Marcuses diagnos när hon hävdar att Heidegger blandade samman sin privata historiska gnosticism med politiskt tänkande (Safranski 1998:267).

Den andra beskrivningen av de tre sidorna är att Heidegger såg det som oerhört viktigt att agera i rätt ögonblick för att tillvarata en unik möjlighet.³ Heidegger trodde verkligen att Hitler kunde skapa en genuin revolution och att alla

omedelbart måste handla beslutsamt 1933. Den första beskrivningen framhävs av till exempel Marcuse och Richard Wolin; den andra framhålls starkt av Rüdiger Safranski. Min diskussion här är influerad av Safranski, helt enkelt därför att jag menar att hans bok om Heidegger är den bästa hittills om Heidegger och hans filosofi. Jag ämnar fokusera hans samröre med nazismen och varför han ansåg att nazisterna förrådde dess verkliga mål och uppgift och hur en av klyftorna mellan autentisk och real fascism uppstod. Heideggers mest berömda ord här är ”denna rörelses (nationalsocialismen) inre sanning och storhet”.⁴

Det finns en generell bakgrund, en dominerande mentalitet i 1920-talets Tyskland, åtminstone i de sociala konstellationer där Heidegger växte upp och började utveckla sitt tänkande. Denna mentalitet har två nyckelord: nationalism och *Völkischkeit*. Tillsammans konstituerar denna konjunktion en generell disposition för nazisympatier. Emellertid säger oss detta inte mycket om Heideggers egna specifika relation till nationalsocialismen. Jag tror att James E. Ward (1995:xx) har en poäng när han i en lång resonerande fråga ger oss en nyckel till Heideggers politiska tänkande:

Tänk om det vore möjligt att människorna, folken (*Völker*) i sina största strävanden (*Umtrieben*) och resultat (*Gemachten*), är länkade till varanden (*Seienden*) och ändå sedan länge har varit fallna av från *Varat* (*Sein*) utan att veta om det, och att detta var den innersta och främsta anledningen (*Grund*) till dess förfall (*Verfalls*)?

Om man nu kan vara så här extremt misstänksam och tro att det mesta har gått helt fel, ja då

är det inte speciellt förvånande att man tror att bara en verkligt radikal förändring kan bryta denna förbannelse. Om vi sätter samman detta med Heideggers tysknationalism, och tesen att Varat (Sein) bara kan uppenbaras under ett kort ögonblick, så följer slutsatsen att man måste vara modig och beslutsam i detta ögonblick så att dess möjligheter inte går förlorade.

Det mest famösa, och även det första dokumentet över Heideggers samröre med nazismen är hans Rektorsrede, alltså det tal han höll när han blivit rektor för Freiburgs universitet den 27 maj 1933. En ofta berättad anekdot är att åhörarna efter talet var så pass förvirrade att de inte visste om de borde gå med i SA eller om de borde gå hem för att studera försokratikerna. Heidegger var förvisso ofta dunkel, men detta tal säger oss faktiskt något om hur han såg på sin egen roll, Folket, Nationen, Universitetet och der Führer.

Det var faktiskt ganska klart vad han ville åstadkomma. I en av sina första föreläsningar i Freiburg den 3 maj 1933, sa han till åhörarna att "frågan är om vi vill eller inte vill skapa en andlig värld. Om vi inte kan göra detta kommer någon form av barbari att komma till oss och då har vi nått slutet av vår existens som ett historiskt folk." (citerad efter Sluga 1995:3) Han ville återföra "anden" till världen och han trodde att Tyskland hade en specifik uppgift här. Önskan av mera ande i form av önskan av mera "autenticitet" i *Sein und Zeit* i stället för tomt prat och platt "förströelse" återkommer här i delvis nya kläder. Världen kommer att gå under om det antiandliga tillståndet fortsätter att härska, det vill säga masskonsumtion, sekularisering, teknikfixering,

bristen på respekt för naturen etc. Här kunde Tyskland stå som en modell för resten av världen. Den världsomfattande krisen hade fått sitt skarpaste uttryck i Tyskland. Både han själv som Rektor och Hitler som Führer hade sina specifika uppdrag, ansvariga som de var för olika områden av den organiska Tyska staten, Nationen och Riket. En revolution måste ske, och en andlig sådan, som totalt bryter med den nyss förgångna perioden som förlorat orienteringen. Här kan vi skönja två komplex som faktiskt skulle kunna leda till det som Heidegger såg som ett svek mot saken: för det första, betoningen av "ande" leder mer eller mindre av sig själv till en konflikt med verkligheten, eller snarare Realpolitiken; för det andra ville Heidegger ha en revolution medan andra — tysknationalister, auktoritära konservativa och antisemiter — ville ha ordning. Carl Schmitt kan vara en god illustration av de senare — något av det värsta som kunde kända, i hans tankevärld, var ett revolutionärt kaos som krossar en livsnödvändig Ordning. År 1933 såg han nazisterna som den enda kraft som kunde förhindra detta kaos.

Det finns för övrigt en stor skara av tyska politiker från det renodlat konservativa (och även de så kallade "nationalliberala") kretsarna som i det längsta ställde upp för Hitler och det nya Tyskland. Franz von Papen är ett bra exempel.

I ett tal vid Svensk-Tyska Föreningen, Stockholm, 18. januari 1939, hävdar han att :

Den gamla idealismen lever fortfarande, strävandet att genom nya prestationer och ädel konkurrens åter giva den gamla kontinenten prägeln av kulturell föregångare. (Papen 1939:7)

Hur artikulerade Heidegger då sin andliga fascism?⁵ Det bästa sättet att få svar på detta är att gå till hans korta politiska texter och tal 1933–1934.⁶

I ett minnestal över Leo Schlageter, en frikärskämpe som avrättades av fransmännen 1923, kombinerar Heidegger (1993a) politiska och filosofiska synsätt.⁷ Av avgörande betydelse för en ny och vitaliserad ordning är styrka, och Heidegger frågar sig varifrån Schlageter fick sin styrka (Safranski 1998:242). Svaret är, givetvis, från Schwarzwald — ”vattnen, skogarna och dalgångarna”. Schlageter ”dog sin död ...med en hård vilja och ett klart hjärta”. Sålunda är dygder som mod, vilja och klarsyn hörnstenar i Heideggers fascism. På något sätt hade Schlageter skådat en ”sanning” så att han insett att historien, eller någon annan ”ES-sens”, hade valt honom, han hade varit modig och gjort vad han måst göra.

Vad som, åtminstone för mig, utgör ett verkligt mysterium är varför hur och varför Heidegger, den så ofta briljante filosofen, kan resa så långt in i struntpratets rike. Mitt svar så här långt är att det beror på hans äkta och enkla palingenetiska ultranationalism, en fascism utan ansikte, en låda innehållande vilja, hårdhet och klarhet.

Heidegger försökte även leva som han lärde. Han arrangerade ”arbetsläger”.⁸ Kanske inspirerad av Ernst Jünger, ser han alla aktiviteter som tjänar Nationen som ”arbete”. Därför arrangerar han ”arbetsläger”, snarlika scoutläger, för sina studenter och fakultetskollegor i Schwarzwald. Denna form av arbete är en ”direkt manifestation av Folkgemenskapen (Volksgemeinschaft)”. (Heidegger 1993b:42). Andra vanliga ingredi-

enser i fascismen blir synliga här: de religiösa övertonererna (”uppenbarelse”) och organicismen (Volksgemeinschaft).

I denna text nämner Heidegger även ”stånden”. Stånden utgör de organiska ”naturliga” grupperna i de medeltida samhällena — adel, borgare, soldater och bönder. Det är tämligen klart att den antimodernistiska impulsen i Heideggers tänkande har många aspekter, och vi ser även ett annat vanligt fenomen i fascistiskt tänkande här: integralismen, att varje person i Nationen tillhör ett kollektiv med sin specifika uppgift, och detta kollektiv har specifika relationer till de andra. Man vet sin plats, och man klara sig utan moderna fenomen som mobilisering, osäkerhet, ovisshet och, givetvis, reflexion.

Heidegger och hans studenter tillhörde den samtida formen av Prästståndet — filosoferna. Han drömmer om att konstruera en stark organisk relation mellan universitetet, Folkgemenskapen och Staten, och han specificerar en av de mest viktiga funktionerna för universitetet: ”att utbilda statens ledare till insikt”. (Heidegger 1993c:44) Här skulle vi kunna läsa något som starkt påminner om det konservativtaristokratiske motivet för att stödja nazismen — tron på att man kunde kontrollera ledarna.

Uppenbarligen hade Heidegger en stark narcissistisk impuls när han reflekterade över sin egen roll i det nya Riket. Återigen kan vi läsa om behovet av ”strider”, ”nytt mod” och så vidare. I nästa text i denna kontext kan vi läsa ytterligare nonsens om ”öde” (Bestimmung) (Heidegger 1993d:48). Med andra ord är det tal om Organismen, Nationen, Folket som har ett öde som redan är nedskrivet i historien, och

den modiga personens uppgift är att veta exakt när vad ska göras och när. I en annan text fortsätter han med att säga allting och ingenting på samma gång:

Inom det nya tyska universitetet kommer en ny grundläggande inställning till det lärda och vetenskapliga arbetet att utvecklas. Och när detta sker kommer föreställningen om "ande" (Geist) och "andligt arbete" (geistige Arbeit) som de "bildade" personerna hittills har definierat sitt liv genom, att helt försvinna, en föreställning som de fortfarande försöker förbehålla ett särskilt stånd (Stand) av "intellektuella producenter". Först då kommer vi att lära oss att allt arbete, såsom arbete, är andligt (geistig).

Djur och andra levande varelser som blott existerar kan inte arbeta. De saknar den grundläggande erfarenhet som arbete kräver: den bestämda hängivenheten för uppgiften, beslutssamhet och stadighet i ett uppdrag de accepterat. Med andra ord saknar de frihet, det vill säga "ande" (Geist).

Så kallat "andligt arbete" (geistige Arbeit) är inte andligt på grund av att det är relaterat till högre andliga ting. Nej, det är andligt (geistig) eftersom det, såsom arbete, sträcker sig djupare tillbaks till den nöd (Not) som är en del av ett folks historiska existens (Dasein), och på grund av att det mer direkt, genom att det är mera vetbart, besatt av den mänskliga existensens (Dasein) hårdhet och faror (Heidegger 1993f:54).

Även om han inte säger något substantiellt här så hör vi ekona av längtan efter enkelheten och konkretionen i det hårda lantarbetet, och kanske även av det mycket enkla sociologiska faktum att gemensamt arbete skapar solidaritet.

Denna rurala aspekt blir uppenbar när han i en annan kort text menar att det är nödvändigt att "veta varthän urbaniseringen har fört tyskarna, hur de kan återvändas till myllan och landet genom återbosättningar" (Heidegger 1993g:56). Precis som i fallet Ernst Niekisch kan vi höra tankar som ligger nära de röda khmerernas projekt, dvs. att tömma städerna och omvandla folket till enkla bönder.⁹

Som Heidegger själv säger: "sanning" kan bara uppenbaras i ett ögonblick när man tjänar Fosterlandet och i en värld där Gud är död innebär den nazistiska revolutionen ett försök att "låta en stjärna födas" (Safranski 1998: 244). Detta ögonblick, denna kritiska tidpunkt i historien är en allvarlig kamp för att skapa det som Safranski beskriver som "att flytta ut från grottorna utan att kunna se solen". Allt i allt, det Heidegger förväntade sig av Hitler och nationalsocialismen var ett uppenbarande av varat (Sein), varken mer eller mindre. Han såg sig själv och universitetet som tillhörande ett av stånden (arbetare, filosofer/präster, och soldater). Uppgiften för universitetet och filosofin var att länka samman himlen och den sociala organismen.

Jag har gått igenom dessa korta politiska texter i kronologisk ordning och vi kan se hur Heidegger blev mindre substantiell och mer och mer förförisk. Det finns ett slags empirisk logik bakom detta. Majoriteten av universitetsprofessorerna var högst "ordinära", det vill säga konservativa och ofta närde de blott taktiska sympatier med nazisterna. Deras konservatism inkluderade både positivism och idealism och det var just slika fenomen som Heidegger revolterade

mot, således ville han reducera dessa traditioners makt. Deras reaktion var ofta att Heidegger var en förvildad radikal och en komisk figur. Oppositionen kom inte bara från de konservativa professorerna utan även från stenhårda nazister som Ernst Kriek och Eric Jaensch. Den senare skrev att Heidegger var schizofren och judisk i sitt tänkande, främjare av ateism och nihilism (Safranski 1998:268). Han fick emellertid en del stöd från Alfred Bäuml, ”nummer 2” i den officiella Nazifilosofin. ”Nummer 1” — Alfred Rosenberg verkar inte ha haft någon speciell åsikt. Men hans närmsta rådgivare såg i Heidegger bara en opportunist, en förklädd jude.

Slutligen, i mitten av 1930-talet inser han att hans kamp för rörelsens renhet förlorat. Han försvarade revolutionen mot realpolitiken som ju var pragmatisk, resultatorienterad, och den använde universiteten som instrument för ekonomisk och teknologisk kunskap. Heidegger ogillade alliansen mellan staten och de specialiserade vetenskaperna — här som överallt annars stod valet mellan att stödja självet, autenticiteten, eller ”Mannet”, det vill säga jämlikhet, nivellering och tomhet. Hans tro på en revolutionär filosofi påminner onekligen om ett slags teologi.

För Heidegger blev ”ögonblicket” och ”ödet” av avgörande betydelse i hans författarskap från 1930 och framåt, det gäller att gripa den möjlighet som ibland skymtar fram, det är då det kan avgöras om vi ska bryta med ”historiens terror”. Heidegger såg i nationalsocialismen inte blott en politisk åskådning utan även en metafysisk

utveckling av själva Varat. 1933 gällde det att gripa tag i det fantastiska ögonblick då hela det tyska folket och Nationen var ett ”Dasein”. Det är den heroiska beslutsamheten det gäller, något som angår ett helt Folk, och inte längre att finna en individuell autenticitet (som man kan se som budskapet i Sein und Zeit).

Jag har velat visa att det finns inte blott ”fascism” utan vitt skilda former, och här behandlat vad vi kan se som en ”autentisk” eller ”radikal” fascism. Även om Hitler var extremt radikal i frågan om att likvidera Europas judar fanns det hos honom och de fraktioner som stödde honom åtminstone en viss realpolitisk inriktning som gjorde det möjligt att erövra och behålla makten.

Den autentiska fascismen är inte något som är unikt för Heidegger. En italiensk motsvarighet är Julius Evola, som pläderade för en ”radikalisering av fascismen” (Sedgwick 2004).

Människan är ett problem, hon verkar vilja glömma sina grundvillkor, varafrågan, istället upplöser hon sig i Mannet, utvecklar teknologin och i denna förstör allting annat. I detta ligger väl en hel del visdom — men också en dödlig anti-humanism. Tänk på hans berömda ord om att det industriella åkerbruket och likvidering i gaskamrar i princip är ”det samma” (se till exempel Safranski 1998:414). De är båda exempel på ”Gestell”, död och dödande teknologi.

Givet detta kan sålunda ”bara en Gud rädda oss” — som Heidegger uttryckte sig i den berömda Der Spiegel-intervjun.¹⁰

Abstract

This article is an attempt to make our understanding of fascism more comprehensive. By focusing Heidegger's short texts from 1933 and relating them to his other writings it is shown that he hoped that the German National Socialism would be much more radical than it really was. Thus, we can see him as an example

of "authentic fascism" which came in conflict with Realfascismus.

★

KEYWORDS: Martin Heidegger, Oswald Spengler, fascism, conservative revolution, palingenetic ultranationalism.

★ Noter

---

1 För en mer kortfattad introduktion än Griffin, se Dahl och Mithander (1998).

2 Det går dock inte att vifta bort Heideggers framhävande av det Tyska språket som ren gallimatias. I tyskans prefix och enklaste ord — de-, ent-, wo-, da-, hin-, be-, ge-, ver- och så vidare — finner vi hänvisningar till de mest basala mänskliga aktiviteterna.

3 Det kan nämnas att det på ett annat håll, i den tidiga kritiska teorin hos Walter Benjamin och Theodor Adorno även talades om ett "ögonblick", men här om den socialistiska revolutionens en gång möjliga, men snart förlorade möjliga ögonblick.

4 I Heideggers "Einführung in die Metaphysik", skriven 1935 men publicerad först 1953, här citerad efter Birnbaum och Wallenstein 1999:74.

5 Det bör nämnas att Birnbaum och Wallenstein (1999:75) benämner Heideggers försök att i nationalsocialismen se ett vitalt alternativ till Amerika och Sovjetunionen, en "tredje väg", som hans "förändligade nazism".

6 Dessa texter (Heidegger 1933a-g) finns samlade i engelsk översättning i Wolin (red.). 1993c. Det famösa Rektorstalet finns även översatt till svenska i Birnbaum och Wallenstein 1999:77ff.

7 Den ledande naziförfattaren Hanns Johst skrev ett kortare drama om Schlageter, mest känt för att en rollfigur här säger det senare bevingade "När jag hör ordet kultur osäkrar jag min revolver". Pjäsen uruppfördes i samband med Hitlers födelsedag i april 1933.

8 Ott (1991:190) ger en detaljerad beskrivning av dessa läger, uniformerna som användes med mera.

9 Niekisch (1889-1967) var ledande nationalbolsjevik och uppvisade i sina kampskrifter en glödande och militant antiurbanism. Just antiurbanismen är en central tankefigur i motupplysningen, se till exempel Buruma och Margalit (2004).

10 Intervjun publicerades den 31 maj 1976, fem dagar efter Heideggers död.

★ Referenser

- Bell, Daniel (1978) *The Cultural Contradictions of Capitalism*. New York: Basic Books.
- Birnbaum, Daniel och Sven-Olov Wallenstein (1999) *Heideggers väg*. Stockholm: Thales.
- Buruma, Ian och Avishi Margalit (2004) *Occidentalism*. London: Atlantic Books.
- Dahl, Göran och Conny Mithander (1998) "Vem är fascist, och vad ska vi göra åt honom?" *Tvärsnitt* 4.
- Heidegger, Martin (1981) *Varat och tiden*. [Sein und Zeit] Lund: Doxa.
- Heidegger, Martin (1998) "Spiegel-Gespräch" i Günther Neske och Emil Ketterling (red) *Antwort*. Martin Heidegger im Gespräch. Pfullingen: Neske.
- Heidegger, Martin (1993) "Till varafrågan" i Ernst Jünger och Martin Heidegger, *Linjen*. Lund: Kykeon.
- Heidegger, Martin (1993a) "Schlageter" i Wolin (red) *The Heidegger Controversy*. Cambridge, MS: The MIT Press.
- Heidegger, Martin (1993b) "Labor Service and the University" i Wolin (red) *The Heidegger Controversy*. Cambridge, MS: The MIT Press.
- Heidegger, Martin (1993c) "The University in the New Reich" i Wolin (red) *The Heidegger Controversy*. Cambridge, MS: The MIT Press.
- Heidegger, Martin (1993d) "German Students" i Wolin (red) *The Heidegger Controversy*. Cambridge, MS: The MIT Press.
- Heidegger, Martin (1993e) "German Men and Women!" i Wolin (red) *The Heidegger Controversy*. Cambridge, MS: The MIT Press.
- Heidegger, Martin (1993f) "The Call to the Labor Service" i Wolin (red) *The Heidegger Controversy*. Cambridge, MS: The MIT Press.
- Heidegger, Martin (1993g) "National Socialist Education" i Wolin (red) *The Heidegger Controversy*. Cambridge, MS: The MIT Press.
- Helps, Arthur (red) (1966) *Letters of Oswald Spengler 1913-1936*. New York: Alfred A. Knopf.
- Klemperer, Klemens von (1957) *Germany's New Conservatism*. Princeton: Princeton University Press.
- Marcuse, Herbert (1972) *Negations*. Harmondsworth: Penguin.
- Mohler, Armin (1989) *Die Konservative Revolution in Deutschland 1918-32*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Ott, Hugo (1991) *Fallet Heidegger*. [Martin Heidegger: unterwegs zu seiner Biographie.] Göteborg: Daidalos.
- Papen, Franz (1939) "Historiska, ekonomiska och kulturella nödvändigheter." Sverige-Tyskland Häfte 1.
- Safranski, Rüdiger (1995) *Ein Meister aus Deutschland*. München: Hanser
- Safranski, Rüdiger (1998) *Martin Heidegger*. Cambridge: Harvard University Press.
- Sedgwick, Mark (2004) *Against the Modern World*. Oxford: Oxford University Press.
- Sluga, Hans D. (1993) *Heidegger's Crisis: Philosophy and Politics in Nazi Germany*. Cambridge: Harvard University Press.
- Spengler, Oswald (1921 [1919]) *Preusseri och socialism* [Preußentum und Sozialismus] Stockholm: Chelius.
- Spengler, Oswald (1934 [1933]) *Avgörande år*. [Jahre der Entscheidung] Stockholm: Natur och kultur.
- Spengler, Oswald (1996; 1997 [1918, 1922]) *Västerlandets undergång* (vol. 1 och 2) [Der Untergang des Abendlandes] Stockholm: Atlantis.
- Ward, James F. (1995) *Heidegger's Political Thinking*. Amherst: University of Massachusetts Press.
- Wolin, Richard (red) (1993) *The Heidegger Controversy*. Cambridge, MS: The MIT Press.
- Woods, Roger (1996) *The Conservative Revolution in the Weimar Republic*. London: Macmillan.

· NY BOK FRÅN BORÉA ·

Bortom etnicitet

av Diana Mulinari & Nora Räthzel (red)

VILKA SOCIALA PROCESSER fångas av begreppet etnicitet? Och vad är kopplingen mellan etnicitet och andra begrepp som rasifiering, rasism och institutionell diskriminering? Hur ska vi förstå sambanden mellan migration, etnisk identitet och exkludering?

Dessa och liknande frågor ställs i boken *Bortom etnicitet*, som tar sin utgångspunkt i Alexandra Ålunds forskning om etniska relationer i Sverige. Texterna erbjuder teoretiskt inspirerade analyser grundade i ett rikt empiriskt material. Tonvikten ligger på en analys av svenska förhållanden och de svenska institutionernas roll i att skapa och reproducera exkludering. Genom bidrag från internationella författare med material från andra europeiska länder, placeras svenska förhållanden in i ett bredare sammanhang och i ett jämförande perspektiv. Här finns studier av utbildningssektorn, bostads- och arbetsmarknaden samt de varierande former människor använder för att ifrågasätta rasistiska föreställningar och skapar nya kulturella arenor. Boken återspeglar därmed den samlade vetenskapliga kunskapen om etnicitet som analytiskt begrepp.

WWW.BOREA.NU

Vikten av kulturella överbryggare i storstadens integrationsprojekt*

av Susanne Ewert, Marianne Liedholm & Göran Lindberg

EFTER ATT HA UTVÄRDERAT olika projekt som utförts inom den svenska regeringens storstadssatsning under åren 1999–2004 i Malmö, anser vi oss kunna dra några generella slutsatser om vad som karakteriserar framgångsrika metoder för att åstadkomma integration. Viktigast är att kommunikationskanaler öppnas i vilka information får flöda i alla riktningar. Men för att detta flöde skall bli verkligt förståelseskapande måste det finnas en grundläggande tillit mellan de inblandade t ex mellan nyinvandrade föräldrar och skolan eller mellan nyinvandrade och olika myndigheter. Detta sker effektivast på ett personligt plan där personer, som har förankring hos samtliga inblandade, får en viktig roll som mellanhänder. De senare har ibland haft olika benämningar som direkt pekat på rollens funktion. I Malmö har de omväxlande kallats integrerare, brobryggare och linkworker. I andra fall har de ingen speciell titel men fungerar

Susanne Ewert är doktorand vid Etnologiska institutionen, Lunds Universitet. Marianne Liedholm och Göran Lindberg är docenter och universitetslektorer vid Sociologiska institutionen, Lunds universitet.

* Detta är en bearbetad version av en artikel med samma titel som presenterades på Nordiska sociologikongressen i Malmö den 19–22 augusti 2004.

ändå i praktiken som mellanhänder. De kan vara anställda, förtroendevalda, "eldsjälar" eller helt enkelt aktiva medborgare. Vi föreslår termen överbyggare som samlingsbeteckning för personer som, medvetet eller omedvetet, hjälper skilda individer, grupper, myndighetsrepresentanter, arbetsgivare etc att få tillit och kontakt med varandra med följd att en integrations- och förståelseprocess kan påbörjas.

I artikeln demonstrerar vi överbyggarnas betydelse i olika avseenden med exempel från såväl framgångsrika som mindre lyckade integrationsprojekt. Vårt syfte är att förmedla insikter om integrationsprocessens problematik, vilka egenskaper som överbyggaren bör ha och vilka förhållanden och villkor som bör råda för att resultatet skall bli det önskade. Då två av författarna är sociologer och en etnolog kommer vi att peka på en del mer eller mindre uppenbara anknytningar både till etnologiska och sociologiska perspektiv. Inom sociologin bedömer vi framförallt insikter från den symboliska interaktionismen som fruktbara.

Mål och utfall för storstadssatsningen

Storstadssatsningens övergripande mål att bryta utvecklingen mot allt större etnisk segregation har föga samband med de sociala projekt som genomförts inom dess ram sedan starten 1998. Detta är så gott som samtliga utvärderare av satsningen eniga om. Endast ett långsiktigt stadsbyggnadsprogram kan åstadkomma någon verklig effekt på bostadssegregationen. Genom att löpande se till att utbyggnaden av stadens bostäder, service,

kulturutbud, parker och arbetsplatser görs med hänsyn till att få stadsdelarna attraktiva för alla befolkningsskikt kan bosättningsmönstret på en ort förändras över tid. Knappast något av detta har ens påbörjats i storstadsområdena. Tvärtom har, om vi ser till Malmö, som varit vårt utvärderingsobjekt, stadsutbyggnaden skett i de banor som marknadskrafterna kan sägas ha utstakat. Detta innebär att det existerande segregationsmönstret blir styrande för vilken typ av bostäder som byggs och vilken service som förläggs i olika delar av staden. Ett undantag utgörs av utbyggnaden av Västra hamnen (BO-01-stadsdelen) men här sker en ensidig satsning på bostäder för en mycket inkomststark och avantgardistisk befolkningsskikt.

Vi kan således konstatera att målsättningen att bryta segregationen hela tiden motarbetas av kommersiella krafter och en stadsplanering som i första hand är följsam dessa. Omsorgen om markvärdena blir i realiteten styrande för stadsplaneringen och det vore naivt att tro att ett program som storstadssatsningen skulle förändra något i detta. Vad man kan beklaga är att regeringens proposition som styr uppläggningsprogrammet av storstadssatsningen inte talat klarspråk om detta förhållande.

Flertalet av storstadssatsningens projekt har inriktats på att lindra oönskade effekter av den rumsliga segregationen samt att ge människor i invandrartäta och problemdrabbade stadsdelar ökade utsikter till integration i det svenska samhället trots att segregationen hela tiden försvårar en sådan utveckling. Våra och de flesta andras utvärderingar har i praktiken haft detta som huvudperspektiv på projekten och inte i

vad mån de i något avseende förmått bryta den etniska segregationen i våra storstäder.

Under mer än fyra års tid har vi följt projekt som haft stöd från storstadssatsningen i Malmö. Det har varit fråga om processutvärderingar, huvudsakligen av kvalitativ art, i vilka vi strävat efter att ge deltagarna kontinuerliga rapporter om vad vi tyckt oss se av framgångar, bakslag och hinder, allt betraktat mot bakgrund av de lokala förutsättningarna i de olika stadsdelarna.¹ Av uppenbara skäl har dessa rapporter inte haft som främsta mål att ge bidrag till en mer generell kunskap om integrationsprocesser i samhället och hur man eventuellt kan stödja dessa med ”social ingenjörskonst”.

I efterhand kan vi emellertid se att vi kommit att upptäcka, eller kanske snarare att återupptäcka, flera förhållanden som uppenbart låter sig länkas till socialpsykologisk teori och etnologiska perspektiv. Detta stärker iakttagelsernas validitet och gör att de kan ses som viktiga lärdomar inför framtida satsningar. I denna artikel presenterar vi kortfattat några av iakttagelserna i generella termer samt konkretiserar dem genom att anföra exempel från vårt utvärderingsarbete.

Vikten av personliga länkar

Flera av storstadssatsningens projekt syftar till att göra fler invandrare delaktiga i det svenska samhället. Projekt för att få människor ut i arbetslivet har detta syfte utöver det uppenbara att minska invandrarnas beroende av ekonomiskt bistånd från samhället. Men hit hör även ansträngningar att få fler personer att rösta i de politiska valen, att samarbeta med skolan, att

lära sig bättre svenska eller att rätt och slätt öka kunskapen om det svenska samhället.

Våra viktigaste iakttagelser har att göra med hur projekten förs ut och förankras i målgrupperna. Gång på gång visar det sig att en skillnad mellan lyckade och misslyckade projekt ligger i hur väl man lyckats skapa tillit och förståelse mellan de individer som man vill nå och fånga upp i en utvecklingsprocess och de aktörer som har ansvar för processen, antingen de nu är anställda eller ideellt arbetande.

För att få igång en utveckling mot större delaktighet måste kommunikationskanaler öppnas mellan dem som befinner sig utanför och oss som finns innanför det svenska samhället.² Inte sällan visar sig detta vara en stötesten. Långvarigt utanförskap ger identitetsförlust och mindre värdeskanlor. Hopp som väckts och släckts ett flertal gånger ger så småningom missmod och apati. Annonser, anslag, flygblad och liknande massmediala informationskanaler kan som regel inte bryta tveksamheten till att öppna sig för kommunikation.

Det är inte minst i detta sammanhang som det visar sig vara utomordentligt betydelsefullt att upprätta personliga relationer till individerna i målgruppen. Detta sker effektivast genom att personer, som har förankring hos samtliga inblandade, ges en viktig roll som mellanhänder. De senare har ibland haft olika benämningar som direkt pekat på rollens funktion. I Malmö har de omväxlande kallats integrerare, brobyggare och linkworker. I andra fall har de ingen speciell titel men fungerar ändå i praktiken som mellanhänder. De kan vara anställda, förtroendevalda, ”eldsjälar” eller helt enkelt aktiva medborgare. Vi föreslår

termen *överbyggare* som samlingsbeteckning för personer som, medvetet eller omedvetet, hjälper skilda individer, grupper, myndighetsrepresentanter, arbetsgivare etc. att få kontakt med varandra med följd att en integrations- och förståelseprocess kan påbörjas.

Vi har tidigare uppmärksammat hur hushåll under vissa förutsättningar kan få en utomordentligt viktig roll för att underlätta kommunikationen mellan boende och bostadsföretag (Liedholm and Lindberg 1999). Storskaligt uppbyggda fastighetsförvaltningar som saknar denna mänskliga länk till de boende får ofta stora problem med sin skötsel och förlust av goodwill. Detta gäller i särskilt hög grad då stora delar av de boende även i övrigt har svag förankring i samhället (Liedholm and Lindberg 2002). Under senare år har man insett betydelsen av detta i flera bostadsföretag t.ex. i MKB i Malmö och i SB i Stockholm, vilket lett till framgångsrika organisationsförändringar som inneburit att makt och myndighet givits åt anställda som befinner sig bildligt och bokstavligen nära de boende.

Utvärderingarna av storstadsprojekten har visat att rollen som överbyggare är omistligt viktig i flera andra situationer då människor, som av en eller annan anledning står långt ifrån varandra socialt sett, behöver samverka eller informeras. Färska exempel på hur viktiga överbyggarna kan vara för att få igång och vidmakthålla en utveckling mot bättre förståelse återfinns i våra senaste rapporter som avsett utvärdering av projekt för att sprida hälsoinformation respektive för att öka invandrarföräldrars samverkan med skolan (Ewert 2004; Liedholm & Lindberg 2004).

Munkhätteskolan, som ligger i en invandrartät stadsdel i Malmö, uppvisar den vanliga bilden av stora svårigheter att få till stånd ett förtroendefullt samarbete med föräldrar och elever som invandrat till Sverige under 1990-talet och som ännu har stora problem med det svenska språket. Under våren 2003 startades ett projekt med deltagande av tolv arbetslösa men högutbildade personer som hade sitt modersmål i de språkgrupper som var närmast aktuella (albanska, serbokroatiska/bosniska, persiska, kurdiska och arabiska).³ Flera av dem hade lång erfarenhet som pedagoger i sina hemländer och de övriga representerade yrken som arkitekt, inredningsarkitekt och nationalekonom. Efter en trevande start där fyra av de ursprungliga deltagarna slutade, kom man under hösten 2003 fram till arbetsformer som i långa stycken tycktes oss fungera väl, även om där också fanns begränsningar som främst hängde samman med det svenska skolsystemet och den rådande skolkulturen. Deltagarna i projektet kallades för *linkworker* och de har haft ett uppdrag som inneburit att en tredjedel av tiden förutsatts avsättas till arbete med eleverna i skolan, en tredjedel användas till kontakter med föräldrarna och en tredjedel ägnas åt egen utbildning.⁴

Av de många positiva effekter⁵ av projektet som vi kunde iaktta vill vi här framhålla vad som åstadkoms i kontakten mellan skola och föräldrarna. Att detta är en betydelsefull länk kan inte nog poängteras. ”Det är A och O att man har en bra dialog med föräldrarna. Vi kan jobba oss blåa här i skolan om vi inte har stöttning och förståelse från föräldrarna”, sa en lärare.

För att upprätta kontakten med föräldrarna

hade deltagarna instruktion att använda alla upptänkliga kanaler och inte minst personliga påtryckningar genom telefonkontakt och hembesök. Ett inslag i arbetet var också att man la upp en serie träffar med föräldrarna⁶ som bestod av en gemensam session där svenska var huvudspråket följt av möten i de olika språkgrupperna.

Vår tolkning av projektets resultat är att det inneburit att kontakterna mellan skolan och föräldrarna har ökat. Man håller på att bygga upp en varierad och "naturlig" föräldrakontakt, som inte innebär kontakt enbart när problemen tornar upp sig. Föräldrarna blir bättre informerade om skolan, de blir påmind och uppringda i olika sammanhang och kan lättare följa med i skolans arbete och på olika sätt stötta barnen i deras skolarbete. Barnen stimuleras att bete sig bättre i skolan när det finns vuxna personer där som har egen erfarenhet av och kontakt med två av barnens viktigaste världar – hemmet och skolan. Barnen och föräldrarna får stöd i överbryggandet mellan två kulturer, ursprungskulturen och den svenska.

Betydelsen av ömsesidig respekt och förståelse mellan skola och hem accentueras. Föräldrarna får en bättre chans att sätta sig in i och förstå det svenska skolsystemet och skolan får ökad möjlighet att sätta sig in i föräldrarnas/barnens situation och deras kunskap och inställning till den svenska skolan. Föräldrarnas betydelse för skolarbetet poängteras. Vad som händer i skolan beror inte bara på skolan. Skola och föräldrar träffas oftare, vilket också innebär att föräldrarna träffas oftare och sinsemellan kan diskutera och stärka varandra. Festerna leder allmänt till ökad social samvaro och ökat välbefinnande. Lärarna

har lättare kunnat både delge sin syn på eleverna och situationen och tillägna sig föräldrarnas syn. Ökad samsyn och ökat samarbete om elevernas bästa har kunnat inledas. Akuta problem har kunnat tas upp i det akuta skedet.

Det är viktigt att inse att linkworkerns insats inte främst är av språklig art, även om kunskaper i såväl svenska som de aktuella modersmålen är nödvändiga för att något skall ske. Linkworkern har kunnat bidra inte bara med språklig tolkning utan även med kulturell översättning eller kulturellt klagörande. Detta har varit viktigt för att förmå föräldrarna och lärarna att förstå varandras perspektiv vilket utgör en god grund för ett förtroendefullt samarbete.

Vårt andra exempel demonstrerar tydligt hur viktig denna kulturella dimension är då vi vill skapa förståelse för och insikter i hur man bör leva och bete sig för att öka utsikterna för ett gott liv i det svenska samhället och för att det svenska systemet för frisk- och sjukvård skall kunna fås att fungera även för "nysvenskarna". Hälsoinformatörsprojektet har pågått sedan 2001 i Malmö och innebär liksom i det föregående exemplet att man rekryterat arbetslösa högutbildade invandrare, i detta fall personer som både har erfarenhet av hälso- och sjukvård i sina forna hemländer och som är väl förtrogna med strukturerna i den svenska vården.

Hälsoinformatörernas främsta uppgift är att etablera kontakt och informera om hälsa och egenvård men fungerar även som en resurs vid vårdcentraler med många sökande med ursprung i andra kulturer och samhällen än det svenska. Förutom vårdcentraler verkar hälsoinformatörerna med preventivt hälsoarbete på

mötesplatser, öppna förskolor, skolor och så kallade fysiotek.⁷

Ja det är lustigt hon går in liksom på något sätt och det hakar i.

Med de orden beskriver en informant hur hälsoinformatören har lyckats förmedla strukturella skillnader mellan det forna hemlandets sjukvård och den svenska. Många gånger börjar informationen om hälsa just i en förståelse av samhälleliga strukturer, t.ex. att man på vårdcentralen tar en nummerlapp och väntar på sin tur för att sedan få träffa en sjuksköterska. Efter mötet med sköterskan kan det vid behov bli fråga om att få en läkartid. Bestämmelserna kan tyckas enkla att förstå och följa men kan i mötet med vårdsökande som har erfarenhet av ett annat sjukvårdssystem skapa problem. Man kan t.ex. kräva att bli omhändertagen omedelbart och då absolut inte av en sköterska utan av en doktor.

Vi har pratat och informerat men det är ingen som har litat på vad vi har sagt. Utan man har fortsatt till en annan vårdcentral och försökt få tag på en annan doktor eller återkommit hit igen. Det har varit mycket tid som har gått åt till rent tjat därför att man inte har kunnat få förtroendet. Det har varit jättejobbigt men det är jättebra nu.

Förtroendet som informanten talar om kan betraktas ur två aspekter. I ovanstående fall hade det inte fungerat med en tolk, eller ens med en sjuksköterska från samma land, det var inte den sortens språkförbiistring som var problemet. Här behövdes en person med kunskap om båda sjukvårdssystemen som dessutom hade *mandat* att föra det samtalet. I egenskap av sin profession hade hälsoinformatören det mandatet till

skillnad från den övriga vårdpersonalen. Den nya kunskapen om den "svenska" sjuksköterskans kompetens "hakade" inte i förrän hälsoinformatören kunde relatera förståelsen till erfarenheter i hemlandet och klargöra skillnaden. Först då fick sjuksköterskan förtroende och det blev tydligt att reglerna inte handlade om rasism utan om att sköterskor utbildade i Sverige har en högre kompetens än sköterskorna i hemlandet och att bestämmelserna är lika för alla som söker hjälp genom vårdcentralen.

Att *haka i* och *skapa förtroende* är nyckelbegrepp för att tolka hur en framgångsrik *överbyggare* arbetar. Detta äger förmodligen sin riktighet i alla situationer när kommunikation önskas mellan individer och grupper som kommer ur olika sociokulturella grupper. Med ökat sociokulturellt avstånd och med större skillnader i tidigare livserfarenheter ökar också behovet av överbyggnad inom flera områden i samhället (skola, arbetsliv, hälsovård, politik etc.). Invandringen under 1990-talet från Afrika och Asien till i synnerhet större svenska städer har accentuerat detta behov.

Vår uppfattning är att mycket av kraften i rollen som överbyggare blir begripligt i perspektivet av den symboliska interaktionismen.⁸ Den identitetsförlust som ofta blir följden av att flytta till ett främmande land gör individen öppen för en sekundär socialisationsprocess där överbyggaren kan få en viktig roll som "the significant other".⁹ En mycket vanlig erfarenhet är att invandraren känner sig negligerad och osynliggjord i kontakterna med det svenska samhället. Inget av det som han eller hon utträttat tidigare i form av examina eller yrkeserfarenheter

tycks ha något värde i den nya kontexten. För att kunna bygga upp en trygg identitet i det nya landet kan individen behöva hjälp med att bli sedd av någon som redan har ett fotfäste i samhället. Vi kan se att projekt som har ett inslag av mentorskap av detta slag ofta får en stor betydelse för de berörda och att projekt som inte försöker knyta personliga band till individerna inte sällan slutar i fiaskon.

Rollen som överbryggare ställer naturligtvis också krav på särskild kompetens och på särskilda villkor för att fungera väl. God språkkunskap, kulturell och social kompetens hör hit. Det är vidare mycket viktigt att överbryggaren kan skapa sig respekt och förankring både på den "svenska sidan" och den "främmande". Sist men inte minst är det fråga om att överbryggaren har mandat, vilja och förmåga att agera självständigt för att få igång och vidmakthålla en kommunikationsprocess mellan "oss" och dem som ännu står utanför. Detta tema återkommer vi till i slutet av artikeln.

Starka och svaga nätverk

I vår utvärdering av storstadssatsningen i Malmö har vi uppmärksammat och diskuterat starka respektive svaga nätverks betydelse för integrationsprocessen och möjligheten att strategiskt använda sig av dem för att uppnå ökad integration. Den grova uppdelningen i svenskar och invandrare är uppenbar, men också en mera specifik fragmentering efter religion, etnisk tillhörighet och klaner är påtaglig i de invandrartäta stadsdelar vi utvärderat och kommunikationen mellan dem inte sällan obefintlig

eller liten, ibland även fientlig snarare än vänlig. Svårigheterna att mötas och kommunicera kan bero på etniska och kulturella skillnader, brist på förenande mötesplatser respektive gemensamma angelägenheter, ovana att konfronteras med varandra etc.

Vi har också observerat specifika intressegrupper, såsom boendegrupper, kulturella föreningar etc., vilka med varierande kraft och dito konsekvenser haft betydelse för utvecklingen. Ofta har de bidragit till ökad integration, men vid några tillfällen har de varit ett hinder för integrationsarbetet. Grupper och föreningar kan vara så slutna att ingen spontant kan ta sig in i dem, medan andra kan vara vidöppna och välkomnande. En del av de fenomen och den utveckling vi sett kan, menar vi, med fördel diskuteras och förklaras i termerna av starka och svaga nätverk.

Ett nätverk kan vara starkt, svagt eller frånvarande. Nätverkets styrka har enligt Granovetter samband med en kombination av tidsåtgång, emotionell intensitet, intimitet och ömsesidighet.

The strength of ties is a (probably linear) combination of the amount of time, the emotional intensity, the intimacy (mutual confiding) and the reciprocal services which characterize the tie. (Granovetter 1973)

När man talar om starka nätverk och strong ties tänker man oftast på mindre och i sammanhanget väldefinierade grupper, medan de svaga nätverken och "weak ties" leder tankarna till relationer mellan grupper, och till grupper som inte definieras som primärgrupper. Ett kännetecken för de svaga nätverken är att de på ett funktionellt sätt förenar en mängd människor utan att vare

sig stänga inne eller exkludera människor. Fler människor kan således nås genom svaga än starka nätverk. I de svaga nätverken kan man förenas kring något behov, tema, intresseområde etc. men också pragmatiskt och instrumentellt dra nytta av nätverkets olika förgreningar. Detta göra det svaga nätverket gynnsamt med tanke på kommunikation och praktisk nytta.

Möjligheten att få kontakt med olika delar av samhället får antas öka om det finns ett utbrett svagt nätverk. En betydelsefull aspekt med hänsyn till integrationsprocessen är att svaga länkar fungerar som broar mellan olika gruppkonstellationer och förmedlar kommunikation mellan indirekta kontakter, medan starka länkar inte har den funktionen. Personer med tillgång till många "weak ties" har således goda chanser att nås av olika slag av information och influenser genom de olika kontakter och lokala broar de har kontakt med. Detta innebär att de svaga nätverken är betydelsefulla både som förbindelse-skapande länkar och som humaniserande faktorer. Det finns dock ingen anledning att sätta dessa nätverk emot varandra, båda behövs. De starka nätverken är betydelsefulla i det individuella sammanhanget, men kan sett i ett samhällsperspektiv innebära fragmentarisering istället för integrering (Granovetter 1973).¹⁰ Förekomst av och manipulering av svaga nätverk skulle således kunna vara en förutsättning för eller åtminstone underlätta en gemensam ansträngning för gemensamma mål, eller integrations- och community-arbete.

Utveckling och aktivering av svaga nätverk menar vi kan ske på olika sätt beroende på betingelserna, mandatet och anpassningen eller

flexibiliteten, något som vi ska exemplifiera nedan. En gemensam nämnare är dock att ledarna, de som arbetar som linkworker eller överbyggare, har förtroende hos olika parter och mandat att nyttja redan befintliga broar respektive stimulera byggande av nya broar till och mellan nätverk där medlemmarna är isolerade i sin egen krets. Ett aber är att förtroende och nätverk, som Granovetter poängterar är tätt sammanbundna. (Granovetter 1973.) Förtroende byggs ofta upp i den nära kontakten eller genom att någon man har kontakt med kan garantera personens trovärdighet. Ett svagt och öppet nätverk kan således underlätta uppbyggnaden av förtroende medan ett fragmentariserat nätverkssystem kan försvåra möjligheten att skapa brett förtroende och arbeta effektivt som linkworker eller överbyggare.

Hyllie är en stadsdel i Malmö med förhållandevis enhetlig struktur och sammanhållna grupper. Här har man i det lokala utvecklingsarbete som genomförts inom storstadssatsningens ram i hög grad utgått från de gemenskaper som finns i form av släktskaps, språk- och nationsgrupper och riktat åtgärderna specifikt mot tre invandrargrupper. Tonvikten har legat på att utnyttja den starka solidaritet med varandra som ofta präglar det vi kallar *starka nätverk*.¹¹

Att få igång och knyta kontakter med starka nätverk kan vara ett medel att snabbt och effektivt sätta igång att arbeta med integrationsmålet, vilket vi anser demonstreras av integrerarnas insatser i Hyllie. Integrerarna som motsvarar vad vi kallar överbyggare, har varit tre till antalet. De har representerat samma etniska härkomst som målgrupperna och i princip koncentrerat

sig på att nå och engagera "de egna". Genom intensiva och nära kontakter har de nått ut till många inom nätverkets krets och fått deras förtroende. Nya interna aktiviteter och nätverkskonstellationer har bildats, tex. kvinnliga nätverk, i avsikt att stärka grupperna med ökad integration i sikte. I första hand har man således ökat och förtätat länkarna inom det egna nätverket och med integrerarens hjälp arbetat med att underlätta gruppens kontakt med det svenska samhället. Avsikten har dock också varit att man bland annat med de tre integrerarnas hjälp efterhand ska bygga fler broar både mellan de invandrargrupper som varit satsningens specifika målgrupp och med grupper eller individer utanför denna krets. Erfarenheterna visar att det under de betingelser som gällt i detta område, dvs en stark koncentration av några koncisa invandrargrupper, kan vara fruktbart att strategiskt rikta in sig på dem.

Det finns dock också en risk med att i hög grad fokusera på de starka nätverken, nämligen att de lätt utesluter dem som inte passar in i de sociala kategorier som utgör deras bas. Detta kan bilda grogrund för utanförskap och konflikter. För att få en mera spridd integration behövs de brobyggande och instrumentellt verksamma svaga nätverken. De behövs inte minst för att idéer, influenser, och information ska kommuniceras utanför den egna kretsen.

I Södra Innerstaden i Malmö, som varierar starkt såväl fysiskt, socialt som befolkningsmässigt, har stadsdelsförvaltningen tagit geografiska delområden och intressegemenskaper som utgångspunkt för nätverksbyggandet, snarare än den etniska tillhörigheten. Genom att dra nytta

av de föreningar och intressegrupper som redan finns och arbeta för att öka utbudet av olika aktiviteter och träffpunkter har man försökt anknyta till befolkningens varierande intressen och behov. Även i denna stadsdel har man använt sig av överbryggare av olika nationaliteter, motsvarande en del av den mängd nationaliteter som finns representerade i stadsdelen inklusive den svenska, och utlokaliserat dem i delområden och träffpunkter, *kvarterslyft*, med uppgift att komma i kontakt med invånarna och skapa en ökad dialog både mellan invånare och myndigheter och mellan invånarna själva, allt med ökad integration i syfte.

Linkworkern eller överbryggaren skulle fungera som en förmedlande länk. Ansatsen kan sägas ha gått ut på att stimulera *svaga nätverk*, i vilka grupper av invånarna har kontakt med varandra endast i begränsade avseenden som bestäms av den aktivitet som man samverkar i. Genom att en del av individerna deltar i flera av aktiviteterna länkas de ändå till varandra, direkt eller indirekt, om än med lösare band än i fallet med starka nätverk. Granovetter¹² beskriver denna situation som mindre konfliktskapande och mer i samklang med vad som kan ses som god livskvalitet i den urbana samhällsmiljön. De svaga nätverken är både förståelseskäpande och funktionella. Att samlas kring ett intresse eller ett behov betyder att man skaffar sig en associativ identitet,¹³ som innebär en tillhörighet och anknytning som man kan ha utan att behöva ge avkall på sin "ursprungliga" identitet. Varje associativ identitet ger dock ett tillskott till den "egna" identiteten och förhoppningsvis också en ökad förståelse för andras identiteter.

Satsningen på de svaga nätverken har passat bra i Södra Innerstaden med sin mångfacetterade struktur. Det har också funnits många redan etablerade svaga nätverk att utgå ifrån, stärka och sammankoppla.

En jämförelse mellan Hyllie och Södra Innerstaden visar således hur olika metoder kan användas beroende på vilka betingelser som gäller.¹⁴

Viktigt är dock, menar vi, att de svaga nätverkens förenande och brobyggande funktion till slut kommer in i bilden.

... the point is that weak ties serve important life-needs of individuals which cannot ordinarily be met through strong ones. In addition to emotional needs, these connect the individual with a wider community than his immediate circle, making possible mobility, opportunity, participation in community-wide activities and organisation, and a general sense of integration into wider community. (Granovetter 1982)

Vi har också i flera sammanhang sett exempel på hur lokala grupperingar eller redan etablerade boendeeliter *kan* vara ett hinder istället för en tillgång i arbetet med en boendedialog. Detta kan bland annat bero på att det finns gamla problem mellan grupper att bearbeta, men en förklaring kan också ligga i att det handlar om s.k. starka nätverk, som är trygghetsskapande genom sitt inneslutande, vilket kan minska benägenheten att öppna sig utåt och öka genomsläpligheten.¹⁵

Å andra sidan är kanske dessa starka nätverk, denna homogenitet, tryggheten i något, förutsättningen för att ett utbyte och en kontakt mellan människor och grupper ska komma till stånd. ”Gruppens sammanhållning stärker dess

medlemmar och de starkaste medlemmarnas ambition och rörlighet frigör gruppen”.¹⁶ Svårigheten att skapa ett möte blir uppenbar om detta möte innebär ett hot mot det man står för. Ur integrationssynpunkt är dock stimulansen av ”weak ties”, eller svaga nätverk, eftersträvsvärt. Ett område rikt på starka nätverk är inte självfallet väl sammanhållet, det kan vara fragmenterat. De svaga nätverken behövs som brobyggare och förenande länkar, de fungerar bättre som förmedlare av kontakter, information och tjänster än de starka. Teorin om de svaga nätverkens betydelse är i viss mån bestickande, då den motsäger teorier om alienation som en effekt av nätverkens försvagade karaktär.¹⁷

Här är det snarare det motsatta som gäller. De svaga nätverken motverkar alienation, men uppkomsten av svaga nätverk kan stimuleras av respekt och trygghet i en egen grupp och upplevelsen av att deltagandet sker på någorlunda likvärdiga villkor.¹⁸

Ledarskapets betydelse

De goda resultat man erhållit i nätverksbygget har hög grad berott på att man haft språk- och kulturkompetenta och även i övrigt kompetenta linkworker, som haft möjlighet att uppfylla kriterierna för ett bra ”link work”; personliga kontakter, förtroende hos olika parter och mandat att agera.

I en av de stadsdelar vi studerat, Fosie, har de ansvariga i hög grad använt sig av redan etablerade nätverk och organisationer, vars sammanhållning skapat en hel del framgångsrika projekt, speciellt inom kulturområdet, men

också haft en tendens att verka utestängande. Delegering till föreningar och en i övrigt förhållandevis passiv insats i nätverksarbetet menar vi har varit en av anledningarna till att man i Fosie fått kontakt med förhållandevis få invandrare. De ”resurspersoner” eller överbyggare som anställdes för att stimulera boendedialogen hade enligt vår bedömning inte tillräckligt mandat att gå in och länka och aktivera. Processen är de boendes, hävdade man, och då bör de anställda ligga lågt och akta sig för att initiera och styra. Häri ligger ett dilemma, överlåtelsen av processen till de boende kan verka oantastlig, men för att processen verkligen ska bli de boendes krävs information, uppmuntran och hjälp att starta. Processen bör både skapas och utvecklas i en dialog och är ett gemensamt ansvar. Ansvaret för att den kommer igång och hålls vid liv vilar dock tungt på institutionen. Överbryggarens uppgift är att ”haka i”, att fånga upp idéer och kontakter från invånarna och verka för att de uppmärksammas, respekteras och får effekt, men också att haka i och förmedla de intentioner, idéer och förhoppningar som uttrycks från samhällets politiska och förvaltande organisationer och sätta dess olika parter och nivåer i dialog med varandra.

I Södra Innerstaden förändrades överbyggarens roll i takt med de erfarenheter projektet genererat. En erfarenhet som man omsatte i praktik var att överbyggaren inte bara fick vara en länk som fanns till och som kunde komma till användning först efter invånarnas initiativ. Överbryggaren måste aktivt undersöka terrängen och initiera åtgärder och verksamheter. Detta behöver inte tolkas som styrning utan kan tvärtom

betraktas som en viktig del i en demokratiprocess. Till överbyggarens uppgift kan teoretiskt sett ligga att lösgöra förmågan (ability), d.v.s. avsaknad av inre hinder, och koppla samman den med möjligheterna (possibility) d.v.s. avsaknad av yttre hinder¹⁹. För att klara av detta, eller snarare närma sig denna uppgift, krävs en aktiv snarare än en inväntande insats. Överbryggaren får inte vara en länk som på grund av tveksamhet över sitt mandat kan fördröja utvecklingen, utan en länk som snabbt både kan fånga upp initiativ och problem och leda dem vidare, antingen med egen kraft eller genom kontakt med relevanta parter. Tydliggörande av uppgiften, synlighet i rollen och aktiv och samlande funktion är dels ett led i effektiviteten, dels en förutsättning för förtroendet. Förtroendet, en av grundförutsättningarna i överbyggarens arbete, bygger på trovärdighet och förutsägbarhet. Man måste veta vem man litar på och ha möjlighet att förutse vad denne står för.

I projektet med linkworker i Munkhätteskolan i Malmö uttrycktes också, i varje fall initialt, problem med ledarfunktionen. Projektanställda linkworker fick själva ”känna sig fram” till sin plats och uppgift. Mandatet att vara linkworker var tilldelad, men vilken ställning man skulle inta eller vad som ingick i uppgiften var inte klargjord för vare sig linkworkerna, annan skolpersonal eller föräldrar, vilket skapade osäkerhet och rädsla hos linkworkerna för att trampa över gränsen och vålla förtret istället för att vara till nytta. Den oklara rollen ledde också till ett visst ifrågasättande hos delar av lärarpersonalen.

I samband med studien av hälsoinformati-

törerna har mandatet och uppgiftens innehåll och gränser också diskuterats. Enligt vad som framkommit i intervjuerna så var det till att börja med många och ibland skeptiska frågor kring hälsoinformatörernas roll, t.ex. inom barnvårdscentralen. Oroliga röster har höjts för att hälsoinformatörerna skulle komma att ta över t.ex. barnsjuksköterskornas funktion: *För det är ju vårt arbete att ha rätt att informera om t.ex. kost.* Den ängslan har också avspeglats i mötet mellan hälsoinformatörerna och den övriga personalen. Hälsoinformatörerna har ibland fått känna av gränsdragningen mellan rollerna på ett märkbart sätt. Även om tiden visat att hälsoinformatörernas information har varit ett gott komplement och inget annat, finns en viss reservation kvar. *Ja det som är hindret är ju språket men det är ju också det som är tillgången,* säger en informant.

Att inte förstå språket utan att vara hänvisad till vad hälsoinformatörerna själva berättar att de sagt skapar således osäkerhet. *Det är väl det här lite att man gärna skulle vilja veta exakt vad de sa och hur de gjorde.*

Uttryckt på annat sätt handlar det om förtroende, att våga lita på att hälsoinformatörerna inte bara har den utbildning som krävs, utan också fullt ut tillägnat sig svenska normer och föreskrifter.

Detta visar att hälsoinformatörernas roll har varit otydlig och säkerligen bidragit till att det varit extra svårt att veta vad uppdraget gått ut på. En informant menar att hon sett att det är svårt för hälsoinformatörerna att komma in och känna sig som "en i gänget". De problem som framförts vad gäller mötet mellan hälsoinformatörerna och målgruppen kan till stor del hänföras till otydlighet i introduktionen av hälsoinforma-

törernas uppdrag och roll såväl i förhållande till hälsoinformatörerna själva, till målgruppen som till den ordinarie personalen.

Betydelsen av att överbryggarnas uppgifter och mandat är tydliggjort, är byggt på förtroende och ger utrymme för självständigt och aktivt handlande framgår tydligt i de studier vi gjort av "överbryggare" verksamma i olika sammanhang och funktioner. Det gäller såväl överbryggare vars uppgift och målgrupp har en bred spännvidd och överbryggare vars uppgift och målgrupp är mera specifik.

Vår betoning av att överbryggaren måste utöva ett aktivt ledarskap får inte uppfattas som att vi förordar en auktoritär ordning. Människor från en del kulturer är vana vid att ledare har en mycket auktoritär hållning och detta kan, i varje fall initialt, försvåra etablerandet av en demokratisk ledarstil. Men vi har sett att ett auktoritärt ledarskap ger om möjligt ännu större problem än vad frånvaron av ledarskap ger när det gäller uppgiften att starta en integrationsprocess. Det är ju inte fråga om att man skall utföra en "commandoraid" eller om att få en organisation att prestera resultat. Vad som önskas är att människor av fri vilja kommunicerar och samverkar i ett civilt samhälle. För att åstadkomma detta fungerar inget annat än en demokratisk ledarstil.²⁰

Vikten av kontinuitet

Ledningsfunktionens eller överbryggarens betydelse och betydelsen av kontinuitet och förutsägbarhet demonstreras också av en boendeförenings öde. Boendeföreningen Leonard var till

att börja med finansierad av storstadssatsningen, höll till i en lägenhet i ett invandrartätt bostadsområde med en boende med invandrabakgrund som effektiv linkworker inom kvarteret och länk till storstadssatsningen och dess kanaler. Föreningens verksamheter riktades i hög grad till kvarterets många barn, men aktiviteter för vuxna och gårdsarrangemang anordnades också. Utvecklingen såg mycket positiv ut, inte minst då bostadsföretaget också ställde sig bakom projektet.

En process hade kommit igång i vilken boende, bostadsföretag och föreningar strävade åt samma håll, betraktade sig själva och varandra som resurser och försökte göra det kortsiktiga projektet till ett långsiktigt åtagande.

För att garantera fortsättningen bildades ett kooperativ, med inslag av för boendeföreningen något udda deltagare, och en ny och mera publik lokal iordningställdes som mötesplats. I detta läge såg vi en samverkansspiral på väg uppåt, men insåg också att det fanns en fara i den nya konstellationen. Tillväxten i en samverkansspiral kan hotas från tre håll: ovanifrån (av samhället och institutionerna), nedifrån (av olika grupperingar) och inifrån (av en förstelnad organisation).²¹ Hittills hade samhället och institutionerna varit ett stöd, grupperingarna hade man haft med sig och organisationen hade varit dynamisk. Med ansträngd ekonomi fanns det en uppenbar risk att vissa boendes behov och intressen skulle komma att missgynnas. Samgåendet och utflyttningen från den lilla lokalen, som låg inne i kvarteret, innebar att barnen inte kom i samma omfattning som tidigare.

Den boende som tidigare fungerat som

överbyggare fick inte behålla sin uppgift, vilket innebar att det förtroende som i hög grad vilade på honom inte längre kunde utnyttjas. Boendeföreningens bakgrund och tillblivelse blev irrelevant och framtiden allt mindre förutsägbar, vilket bäddar för misstroende snarare än förtroende.

De boendes, inte minst barnens, intressen och behov var en viktig del i spiralens inre drivkraft, en del som genom överbyggarens påtvingade reträtt kom i skymundan. Samverkansspiralens uppgång hotades av de andra intressenterna i kooperativet och av kooperativets ekonomiska situation. I och med att överbyggaren, som hade goda kontakter med de boende och som han tidigare trodde också mandat hos andra relevanta parter, inte fick behålla sin ställning, föll i princip hela grunden för samverkansspiralen.

En tillsatt överbyggare är inte oersättlig som person, men det förtroende han eller hon byggt upp och den förmåga till överbyggande han eller hon besitter kan inte bara slängas bort. Att tvångsmässigt bryta den länken innebär att man också skär av länken till dem som gett honom sitt förtroende. En tillsatt överbyggare måste givetvis kunna få en efterträdare, men i så fall måste förankringen i olika led beaktas, förtroendet åter byggas upp (genom att människor är införstådda med förändringen och genom egen kontakt bedömer den nye överbyggaren som kompetent och trovärdig eller genom indirekta kontakter försäkras sig om att personen har de rätta kvaliteterna) och mandatets innehåll och kraft tydliggöras. I annat fall blir spiralen nedåtgående och nätverksbygget försvagas eller riskerar landa i ett fragmenterat eller negativt nätverk.

Slutord

Med assimilation avses att en minoritetsgrupp helt uppger sin gamla kulturella identitet och blir ett med majoritetskulturen. Detta är som bekant inget som eftersträvas i den svenska invandrapolitiken, i varje fall inte om man går efter vad som officiellt sägs och skrivs. I stället framförs en multikulturell ideologi där olika etniska och kulturella grupper anses kunna leva tillsammans med bibehållna identiteter men utan diskriminering. I praktiken bjuder majoritetskulturen starkt motstånd mot denna ideologi, oftast i form av vad vi kan kalla strukturell diskriminering, vilken tar sig flera uttryck. Att svenska språket utgör den närmast självklara normen i arbetslivet är ett exempel som knappast är ifrågasatt. Andra former är mer försåtliga t ex de som har att göra med kontaktnät och "tyst" kunskap om hur man bör bete sig för att bli sedd.

Integration i ett samhälle som samtidigt vill vara multikulturellt måste innebära att medlemmar ur en minoritetsgrupp kan leva jämlikt och utan diskriminering i det civila samhället tillsammans med andra grupper. Vi vet att detta är ett svåruppnåeligt ideal som förmodligen alltid kommer att kräva kompromisser. Storstadssatsningens projekt har ofta haft integration i denna mening som mål och vi har här framfört synpunkter på vad som varit framgångsrikt respektive mindre lyckosamt för detsamma.

Utan kommunikation mellan grupperna kan ingen utveckling som leder till integration ske. Detta är närmast ett självklart konstaterande vars sanningshalt knappast behöver styrkas av särskilda undersökningar. Den viktiga frågan är istället hur denna kommunikation skall komma

igång, underhållas och riktas för att få avsedd verkan. Vår artikel har handlat om detta.

Vi har för det första konstaterat att det vi kallat *överbyggare* eller *linkworker* ofta har en viktig roll i integrationsprocessen. För att fylla rollen bör dessa personer kunna arbeta på ett personligt plan nära individerna som skall integreras samtidigt som de har ett eget handlingsutrymme, åtnjuter respekt och har erkänd status som överbyggare i det civila samhället. En mycket viktig förutsättning är också att de är förtrodda med båda sidors kultur och tänkesätt. Vi har då sett att överbyggarna kunnat hjälpa parterna till en grundläggande förståelse av varandra bland annat genom att visa hur erfarenheterna som gjorts av människorna i en kultur *bakar i erfarenheterna* i en annan kultur.

För det andra har vi sett att riktningen i integrationssträvandena *inte* bör vara att främja ett samhälle med mycket starka personliga band mellan människor eftersom detta samtidigt innebär att samhället tenderar att segmenteras i grupper som ogärna kommunicerar med varandra. Istället förordar vi att strävan bör vara mot ett civilt samhälle präglad av svaga band (*weak ties*) mellan medlemmarna. Rekommendationen kan visserligen tyckas strida mot den multikulturella ideologin men vi anser att detta i så fall är en kompromiss som måste göras för att undvika sönderfall och samhällskonflikter på längre sikt.

Vi har också varit inne på att integrationsprocessen mår väl av att aktivt ledas av överbyggarna åtminstone i starten. En instruktion om att invänta att människor som känner sig främmande inför varandra själva skall ta sociala

initiativ visar sig tyvärr oftast vara alltför optimistisk. Därför mår integrationsprocessen väl av att bli hjälpt på traven av ett ledarskap, låt var av synnerligen demokratiskt slag.

Slutligen och för det fjärde har vi velat

framhålla betydelsen av varsamhet om de relationer som skapats under uppbyggnadsskedet. Förändringar av organisation och ledningsfunktioner måste diskuteras och förklaras för att uppnå legitimitet i målgrupperna.

Abstract

After having evaluated various different integration projects in the city of Malmö, carried out within the framework of the Swedish Metropolitan project during a period stretching from 1999 till 2004, we have a stable base for drawing some general conclusions concerning issues inherent in successful integration methods. In this paper we discuss the link work model, i.e. a method connecting people of diverging levels and networks. The aim of the paper is to give insights into the integration process, identifying both important qualities of a good link worker and the situation and conditions needed to gain the wanted result. Canals of communication, in all directions, are pointed out as the most important factor for creating dialogue, understanding and integration. Link workers are central when it comes to helping individuals, groups, institutions,

officers, politicians, employers etc, creating and establishing contacts on all levels and contexts. The main result from the comparative analysis of our material is that the single most important factor explaining whether a project will succeed or fail, concerns how well or bad the linkwork is set up and performed. The keywords for a good link worker and good link work are, in our opinion, personal communication, mutual respect and a mandate for the link worker allowing him/her to take decisions and execute them.

★

KEYWORDS: Integration, multicultural societies, immigrants, health information, weak and strong ties, symbolic interaction, social work, local government, depressed areas, link work in schools, community development, decentralization.

★ Noter

- 1 Ett stort antal rapporter har producerats under de år som projektet pågått. En samlande och sammanfattande rapportering ges i följande publikationer: Andersson, B m.fl. 2003c och Bevelander, P m.fl. 2003.
- 2 Vi använder gärna ett nätverksperspektiv när vi betraktar samhället. Man kan se samhället som ett gigantiskt nätverkssystem uppbyggt av relationer mellan människor på olika nivåer och med olika grad av koppling och närhet till varandra Borell, K., & Johansson, R. 1996, Scott, J. 1992.; där relationerna mellan olika subsystem kan vara särskilt problematiska Somerville, P., & Steele, A. 1996. och där inte minst invandrare befinner sig i periferin.
- 3 Projektet genomfördes i samarbete med det lokala "Arbets- och utvecklingscentrat" och var alltså också tänkt som ett arbetsmarknadsprojekt. Om våra utvärderingar av de senare i Malmö, se Bevelander, P., m.fl. 2003 och Lindberg, G. 2003.
- 4 Tidigare erfarenheter från liknande projekt har varit att de inte sällan slutat i besvikelse eftersom deltagarna inte kunnat få ut något direkt meriteringsvärde av det nedlagda arbetet. Detta har motiverat utbildningsmomentet. De flesta av deltagarna har ägnat sig åt kurser i svenska men även datorkurser har förekommit. Några fick också dispens och kunde ägna sig helt och hållet åt de andra arbetsuppgifterna. Erfarenheten var inte odelat positiva. Flera av deltagarna upplevde utbildningsinslaget som stressande när de helst ville arbeta helhjärtat med de andra uppgifterna och några lärare anmärkte på att det försvårade uppläggningsen av skolarbetet eftersom linkworkern inte var tillgänglig under hela arbetsveckan,
- 5 Enligt de involverade lärarna kunde linkworkern inte sällan ge språkhjälp åt elever med bristfällig kunskap i svenska som gjorde att läsförståelsen ökade vilket inte minst kunde betyda mycket i ämnen som matematik och fysik. Elevernas ångest när de inget förstår av boken eller lärarens instruktioner kunde många gånger mildras, vilket väsentligt ökade inlärningsförmågan.
- 6 Avsikten var givetvis att också lärarna skulle komma till dessa träffar. På denna punkt var projektet en besvikelse eftersom dessa i stort sett uteblev, oftast med hänvisning till sin påfrestande arbetssituation. Kanske hade det behövts ett linkworkerprojekt som hade haft till uppgift att öka lärarnas förståelse för vikten av kontakterna med föräldrarna.
- 7 I stadsdelen Fosie har öppnats en tränings- och gymnastiklokal till vilken människor från hela staden kan komma för att träning, bland annat på recept från läkare. Inrättningen är också kopplat till Arbets- och utvecklingscentrat som finns i Fosie.
- 8 Vi har tidigare behandlat detta utförligare i Andersson, B., m.fl. 2002.
- 9 De självklara referenserna här går naturligtvis till Blumer, H. 1986, 1969, Cooley, C. H. 1902, 1922 och Mead, G. H. 1934.
- 10 Granovetter, M. S. 1973.
- 11 Ibid, Granovetter, M. S. 1982.
- 12 Ibid
- 13 Roth 1996
- 14 jfr även Andersson, B m.fl. 2003b.
- 15 jfr. även Liedholm, M. 1991, sid 182: "I det dagliga livet kan cirklar lika väl sluta sig kring assyrier som svenska dagmammor".
- 16 Waltzer, M. 1988.
- 17 Se t ex Wirth, L. 1938. jfr även Granovetters diskussion Granovetter, M. S. 1973.
- 18 Om det "lilla grannskapet" betydelse se Olsson, S m.fl. 1997.
- 19 Steven Lukes talar om maktens tre ansikten, makten över besluten, makten över agendan och den ideologiska makten (Lukes 1974). Han talar också om yttre och inre strukturella hinder (Lukes 1977). De yttre hindren är de reella och formella hinder som finns för utövande av inflytande och makt, de inre barriärerna bär vi inom oss som reminiscenser av socialisation och upplevda omständigheter. Förmåga (ability) definierar Lukes som avsaknad av inre hinder, möjlighet (opportunity) som avsaknad av yttre hinder.
- 20 Här passar referenser till "gamla" socialpsykologiska rön. Bekant är t.ex. Lippits väl kontrollerade studie av hur olika ledarstilar påverkade klimatet i pojkgupper. Den auktoritära ledarstilen ledde till ögontjeneri, osjälvständighet och passivitet när ledaren inte var närvarande. Att medlemmarna utvecklade aggressivitet mot varandra var också vanligt. I grupper med demokratiskt ledarskap arbetade pojkarna självständigt, effektivt och med högre tillfredsställelse. Man visade också större intresse för varandra och aggressivitet var ovanligt. Självfallet bör man tänka på att undersökningen gjordes med amerikanska medelklassungdomar men det var i övrigt fråga om en mycket kontrollerad studie där grupperna sattes samman genom matchning efter kriterier som intelligens, fysisk förmåga och socioekonomisk status. Man såg också till att inga gruppmedlemmar hade starka vänskapsband i starten. Se Lippitt, R. 1940.
- 21 Thunberg, A.-M m.fl. 1979.

★ Referenser

- Andersson, B., Bevelander, P., Broomé, P., Carlson, B., Liedholm, M., Lindberg, G., Otterbeck, J., Salameh, E.-K., Sörensen, J., Trulsson, J., & Ullberg, S. (2003a) *Malmö och storstadssatsningen. Sammanfattning från utvärderingsgrupperna vid Sociologiska institutionen, Lunds universitet och IMER, Malmö högskola*. Malmö: Malmö stad.
- Andersson, B., Liedholm, M., Lindberg, G., & Sörensen, J. (2002) The importance of good linkwork. Experiences from integration projects in Malmö, Sweden., *ENHR Conference in Tirana, 26–28 May 2003*. Tirana: Department of Sociology, Lund University.
- Andersson, B., Liedholm, M., Lindberg, G., & Sörensen, J. (2003b) The importance of good linkwork. Experiences from integration projects in Malmö, Sweden., *ENHR conference*. Tirana.
- Andersson, B., Liedholm, M., Otterbeck, J., Salameh, E.-K., Sörensen, J., Trulsson, J., & Ullberg, S. (2003c) *Fyra stadsdelar — Fyra vägar mot integration. Storstadssatsningen i Malmö. Utvärdering av demokratiarbete och skolprojekt*. Malmö: Malmö stad.
- Bevelander, P., Broomé, P., Carlson, B., & Lindberg, G. (2003) *Variationer på framtidsmelodi. Storstadssatsningen i Malmö. Utvärdering av lokala arbets- och utvecklingscentra*. Malmö: Malmö stad.
- Blumer, H. (1986 [1969]) *Symbolic Interactionism. Perspective and Method*. Berkeley: University of California.
- Borell, K., & Johansson, R. (1996) *Samhället som nätverk*. Lund: Studentlitteratur.
- Cooley, C. H. (1902 [1922]) *Human Nature and Social Order*. New York: Schribner's.
- Ewert, S. (2004) Sammanfattning av intervjustudie rörande Malmö stads och Region Skånes folkhälsoprojekt med internationella hälsoinformatörer. Malmö: Malmö stad, Stadskontoret.
- Granovetter, M. S. (1973) The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78.
- Granovetter, M. S. (1982) The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited. In P. V. Marsden & N. Lin (red), *Social Structure and Network Analysis*. Beverly Hills.
- Liedholm, M. (1991) *Boinflytande och deltagande som fenomen och process*. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds Universitet.
- Liedholm, M., & Lindberg, G. (1999) *Kommunikation och integration i boendet. Sambanden till bostadsföretagens organisation*. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Liedholm, M., & Lindberg, G. (2002) Bostadsföretag som redskap för integration. In C. Dahlgren, E. M. Hamberg & T. Pettersson (red), *Religion och Sociologi*. Lund: Teologiska institutionen i Lund.
- Liedholm, M., & Lindberg, G. (2004) Link workerprojektet på Munkhätteskolan (pp. 29). Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Lindberg, G. (2003) *Individcentrerad arbetsförmedling i samverkan. Processutvärdering av Arbets- och utvecklingscentra i Fosie, Hyllie och Södra Innerstaden*. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Lippitt, R. (1940) *An analysis of group reaction to three types of experimentally created social climate*.
- Mead, G. H. (1934) *Mind, Self, & Society, from the standpoint of Social Behaviorist*. Chicago: The university of Chicago press.
- Olsson, S., Cruse Sondén, G., & Ohlander, M. (1997) *Det lilla grannskapet — Gårdar, trapphus & socialt liv*. Göteborg.
- Scott, J. (1992) *Social Network Analysis. A Handbook*. London: Sage Publications.
- Somerville, P., & Steele, A. (1996) Housing implementation: the role of mediation. *Scandinavian housing and planning research*, 13, 147–162.
- Thunberg, A.-M., Novak, K., Rosengren, K. E., & Sigurd, B. (1979) *Samverkansspiralen — Människan i informations- och kommunikationssamhället*. Stockholm: Liber.
- Waltzer, M. (1988). *Om tolerans*. Stockholm: Atlas.
- Wirth, L. (1938). Urbanism as a way of life. *American Journal of Sociology*, XLIV.

Grounded Theory — ett oavslutat projekt

av Sven-Åke Lindgren

Sven-Åke Lindgren är docent i sociologi och verksam vid Göteborgs universitet. Han har med kvalitativa metoder bland annat utforskat problematiseringen av drogbruk och politiska föreställningar om ekonomisk brottslighet och dess bekämpande. Artikeln om *Grounded Theory* har sitt ursprung i kurser i kvalitativ metod, givna vid forskarutbildningen i sociologi vid Göteborgs universitet.

GROUNDED THEORY (GT) har en stark ställning inom det kvalitativa metodfältet. För många är den identisk med kvalitativ metod, och Barney Glasers och Anselm Strauss bok *The Discovery of Grounded Theory* (1967) är sannolikt den mest återopade och den mest citerade av alla metodböcker (Bryman 2002:375). Det finns också all anledning att läsa denna sociologiska klassiker, om inte annat för att upptäcka att GT inte är det samma som kvalitativ metod i allmänhet, utan fastmer en speciell metod inriktad på att frambringa empiriskt grundad teori.

Enligt min mening hör boken till de stora sociologiska texterna. Den är visionär snarare än praktisk, metodologisk snarare än metodteknisk, polemisk och retoriskt rik, en stridsskrift som anger mål och färdriktningar samt avhandlar grundfrågor snarare än ger detalj svar. Den hör hemma i samma tradition som C. Wright Mills' *Den sociologiska visionen* (1957/1985) och Robert Mertons *On Sociological Theories of the Middle Range* (1968). I likhet med dem kritiserar och problematiserar Glaser och Strauss vad de anser vara fel och brister i sin samtids sociologi. Huvudangreppet riktas mot dominansen för *logic of verification*, det vill säga den riktning som enligt logisk-deduktiv tradition sätter den testinriktade

teoriövningen före induktiv teoriutveckling på empirisk grund.

Sjalva säger Glaser och Strauss, i en tidstypisk mening, att de önskar befria proletariatet av testare och ta makten från de ”teoretiska kapitalisterna” (1967:10) genom att utveckla en strategi som tillåter alla att bli teoretiker. Vad de har i åtanke är en teori som både kan förklara och förutsäga. Men förklaringar och förutsägelser har olika räckvidd, beroende på om det rör sig om substantiell teori för översättning från ett fåtal fall till en begränsad del av den sociala världen, eller generell teori där ett större antal fall utgör underlag för abstraherande slutledningar med allomfattande social giltighet. Den principiella metodologiska skiljelinjen går alltså mellan verifikation och utveckling av teori, inte mellan kvantitativa och kvalitativa metoder. Visserligen innebär denna distinktion i Glasers och Strauss fall en indirekt plädering för kvalitativa data. Men inte av principiella skäl, utan av pragmatiska; beroende på vad som är mest ändamålsenligt, givet olika ambitioner, problem och frågeställningar.

Glaser och Strauss gick skilda vägar under 1980-talet. De utvecklade olika varianter av GT, med annorlunda betoningar och olika rekommendationer ifråga om den praktiska tillämpningen. Sedan detta årtionde har också en omfattande och vittförgrenad kritik riktats mot ursprungsversionen och upphovsmännens vidareutvecklingar. Det gäller kritik av metateoretiska antaganden såväl som ifrågasättanden och invändningar mot inslag i den analytiska processen och aspekter av mer metodteknisk karaktär. I det följande ska jag beskriva och diskutera en

del av den kritik som riktats mot GT i dess ursprungsform och de singlarbeten som Glaser och Strauss (med Corbin som medförfattare) senare presenterat. Jag koncentrerar mig på den typ av kritik som har ambitionen att förnya och utveckla GT, för att därigenom göra den mer användbar i vetenskapssammanhang som är radikalt annorlunda än 1960-talets. Kritikernas strävan är att omforma och anpassa GT till aktuella strömningar och positioner, oavsett om det handlar om kritisk realism, konstruktivism eller skeptisk postmodernism. I genomgången och efterföljande diskussion ska jag särskilt ta fasta på hur man förhåller sig till GTs grunduppgift, att utveckla empiriskt grundad teori. Syftet är att visa att GT har förnyats på sätt som gör den mer lämplig och användbar som en metodologi med kapacitet att hantera den sociala världens komplexitet och föränderlighet.

Om metodstrategin och författarna

Publiceringen av *The Discovery of Grounded Theory* innebar genombrottet för ett systematiskt och strikt tillvägagångssätt inom kvalitativ metodologi. Rigoröst, men inte regelstyrt, och med förvånansvärt få mer handfasta anvisningar. Den rekommenderade analysen är komparativ och gäller sociala enheter oavsett skalnivå, det vill säga från individ till världssystem. Denna *konstant jämförande metod* utmärks av följande:

- Teoristyrat urval: dataurvalet styrs av den framväxande teorin, vilket ställer stora krav på forskarens teoretiska sensitivitet;
- Cirkulärt och integrerat arbetssätt: data-

insamling, kodning och analys görs i en sekvens, varpå följer en ny sekvens av insamling, kodning och analys, som styrs av det framväxande teoretiska mönstret;

- Analysen tar fasta på bestämning av egenskaper (egenskapsbegrepp) och kategorier (kategoribegrepp);
- Det praktiska tillvägagångssättet innefattar kodning; att genom jämförelser pröva olika data i relation till framväxande egenskaps- och kategoribegrepp och att under denna process skriva ned idéer och associationer (memos);
- Teoretisk mättnad: ett stadium då inga nya data tillför eller utvecklar egenskaper hos en viss kategori.

Anselm Strauss utbildades vid Chicago-universitetet under 1940-talet och influerades av bland annat Robert Park, Ernest Burgess, Herbert Blumer och Everett Hughes (Corbin 1991; Gerhardt 2000). Det intellektuella arvet kan härledas ur forskartraditioner som pragmatism, naturalism och interaktionism, i vilka det går att känna igen GTs rekommendationer om fältstudier och inriktningen på symbolisk interaktion, sociala processer och det sociala livets föränderlighet och komplexitet. Strauss flyttade till University of California i San Francisco, och under 1960-talet inleddes samarbetet med Barney Glaser i ett forskningsprojekt om döende på sjukhus, vid University of California Medical Center i San Francisco (Glaser 1992).

Glaser representerar en helt annan del av den amerikanska sociologitraditionen. Han utbildades vid Columbia University och *Bureau of Applied Social Research* i New York och bland hans lärare finner vi bland andra Paul Lazarsfeld, Robert Merton och Hans Zetterberg. Glaser

tillbringade också ett år vid Sorbonne i Paris, där han framför allt studerade textbearbetning. Spåren efter dessa influenser märks bland annat i GTs betoning av egenskapsbestämningar, kategoriindelning och närläsningen av textsegment. Samarbetet i San Francisco resulterade i böckerna *Awareness of Dying* (1965) och *Time for Dying* (1968). *The Discovery of Grounded Theory* (1967) skrevs som en slags metodologisk efterskrift till den förstnämnda, av i huvudsak Glaser, om vi ska tro honom på hans egna ord (Glaser 1998:22).

Författarkollegerna gick snart skilda vägar. År 1978 utkom *Theoretical Sensitivity*, i vilken Glaser preciserar och utvecklar metodstrategin med särskild betoning av teoriskapandets förutsättningar och praktik. Strauss publicerade sin tolkning i boken *Qualitative Analysis for Social Scientists* (1987), som i väsentliga delar bygger på Glasers elaboreringar. År 1990 utkom *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Technics* (med Juliet Corbin som medförfattare) — en bok vars utgivning Glaser försökte stoppa. Glaser har därefter publicerat tre böcker (1992, 1998, 2001), där han angriper Strauss för att ha förvanskat GT till *the method of full conceptual description*, som sammanfaller med huvudinslagen i konventionell kvalitativ metod. Något helt annat än GT, enligt Glaser.

Hans huvudkritik går ut på att Strauss (och Corbin) föreskriver användande av förutbestämda begrepp och analysmodeller samt att de trätt en regelstyrd tvångströja av metodregler över forskningsprocessen, på bekostnad av induktiv öppenhet och teoretisk sensitivitet. Strauss (som avled 1996) har inte gått i direkt polemik mot

Glaser. Men han har i den andra, reviderade utgåvan (1998) av *Basics of Qualitative Research* (författad tillsammans med Juliet Corbin) och i andra bidrag (1994 samförfattad med Corbin; 1995) fortsatt att förtydliga och utveckla sin variant av GT. Möjligen ska Strauss och Corbins avslutning på översiktsartikeln från 1994 läsas som ett svar till Glaser. Här distanserar de sig från uppfattningen om att upphovspersoner har beständig rätt till en uppfinning och dess namn och pläderar motsatsvis för ett synsätt enligt vilket "barnet" lever sitt eget liv, byggt på ursprung och utveckling genom livets tillfälligheter.

Teorin förenar

Brytningen mellan Glaser och Strauss och GTs utveckling i olikartade riktningar har kommenterats och diskuterats sedan 1990-talets början (t.ex. Starrin 1996, Dey 1999, Charmaz 2001, Hartman 2001, Heath och Cowley 2003). Den huvudsakliga orsak som framhållits är att underliggande vetenskapsteoretiska olikheter och motsättningar hos uphovsmännen har slagit igenom i skilda betoningar och utvecklingslinjer. Charmaz (2001) menar exempelvis att GTs objektivistiska drag härrör från Glaser och hans bakgrund vid Columbia University, och att han representerar empirism, rigorös kodningsmetodik och ett tekniskt språk. Detta medan Strauss, med rötter i den symboliska interaktionismen, skulle stå för förutsättningslös betoning av process, mening, handling och användbarhet.

Jag menar att denna traditionella tillskrivning av attribut till företrädare för den amerikanska sociologins två kända utvecklingscentra bygger

på ett förenklat synsätt. Uta Gerhardt (2000) har i sin studie av Chicago-skolans vetenskapsteoretiska rötter påtalat spänningen mellan positivistiska influenser från Spencer (Robert Park och Ernest Burgess) och interaktionistiska influenser från Simmel (Albion Small). Den metodologiska naturalism som hon menar präglar ursprungsvarianten av GT, såväl som andra arbeten av Strauss skulle, enligt henne, vara ett uttryck för arvet från Park (och därigenom Spencer). Föreställningen om att sociologen, beväpnad med "rätt" forskningsmetod kan och ska fånga det sociala livets natur och essens "där ute" tycks ha varit en del av Chicago-skolans tradition.¹ Därtill ska påminnas om att det är Glaser som i sina singelarbeten betonar det öppna och induktivt förutsättningslösa, det strikta men regellösa, den teoretiska sensitiviteten, medan Strauss tillsammans med Corbin satsat på en mer teori- och modellimporterande, specificerad och "tumregelsinriktad" variant.

I debatten om tänkbara orsaker till brytningen och i jämförande beskrivningar och problematiseringar av uphovsmännens varianter har, enligt min mening, alltför stor vikt lagts vid det särskiljande, exempelvis frågan om renodlad induktivism, utrymmet för deduktiv slutledning och verifiering, graden av teknisk precisering, kodningsprocessen samt användningen av dataoberoende begrepp och allmänna teoretiska perspektiv. Vad som därmed missats är att både Glaser och Strauss oavbrutet poängterat att syftet med GT är att utveckla ny teori, med den möjliga skillnaden att Strauss framstår som mer öppen för inkludering och användning av befintlig teori. Det särskiljande och specifika

med ursprungsvarianten — en metod för att med kvalitativ analys frambringa substantiell och generell teori — är såvitt jag kan bedöma intakt (se t.ex. Glaser 1978 kap. 9; 1992 kap. 3; 2001 kap. 2, Strauss 1987 kap. 1; 1995, Strauss & Corbin 1994:273; 1998:22).

Kritik och förnyelse: Logiska inkonsekvenser

Först ut bland kritikerna är Ian Dey (1999), som i sin granskning framför allt tagit fasta på logiska inkonsekvenser i Glasers och Strauss ursprungstext. I en mycket omsorgsfull genomgång av ursprungsverket och senare alster av respektive författare ger sig Dey bland annat i kast med "kategorier", som spelar en nyckelroll för generering av grundad teori. I ursprungstexten definieras kategorier som "begreppsliga element i en teori", vilket säger lite, men implicerar mycket, som Dey uttrycker det (1999:48). I ett första klarläggande steg separerar han "kategorier" från "egenskaper" och "dimensioner", två andra centrala analytiska verktyg. Medan kategorier är begrepp som åstadkommer skillnader, och därför kräver jämförelser, är egenskaper begrepp som refererar till en beskaffenhet eller ett attribut hos något, och slutligen refererar dimension till en mätbar utsträckning av något slag (tid och rum, eller längd och bredd etc.). En skillnad som han också uttrycker så här: "Ting kan ha egenskaper och dimensioner, men de kan inte ha kategorier" (1999:54). Kategorier kan skapas, men i motsats till egenskaper och dimensioner kan de inte upptäckas. Dey menar att framför allt kategorier och egenskaper blandas samman

genom att det inte klagörs att de har att göra med olika analytiska processer i skapandet av grundad teori. Han betonar att (1) kategorier bör bestämmas genom komparation och klassifikation; (2) egenskaper bör bestämmas genom analys av interaktion; (3) dimensioner bör bestämmas i relation till en skala (som inte behöver vara numerisk). Glaser och Strauss låter dock kategorier uppträda samtidigt som analytiska verktyg i både en klassificerande och en interaktiv analys. Istället borde kategorier avse klassificerande moment och egenskaper vara resultatenheter vid analys av interaktion. Denna sammanblandning har betydelse för möjligheterna att utveckla en kausal analys, eftersom det är svårt, om inte omöjligt, enligt Dey, att basera en sådan på klassificering.

Dey tar i en senare text (2004) bland annat upp frågor om kausalitet, slutledningslogik och kriterier för värdering av teori, och sätter också här fingret på motstridiga inslag. Ett sådant gäller förhållandet mellan kausalitet baserad på uttolkade regelbundenheter med avseende på skillnader och likheter som kan utläsas ur ett datamaterial och den urvalslogik som GT omfattar. Dey menar att kausalitet i termer av sambandsmönster förutsätter att observerad variation kan kontrolleras, och för detta krävs ett representativt urval istället för ett teoristyrkt urval. Ett alternativ är att istället för sambandsmönster framhålla kausalitet som en verkande kraft. Den kausala analysens ändamål blir i ett sådant fall att identifiera och förklara verkande krafter (mekanismer).²

Dey konstaterar vidare att GT allmänt uppfattas som ett induktivt tillvägagångssätt, trots

att Glaser och Strauss i sin ursprungstext inte bara kritiserade den deduktiva teoriprövningens hegemoni utan även avvisade vissa sidor av en induktiv utvecklingsprocess. Deras syfte var inte att generalisera från enstaka fall till större mängder, utan att utarbeta en strategi som möjliggör skapande av teori, vilket inte minst strategin med teoretiskt urval implicerar. En sådan urvalslogik syftar till att få fram kontrasterande miljöer och bakgrunder som kan användas för utveckling av fruktbara teoretiska jämförelser.

Men om nu GT trots detta resulterar i teoretiska generaliseringar av framför allt sociala processer, hur går det då till? Vad är det för slutledningslogik som används? Dey menar att det är mer lämpligt att förstå det som en form av abduktion. Denna skiljer sig från deduktion och induktion genom att man relaterar en observation till en teori (eller en teori till en observation) och ser resultatet som en tolkning. Till skillnad från vid induktion används vid abduktion teori tillsammans med observation i syfte att presentera en tolkning av något specifikt, snarare än att göra generaliserande slutledningar. I motsats till vad som gäller vid deduktion följer resultatet inte logiskt av premissen. En abduktiv slutledning är en plausibel tolkning snarare än en logisk slutsats, framhäver Dey.³

Hur ska då empiriskt grundad teori värderas och legitimeras? Här framhåller Dey GTs praktiska potential och menar att den inte enbart ska bedömas med avseende på hur sann (valid) den är, utan också beträffande relevans och användbarhet. Med en sådan betoning nedtonas allmängiltiga anspråk, eftersom sistnämnda kriterier alltid kan förknippas med frågor som: relevant och använd-

bar när och för vem? Därigenom impliceras en djupare förbindelse mellan samhällsvetenskap och politiska värderingar och intressen.

Multistrategisk ansats och adaptiv teori

Derek Layder har i två böcker (1993, 1998) problematiserat framför allt Glasers och Strauss ursprungsvariant. Hans kritik går primärt ut på att GT är alltför inriktad på det påtagliga och observerbara i de interaktionssituationer som undersöks, vilket leder till att relevanta strukturfaktorer negligeras. Detta får stor betydelse eftersom det beskär möjligheterna att inkludera de ömsesidiga relationerna mellan sociala institutioner och individuell aktivitet. Frånvaron av strukturanalys innebär också en frånvaro av maktanalys. Ifråga om makt får man nöja sig med makt manifesterad på en situationell aktivitetsnivå, eftersom GT saknar verktyg för analys av maktens strukturella former och betingelser. På basis av denna kritik har Layder formulerat ett antal rekommendationer om aspekter som bör integreras i en reviderad GT: makro-strukturella influenser på social interaktion och individuellt beteende; maktfaktorer som opererar "bakom scenen"; import av etablerade teorier som beskriver och klarlägger strukturella grunddrag som inte är omedelbart tillgängliga för observation (t.ex. teorier om makt, klass och kön), samt den historiska dimensionens relevans även för fältbaserad forskning.

Layder, med sin förankring i den kritiska realismen, ligger här betydligt närmare Strauss och Corbin än Glaser och ursprungsversionen

av GT. Hans eget bidrag sammanfattas i ett resursschema för en nivåintegrerad forskningsansats (1993:72), integrering av subjektivnivå, situationell handlingsnivå, organisationsnivå, makronivå samt beaktande av inverkan av olika temporaliteter på olika nivåer. Det har påtagliga likheter med den villkors- och konsekvensmatris som Strauss och Corbin laborerar med framför allt i andra utgåvan av *Basics of Qualitative Research* (1998:181ff.), som ett analytiskt verktyg för reflektion över de ömsesidiga relationerna mellan makro- och mikroförhållanden. Layder å sin sida rekommenderar ett multistrategiskt och nivåintegrerande angreppssätt; att designa och genomföra forskningen så att den medger så många analytiska "genomskärningar" som möjligt. Genomförandet bör präglas av vad Layder kallar disciplinerad flexibilitet, vilket innebär att forskaren kombinerar materialtyper, metoder, analysnivåer, tidpunkter för datainsamling, analytiska infallsvinklar samt kvalitativa och kvantitativa metoder.⁴

Layders eget teoribidrag benämns *adaptiv teori* (1998); adaptiv i betydelsen att teori (perspektiv, begrepp, kategorier) anpassas och modifieras i mötet med empiriskt material, vilket i sin tur inramas och "filtreras" av teori. Den adaptiva teorins kännetecken är följande (Layder 1998:132f):

- den lånar element från andra teorier men utgör samtidigt ett eget alternativ;
- den är av typen mellannivåteori i fråga om fokus men har en öppen relation till storskaliga och mer inkluderande teorier;
- genom att den både formar och formas av empiriska data inkluderar den både induktiva och deduktiva procedurer;

- den baseras på en kunskapsteoretisk position som varken är positivistisk eller hermeneutisk;
- den omfattar i termer av ontologiska antaganden både objektivism och subjektivism;
- den utgår från premissen att den sociala världen är komplex, mångfacetterad och tätt "sammanpackad";
- den fokuserar de mångskiftande sambandningarna mellan individuell handling, sociala aktiviteter och social organisation (strukturer och system).

Centralt i Layders teoriansats är begrepp som utvecklas genom kodningsprocessen. Både i denna och i hans syn på och beteckningar för olika slags begrepp, exempelvis orienterande-, kärn-, satellit-, handlings-, system- och överbryggande begrepp, så föreligger uppenbara likheter med GT - ursprungsvarianten såväl som Glasers och Strauss senare arbeten. De stora skillnaderna gäller Layders accentuering av struktur- och systemförhållanden, och hans rekommendation att använda befintlig teori med relevans för det aktuella forskningsområdet och därmed en större beredvillighet att inkludera deduktiva moment i teoriutvecklingen.

Konstruktivistisk GT

Kathy Charmaz (2000) har påtalat skillnaden mellan en objektivistisk och en konstruktivistisk variant av GT. Den förstnämnda utgår från föreställningar om att data representerar givna fakta om en social verklighet: mening är inneboende i data och forskaren upptäcker den. Forskningsprocessen kännetecknas av positivistiska ideal om opåverkad och opåverkande

distans, ett sakkunnigt återgivande av de beforskade och deras förståelse och verklighet samt anspråk på att kunna generera sanna teorier som kan förklara och förutsäga. I motsats till detta framhåller Charmaz den konstruktivistiska variantens betoning av att både data och analys är en samproduktion av en delad erfarenhet mellan GT-forskaren och medverkande uppgiftslämnare. Dataanalysen är inte bara en aktivitet bunden av tid, rum, kultur och kontext, utan också en spegling av GT-forskarens eget tänkande. Tolkningar är därför bara något som delvis kan återföras på element som är immanenta i insamlad data.⁵

Det är inte särskilt svårt att hålla med Charmaz om att Glasers och Strauss ursprungsvariant, såväl som senare vidareutvecklingar, har en påfallande positivistisk karaktär, med en begreppsapparat som talar om att upptäcka, validera, förklara och förutsäga. Hon menar att medan Glasers position är identisk med traditionell positivism, kan Strauss (och Corbin) kategoriseras som postpositivister.⁶ Hon framhåller således en utveckling hos de senare som en strävan efter en mer öppen och reflexiv hållning.

Charmaz konstruktivistiska GT presenteras som en ansats mellan positivism och postmodernism, en ansats som hyllar förstahandskunskap om empiriska verkligheter, inriktad på människor i deras naturliga miljöer och sammanhang och med fokus på mening och tolkande förståelse. Forskaren bör vara flexibel och inte använda fastlåsta och föreskrivna procedurer eller tekniker. Genom denna inriktning på jordnära empiriska undersökningar och en stark betoning av uttolkning bibehålls den realistiska

dimensionen, i betydelsen att den riktar sig mot mänskliga verkligheter och i bemärkelsen att den förutsätter att verkliga världar existerar. Men samtidigt framhäver Charmaz en betydelsefull distinktion mellan det verkliga och det sanna. Konstruktivistisk GT är inte ute efter sanning i termer av singularitet, universalism och permanens. Kausalitet är i den konstruktivistiska varianten suggestiv, ofullständig och vag, och förklaringsambitionerna är, i linje med ovanstående, inriktade på hur subjekten tolkar och meningsbestämmer sig själva och sina sociala sammanhang; hur tolkande, interagerande och handlande subjekt skapar sina verkligheter. Sådana redogörelser formuleras inte i form av teori utan som en berättelse, som en historia berättad av GT-forskaren och med starka krav på autenticitet gentemot uppgiftslämnarnas erfarenheter.

I ett senare arbete sammanför Charmaz (2005) sin konstruktivistiska variant av GT med en plädering för kritiska studier av sociala rättvisefrågor. Utgångspunkten är att konstruktiv social kritik och social förändring kan och bör utvecklas genom kvalitativ forskning. Hon menar att GT i detta sammanhang har en stor utvecklad potential genom att erbjuda analytiska verktyg som kan utveckla sociala rättvisestudier till något mer än rena beskrivningar. De aspekter som här är aktuella rör fenomen som resurser, hierarkier, policier och praktiker, och analysen tar primärt sikte på processer och aktiviteter på interaktions- och organisationsnivå.

Fokus på sociala rättvisefrågor innebär större utrymme för och en ökad betoning av social struktur, samtidigt som en GT-analys koncen-

treras på de processer varigenom strukturen realiseras. Charmaz pläderar för en återvinning av Chicago-skolans traditioner (medveten om att denna skolbildning inte utgör en homogen tradition av kvalitativa metodinslag). De inslag hon menar bör vara vägledande för det 21:a århundradets GT kan sammanfattas så här: *närhet* till den aktuella miljön och de händelser som utspelar sig där, inklusive närhet till undersökningsdeltagarna; *koncentration på mening och process*; *närstudier av handlingar*; framhållande av den sociala *kontext* varinom handlingar utförs samt uppmärksamhet på *språket*, inklusive det egna.

GT och den postmoderna vändningen

Adele Clarke (2003, 2005) argumenterar för en "regrounded grounded theory". Hon tar avstamp i den så kallade postmoderna vändningen och dess konsekvenser för möjligheterna att bedriva vetenskapliga studier. Forskning är inte omöjligt efter den postmoderna vändningen, men helt annorlunda, menar hon. Det som är annorlunda är vändningen mot och intresset för lokaliteter, partikulariteter, instabiliteter, heterogeniteter, det situationella och fragmentariska etc. och inte minst: krisen för traditionell avbildning och återgivning och därmed också en kris för forskningens och forskarens auktoritet och legitimitet. De metodologiska konsekvenserna av den postmoderna vändningen innebär att kvalitativ forskning istället måste inriktas på tillvarons mångfald, komplexitet och instabilitet, hävdar hon. Uppgiften är att med *täta analyser* tolka

och redogöra för den aktuella situationens fulla komplexitet, i motsats till traditionella strategier som syftar till att förenkla och generalisera.⁷ Det som skulle göra GT till en lämplig kandidat för denna uppgift är det symbolisk-interaktionistiska arvet. Men GT behöver renoveras i betydelsen frigöras från motsträviga inslag. Exempel på sådana är brist på reflexivitet, överförenklingar i form av betoning på likheter och singulära sociala processer, tendensen att uppfatta variation som avvikande fall samt sökandet efter teoretisk renhet (Clarke 2005: 11–12). Clarkes bidrag till förnyelsen av GT består av situationell analys, baserad på en kartografisk ansats. Som analytiska verktyg presenteras tre typer av kartor:

- *över situationer* med inriktning på mänskliga, materiella, diskursiva, historiska, politiska element, konstruerade i syfte att få grepp om kombinationer av och relationer mellan inslag i situationens svåröverskådliga komplexitet;
- *över sociala världar/arenor* som visar kollektiva aktörer, betydelsefulla materiella element och de arenor inom vilka aktörerna är engagerade i fortgående diskurser och förhandlingar. Denna karttyp möjliggör situationstolkningar på mesonivå, med betoning av organisationella, institutionella och diskursiva dimensioner;
- *över positioner* som tydliggör de positioner som intas, men också frånvaro av positioner (tomma positioner), med avseende på variationsformer och differenser, fokus och kontroverser i den aktuella situationen.

Clarkes situationsanalys skiljer sig på väsentliga punkter från traditionell GT: den komplexa situationen i sig — det sociala — utgör den primära analysenheten (vilket möjliggör tolkningar och förklaringar på mesonivå), stor vikt

läggs vid materiella komponenter och deras funktion som meningsbärande element och inte minst; den starka betoningen av diskurser. Tydligt inspirerad av Michel Foucaults arbeten inkluderar hon analys av tre olika slags diskurser: narrativa, visuella och historiska diskurser. På ett sätt är dock diskursinslag ingen nyhet inom GT. Glaser och Strauss ägnade i sin ursprungstext ett kapitel åt nya datakällor som exempelvis dokument, vilka kan ses som medier för narrativa och historiska diskurser. Men Clarkes diskursbetoning demonstrerar på ett radikalt annorlunda sätt vad dagens teorier har att säga om diskursers konstituerande och transformerande inverkan på sociala sammanhang. Något som i sin tur får avgörande betydelse för empiriskt grundade analyser av sociala positioner, sociala relationer och handlingssekvenser.

Målet för Clarkes kartografiska sammanfattningar av den aktuella situationens fulla komplexitet är *täta analyser* som innefattar *sensitiverande begrepp* för att därmed presentera utmanande men preliminärt grundat teoretiserande.⁸ Med termen teoretiserande vill hon understryka att teori handlar om en fortgående process, jämfört med GT i ursprungsvarianten, där målsättningen är att producera "färdig" substantiell och generell teori.

Samsyn och skiljaktigheter

Man kan förstås undra över varför dessa kritiker lägger möda på att omvandla GT till en metodologi som ligger i linje med andra meta-teoretiska antaganden än de som Glaser och Strauss ger uttryck för. Jag tolkar det som att

de förra trots sin många gånger långtgående kritik förenas av insikten att GT rymmer inslag som gör den till en fungerande metodstrategi för att "göra" forskning. Den fungerar, och den representerar en framkomlig väg för dem som med olika materialtyper vill utforska och bidra till kunskapsutvecklingen om skilda empiriska förhållanden.

Exemplen ovan visar att kritiker som företräder olika vetenskapsteoretiska traditioner även uppvisar hög grad av samsyn vad gäller uppfattningar om den sociala världens mångsidighet, komplexitet och föränderlighet och i pläderingen för mer sammansatta och reflexiva forskningsmetoder. I detta avseende argumenterar samtliga utifrån postpositivistiska premisser. Det finns också, mest explicit hos Layder och Clarke, en likartad betoning av strukturelement och därmed också en förskjutning och vidgning av analysens fokus till att införliva mer av den aktuella situationens fulla komplexitet. Denna tendens kan även ses som en modifiering i avsikt att åstadkomma beskrivningar, redogörelser och förklaringar med bäring på faktorer verksamma på mesonivå

Samtidigt är det tydligt att de fyra kritikerna representerar olika synsätt i fråga om teoriutveckling. Dey och Layder är uttalat positiva till detta syfte. Den förstnämndes kritik är djupgående i sin koncentration på olika brister och problem, som han menar finns inbyggda i GT-projektet. Men genom att föreslå alternativa sätt att analysera kausalitet, alternativa sätt att förstå den slutledningslogik som används i GT samt alternativa sätt att verifiera, legitimera och värdera GT anvisar han utvägar för en del

av teoriutvecklingens grundfrågor. Layder har utvecklat en egen teoriansats som innefattar idéer, begreppsbildning och metodtekniker nära besläktade med GT, men som samtidigt försöker överskrida begränsningar som tillskrivs denna metodologi. Charmaz och Clarke använder mer sällan termen teori i beskrivningarna av sina alternativ. De talar hellre om tolkningar, redogörelser, analyser, teoretisering, berättelser etc., även om Charmaz i sin plädering för sociala rättvisestudier ser teorikonstruktion som ett givet mål.⁹

Deras kritik av objektivistiska och positivistiska drag och deras lansering av en konstruktivistisk respektive postmodern typ av GT innebär samtidigt ett mer ambivalent förhållande till möjligheterna och nyttan med att använda GT för att utveckla teori. De lutar mer åt att med empirinära beskrivningar och tolkningar berätta om och redogöra för livsvärldens mångfald och komplexitet. En sådan inställning kan ses som uttryck för den tendens som Strauss noterar i en text från 1995. Han menar att teori i hög grad har tonats ned och bland annat ersatts av en narrativ vändning inom det kvalitativa metodfältet.¹⁰

Frågan är vad ett sådant nedtonat teoriintresse betyder för framtidens GT och för den kvalitativt orienterade sociologins möjligheter. Jag ska i det följande diskutera en del aspekter av denna problematik. Innan jag vidgar frågeställning och synfält vill jag dock på en del punkter gärna instämma i det som Charmaz och Clarke framhåller. Det är lätt att dela åsikten om den sociala världens komplexa, föränderliga och sammansatta kvalitet, och lika lätt att hålla med om

de välkända svårigheterna att förstå, förklara och förutsäga mänsklig handling och sociala processer.¹¹ Kritiken mot oreflekterad positivism och naiv empirism är också invändningsfri, även om främst Charmaz verkar omedveten om att den egna tendensen till etnologisk naturalism i ambitionen att återge autentiska berättelser kan uppfattas som ett uttryck för just naiv empirism.

Det är heller inte svårt att sälla sig till kraven på utvecklade och flexibla forskningsmetoder som kan möta de beskrivna svårigheterna. Det blir däremot mer problematiskt med en medicin som i huvudsak består av den narrativa vändningens alternativ. Risken med detta alternativ är att det egentligen utgör en reträtt inför svårigheter, att det implicerar en sänkt ambitionsnivå och därmed en sociologi av mindre format. Givet de problem och svårigheter som Charmaz och Clarke aktualiserat vill jag argumentera för att sociologin behöver mer, inte mindre teori. Glaser och Strauss ursprungliga idé var, som inledningsvis nämnts, att utveckla en strategi som tillåter alla att bli teoretiker. Problemet är möjligen att innebörden av beteckningen teori inte längre är lika given.

Ambivalens och paradox

Merton (1968) konstaterar i sin essä om sociologiska teorier på mellannivå att termen teori är så allomfattande och vag att den närmast är meningslös. Den innefattar allt ifrån all dagliga utsagor om hur påtagliga saker och ting hänger ihop till logiskt stränga påståendesatser med allomfattande förklaringsanspråk. Denna

meningslöshet har snarare tilltagit än minskat, åskådliggjord av spänningen mellan ett ideal (dystopi enligt somliga) som kräver att en teori ska vara explicit, universell, abstrakt, särskiljande, systematisk, uttömmande och prediktiv (Flyvbjerg 2001:38) och dess motsats i form av utsagor som snarare strävar efter att vara implicita, partikulära, konkreta, innefattande, oordnade, fragmentariska och retrospektiva.

Detta ambivalenta tillstånd är märkbart hos åtskilliga sociologer och många av dagens studenter och doktorander, vilka har ett paradoxalt förhållande till teori. Å ena sidan accepteras och månas om grandiosa teorier om exempelvis den sociala verklighetens konstruerade karaktär, risksamhällets nya stratifieringsordning, vår tids ontologiska osäkerhet, en allmänt verkande könsmaktsordning, det post- eller senmoderna samhällets ”flytande” karaktär, identitetens diskursiva uppbyggnad, nätverkslogikens transformerande verkningar, för att ta några aktuella exempel. Å andra sidan råder osäkerhet och tvekan när det gäller teorier på mellannivå och empiriskt grundade teorier, trots (eller kanske på grund av) att dessa lättare låter sig empiriskt prövas. Många använder en vokabulär som helt utelämnar termen teori till förmån för termer som beskrivning, redogörelse, berättelse, narrativ, bild etc.

Paradoxala förhållningssätt till teori råder också inom några av samtidens –ismer. Socialkonstruktivismen i radikal klädnad underkänner utomspråkliga referenser och relativiserar alla grundvalar samtidigt som den gett upphov till exempelvis generell konstruktions- och köns-maktsteori. Postmodernismen med sin kritik

av generella teorier och linjära orsaksmodeller står trots detta på god fot med en annan typ av grandios teori, kaosteorin, som betonar tillfälliga, obestämda och oväntade verkningar till följd av små störningars oförutsebara konsekvenser. Kaos och ordning har bytt plats men icke desto mindre artikuleras långtgående påståenden om den fysiska och den sociala världens natur.

Utan alltför hårda låsningar inom spänningsfält som dessa bör det dock vara möjligt att hålla sig med en tämligen öppen definition, exempelvis Charles Ragins (1994:192) som säger att en social teori är försök att så klart som möjligt specificera en rad idéer (föreställningar, begrepp) som kan hänföras till ett särskilt fenomen eller en uppsättning fenomen. Enligt Ragin formuleras teorier av denna innebörd mot bakgrund av den fortgående debatten och kontroverser bland samhällsvetare av olika slag. GT lägger dock, som vi tidigare sett, en helt annan vikt vid relationen till data. Det är snarare denna relation än förhållandet till ett befintligt utbud av teorier som särskiljer GT.

Hur definieras då teori mer explicit av GTs skapare? Strauss och Corbin (1998:3) framhåller att det rör sig om välutvecklade begrepp som binds samman av påståenden om deras inbördes relation och som sammantaget utgör en integrerad ram som kan användas för att förklara och förutsäga fenomen. Glaser (1998:3) ligger nära denna uppfattning när han framhåller att GT inte är undersökningsrön, utan snarare en integrerad uppsättning begreppsliga hypoteser. Dessa utgör uttalade sannolikheter om relationerna mellan begrepp. Han värjer sig bestämt mot uppfattningen att GT skulle utgöras av

beskrivningar grundade på iakttagelser av empiriska förhållanden. Poängen — det som gör GT till teori — är begreppsliggörandet och därmed abstraherandet. GT refererar således inte till avbildning och projicering av givna fakta. Teoriska istället förstås som en tolkningsprodukt, som en version av världen (Goodman 1978).

Sanningsanspråk och kvalitetskriterier

Ord har makt och insikten om talhandlingars betydelse är sedan länge etablerad. Om vi tänker och talar om orden "teori" respektive "berättelse" så framkallas en rad olika betydelser och meningssammanhang. Ifråga om teori kommer vi knappast undan begreppet sanning. Den förbindelselänken är däremot betydligt svagare i fallet berättelse. Här framträder istället tydliga anknytningar till ord som beskrivning, skildring, gestaltning, fiktion etc. Därför har det både tankemässiga och praktiska betydelser om vi använder orden teori respektive berättelse som benämning för de analytiska aktiviteter som vi menar att vi ägnar oss åt när vi producerar forskningsresultat baserade på kvalitativa data.

Hur ser förhållandet mellan sanning och GT ut? Eller mer preciserat: vilka sanningsanspråk och kvalitetskriterier förknippas med detta projekt? Låt oss börja med att konstatera att de sanningsbestämningar som traditionellt förekommer inom samhällsvetenskapen också är de som tillämpas inom GT och det kvalitativa metodfältet i stort. Sanning uppträder som överensstämmelse mellan utsaga och objektiva sakförhållande (positivism), som överensstäm-

melse mellan påståenden (om sakförhållanden) (hermeneutik) och som sanning i betydelsen praktiskt nyttig i det att den hjälper oss att handskas med världen (pragmatism).

När det gäller GT är villkoren för värdering av den grundade teorins sanningshalt en kombination av främst positivistiska och pragmatiska bedömningskriterier: överensstämmelse, förståelse, generalitet, kontroll (Glaser & Strauss 1967:237–250). Enligt Glasers (1978:4) senare elaborering handlar det om överensstämmelse, relevans, användbarhet och modifierbarhet. Strauss och Corbin (1988) utgår från den traditionella repertoaren av bedömningsvillkor som validitet, reliabilitet och trovärdighet, vilka dock måste användas annorlunda eftersom forskning om sociala verkligheter skiljer sig från forskning enligt klassisk experimentdesign. Dessa kompletteras med tre andra, varav författarna särskilt tar upp forskningsprocessens kvalitet och procedurerna för empirisk förankring. För bedömning av dessa för GT så väsentliga moment presenteras ett stort antal konkreta kvalitetskriterier. Som tidigare nämnts betonar Dey relevans och användbarhet, det vill säga pragmatiska bedömningsgrunder, i syfte att tona ned allmängiltiga anspråk till förmån för mer lokalt och intresseorienterade kunskapsanspråk. I sin plädering för GT med inriktning mot sociala rättvisestudier föreslår Charmaz (2005:528) att resultaten ska bedömas i termer av trovärdighet, originalitet, resonans och användbarhet.

De bedömningsgrunder och kvalitetskriterier som används inom GT speglar kombinationer som är vanligt förekommande inom det kvalitativa metodfältet i stort. Här har, under de

senaste decennierna, validitetsproblematiken flitigt diskuterats (reliabilitetsproblematiken har däremot ansetts mindre angelägen). Kritiken har varit omfattande mot positivistiska beteckningar (reliabilitet, validitet, objektivitet, generaliserbarhet etc.), traditionella innebördsbestämningar och standardiserade tillämpningar. Men det har knappast lett till ett tillstånd av "anything goes". Tvärtom kan hävdas att frånvaron av den typ av formaliserade regler som utmärker forskning enligt kvantitativa metoder, i kombination med kritik av positivistiska vetenskapsideal, gjort det än mer angeläget att diskutera och utveckla relevanta bedömnings- och kvalitetskriterier.¹²

Vad har då denna omfattande diskussion lett till? Inledningsvis kan konstateras att den kvalitativa metodtraditionen idag uppvisar ett omfattande register av bedömnings- och värderingskriterier. Enhetliga normer för beteckningar och tillämpningar saknas dock. I flera fall visar sig nya termer mest vara gammalt vin i nya läglar (exempelvis pålitlighet, vederhäftighet, autencitet, överförbarhet). Visst förekommer anpassningar och modifieringar med avseende på kvalitativa datas och metodteknikers särskiljande drag, men det är ibland svårt att förstå och uppskatta det retoriska larm som uppåddas för att legitimera förändringar som i sak är obetydliga.

Å andra sidan kan en och samma benämning ha helt olika betydelser. Den ofta förekommande termen överensstämmelse kan i ett fall referera till kongruens mellan påstående och sakförhållande, medan det i ett annat fall kan betyda likhet och familjaritet mellan olika påståenden om ett och samma sakförhållande. Subjektivitet kan i ett sammanhang betyda allvarlig "bias",

medan det i ett annat framhålls som en erkänd tillgång. Beteckningar meningsbestäms med andra ord utifrån vetenskapsteoretiska positioner. Kriterier som bygger på blandningar av sanningsbestämningar i termer av korrespondens, konsistens och praktisk betydelse är frekvent förekommande. Uppenbart är att pragmatiska och hermeneutiska bestämningar förekommer i en omfattning som inte gäller för den kvantitativa metodtraditionen.

I denna process av kritiska diskussioner om relevanta bedömnings- och kvalitetskriterier har inflytandet från GT varit påtagligt. Först och främst därför att empiriskt grundad teoriutveckling är en målsättning som kräver att både teorins uppbyggnad och innehåll på något sätt kan kontrolleras. För det andra därför att GT var den första mer formaliserade kvalitativa metodologin, kännetecknad av explicitgjorda tekniker och ett systematiskt och strikt tillvägagångssätt. För det tredje därför att det pragmatiska arvet fortlever, vilket innebär att GT är ett projekt som i hög grad förenar och utvecklar sambanden mellan teori och social praktik och mellan kognition och handling.

Post-post: Trender som format

Jag har i denna artikel argumenterat i linje med Strauss och Corbins uppfattning. GT är inte, som Glaser tycks mena, ett varumärke för en självklar och beständig metod, utan snarare en skapelse som i hög grad levtt och lever sitt eget liv, byggt på ursprung och utveckling genom livets tillfälligheter. En del av dessa tillfälligheter kan spåras till de strömningar och trender som

enligt Denzin och Lincoln (2005) format den kvalitativa forskningens utvecklingsförlopp. De urskiljer åtta stadier eller perioder, och GT utgör ett paradexempel på vad som frambringades under den andra perioden, som de kallar modernismens gyllene period (1950–1970).¹³

Senare faser utmärks av en mixning av olika genrer (1970–1986), representationens kris (1986–1990), postmoderna inflytelser (1990–1995), formexperiment (1995–2000), metodologiskt ifrågasättande (2000–2005). Framtiden enligt Denzin och Lincoln skuggas av en metodologisk "backlash". Den sammanhänger med vad de kallar "Bush science", en stark neopositivistisk rörelse som ifrågasätter den kvalitativa forskningens existensberättigande, och som vill pressa tillbaka den ostyriga floran av kvalitativa metodologier till att på nytt bli en begränsad, underordnad supportavdelning till vad som ses som verkligt vetenskaplig forskning. Det är en nykonservativ agenda, enligt vilken framtiden ska mötas med de forskningsideal som rädde när Glaser och Strauss skrev sitt vägröjande arbete för nästan fyrtio år sedan. Denna trend får Denzin och Lincoln att efterlysa kritiska diskussioner och emancipatorisk forskning inom humaniora och samhällsvetenskap. Det är en välkommen positionsändring, som indikerar en öppning ut från de mystifierande kunskapsteoretiska bryderier och den intertextuella upplösnings-exegetik som deras tre antologier annars visar talrika exempel på.

Vår samtid skulle möjligtvis kunna betecknas som en post-post-period, det vill säga ett öppet tillstånd efter revolterna, karaktäriserat av nya hotbilder, nya utmaningar, nya behov,

nya möjligheter och nya öppningar. I ett sådant sammanhang har GT stora möjligheter att spela en viktig roll, och jag ska avslutningsvis ta upp grundläggande egenskaper och tillkommande aspekter som gör GT till ett framtida starkt projekt.

Ett framtida starkt projekt

GT har inte undgått den hybridisering som under de senaste decennierna ruskat om olika riktningar inom den kvalitativa forskningen, genom import och export av ingredienser med ursprunglig hemvist inom antingen humaniora eller samhällsvetenskap.¹⁴ Dagens GT framstår som en metodologi med stor bredd ifråga om tillgängliga och rekommenderade metodpraktiker, till förtret för metodologiska purister men till glädje för mer pragmatiskt orienterade forskare. Den förnyelse genom positiv kritik som min översikt tar upp indikerar dessutom omvandlingar och utvecklingar med rötter i mer djupgående vetenskapsteoretiska strömningar.

I min tillbakablick på GT i ursprungsform och sedermera presenterade utvecklingar och modifieringar har jag särskilt framhållit syftet att utveckla empiriskt grundad teori. Detta element är utan tvekan metodologins kärnkategori.¹⁵ I denna strävan förenas upphovsmännen, trots skiljaktigheter i övrigt, och det är denna målsättning som gett upphov till merparten av de problematiseringar och revideringar som presenteras i översikten. Denna originella ambition har från början kännetecknat GT, och den utgör alltså dess särmarke, även om försök gjorts att ersätta eller komplettera målet att generera

ny teori med narrativa framställningar utan förklarande anspråk.

GT har också från början varit en metodologi med syfte att analytiskt hantera social interaktion, sociala processer och den sociala världens komplexitet och föränderlighet, det vill säga sådana empiriska tillstånd som under senare tid blivit alltmer påtagliga och framträdande. Det är också något som kritikerna som kommer till tals här tagit fasta på.

Samsyn råder om behovet av mer sammanstatta och reflexiva forskningsmetoder, och de modifieringar och omdaningar som formulerats syftar alla till att göra GT bättre skickad att svara mot denna utmaning. Deras elaborerade varianter kan ses som uttryck för en delad insikt om att GT, trots inslag av förlagade synsätt och rekommendationer, utgör en fungerande strategi för att ”göra” forskning. Något som inte minst beror på att den innefattar en väl beskriven arbetsprocess med tydliggjorda moment och tekniker som fungerar i praktiken. Ett annat exempel på förnyelse genom positiv kritik är den gemensamma betoningen av strukturelement och strävan att möjliggöra bättre beskrivningar, redogörelser och förklaringar med giltighet på mesonivå.

Ifråga om sanningsbestämningar, bedömningsgrunder och kvalitetskriterier präglas GT av en kombination av främst positivistiska och pragmatiska influenser. Utvecklingen hos Strauss och Corbin implicerar en ökad grad av medvetenhet och reflektion kring problem som rör frågor om tolkningsprocesser, relationen mellan teori och data och kunskapsanspråkens grundval. Jag har argumenterat för att GT satt

spår i de diskussioner som under de senaste decennierna förts om validitetsproblematiken inom det kvalitativa metodfältet. Samtidigt har denna diskussion på olika sätt också påverkat förnyelsen av GT. Deys plädering för mer konkreta pragmatiska bedömningsvillkor och Charmaz och Clarkes omdaningsprojekt utgör påtagliga exempel på det.

Jag vill även peka på andra slags gränsöverskridande rörelser; inslag som syftar till att upphäva etablerade distinktioner och överbrygga traditionella skiljelinjer. GT har från början varit ett projekt med sådan potential. Åtminstone om vi håller oss till gängse uppdelningar som säger att kvantitativa metoder och förklaring hör ihop, medan kvalitativa metoder och förståelse bildar par. GT är en metodologi för utveckling av empiriskt grundad teori, vilket bland annat innebär en förening av kvalitativ analys och förklarande anspråk. Därigenom visas att väsentliga analytiska verktyg, såsom begrepp, kategori och dimension hör till den vetenskapliga allmänningen, snarare än att de bildar resurser ämnade för expropriering av den ena eller andra riktningen. GT har i detta avseende kapacitet till gränsöverskridning och rymmer möjligheter till utveckling bortom inrotade och improduktiva skiljelinjer. Denna dimension förstärks genom den förnyelse som exempelvis Layder bidrar med.

Sammanfattningsvis menar jag att grundkvaliteterna och de förnyande inslag som översikten visat prov på innebär att dagens GT står väl rustad för att möta kraven på en metodologi med kapacitet att analytiskt hantera den sociala världens komplexitet och variation. Genomgripande, globala omvandlingar av både

system- och livsvärld, liksom en ökande samhällelig förändringsgrad och förändringstakt har bidragit till en ökad efterfrågan på induktiva (eller abduktiva) forskningsstrategier.

Efterfrågan avser i betydande utsträckning empiriskt grundade teorier om människors erfarenhet och förståelse av och förhållningssätt till förändrade sociala mönster och sociala kon-

figurationer. För att svara an på dessa behov och krav behövs dock ingen renlärig GT-tillämpning. Hellre än köptvång gällande ett komplett paket ser jag att nyfikna forskare drivna av utmanande problemställningar använder sig av de strategier och verktyg som tillhandahålls av denna numera välförsedda metodologi.

Abstract

This article reviews and considers how the methodology of grounded theory has developed in the light of the profound critique it has attracted during recent decades. Four types of critique are examined, representing diverse meta-theoretical positions such as critical realism, constructivism and postmodernism. Agreements and differences are described which indicate a consensus among researchers, irrespective of conflicting philosophical positions, that grounded theory is a workable approach for doing research. In particular, the discussion emphasizes how promoters of these perspectives deal with the basic aim of grounded theory to develop empirically based theories. A tendency to replace theory with narrative or other limited substitutes such

as depiction is problematized. Questions of validation, evaluation, and legitimization of grounded theory, extended to include qualitative research in general, are touched upon. In conclusion it is argued that grounded theory, due to transformations and modifications inspired by positive critique, is better suited to meet today's demand for complex and reflexive research methodologies.

★

KEYWORDS: Grounded theory, transformative critique, meta-theoretical perspectives, criteria of justification, post-post-period.

★ Noter

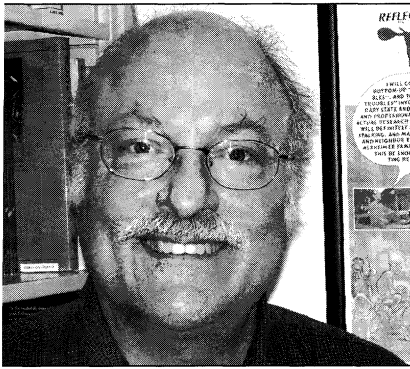
- 1 Se också Platt (1996) och Becker (1999).
- 2 Jämför Miles & Huberman (1994, kap. 6) angående kvalitativa metoder och denna typ av förklaringar.
- 3 Om abduktiv slutledning, se Danermark m.fl. (2003, kap. 5) och Bertilsson (2004) för en kritisk jämförelse mellan abduktiv slutledning inom pragmatism respektive kritisk realism.
- 4 Jämför Denzin (1970:297–313) om multipel triangulering.
- 5 Glaser (2002) hävdar i ett svar att den konstruktivistiska kritiken inte utgör något stort problem för den "riktiga" GT. Forskareffekter m.m. är bara en av många variabler som GT-forskningen måste hantera. Däremot är det, enligt Glaser, ett problem att konstruktivister som Charmaz förvanskar GT till att bli en "vanlig" kvalitativ metod.
- 6 Postpositivism betecknar en position som utgår från att relationen mellan teori och observation är problematisk och att observationer inte kan utgöra en säker grundval för kunskapsanspråk. Detta faktum omöjliggör dock inte försöken att utveckla villkorlig, felbar kunskap. Termen används ibland med förklenande innebörd, i syfte att framhålla att personer, grupper, riktningar etc. inte fullt ut frigjort sig från positivismens och den naiva empirismens begränsningar.
- 7 Jämför Geertz (1993) angående begreppet *thick descriptions*.
- 8 Jämför Blumer (1969) och Eriksson (1997) angående sensitiverande begrepp.
- 9 Charmaz har anmärkningsvärt nog i denna text inga invändningar mot GT med prediktiva anspråk.
- 10 Artikeln inleds med att Strauss vädrar sin besvikelse över att Denzins och Lincolns (1994) populära *Handbook of Qualitative Research* enbart rymmer ett fåtal indexreferenser till teori, medan redaktörerna pläderar för teori i termer av narrativ.
- 11 Här har dock samhällsvetenskapen mer att erbjuda i fråga om kraftfulla argument, se exempelvis Giddens (1993) resonemang om den dubbla hermeneutiken och Hackings (2004) idé om återkoppling (loop), vilka båda implicerar att begrepp, kategorier och teorier återverkar på de subjekt som utgör kunskapsanspråkens objekt.
- 12 För en översikt, se Flick (2002a:218–237). För exempel på mer utförliga diskussioner, se Miles & Huberman (1994:277–280) och Kvale (1997, kap. 13).
- 13 Det finns förstås starka skäl att förhålla sig skeptisk till periodiseringar som denna, en klassificering som Alasuutari (2004) benämnt *den progressiva berättelsen*, med risk för en historik enligt evolutionistisk utvecklingslogik. I ett sådant projekt framstår den senaste fasen som utvecklingens krön, oaktat hur kortvarig den är och oavsett om bara ett fåtal forskare faktiskt berörs.
- 14 Se Flick (2002b) för en beskrivning av olika påverkans- och utvecklingstrender.
- 15 En kärnkategori är i GT en kategori som är central för integrationen av övriga kategorier i en framväxande teori.

★ Referenser

- Alasuutari, P. (2004) "The Globalization of Qualitative Research" i Seale, C. m.fl. (red) *Qualitative Research Practice*. London: Sage.
- Becker, H. S. (1999) "The Chicago School, So-Called". *Qualitative Sociology*, Vol. 22(1):3–11.
- Bertilsson, T. M. (2004) "The Elementary Forms of Pragmatism. On Different Types of Abduction". *European Journal of Social Theory* 7(3):371–389.
- Blumer, H. (1969) *Symbolic Interactionism. Perspective and Method*. Berkeley: University of California Press.
- Bryman, A. (2002) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber Ekonomi.
- Charmaz, K. (2000) "Grounded Theory: Objectivist and Constructivist Methods" i Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (red) *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage Publications (2:nd ed.).
- Charmaz, K. (2001) "Qualitative Interviewing and Grounded Theory Analysis" i Gubrium, J. F. & Holstein, J. A. (red) *Handbook of Interview Research: Context and Method*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Charmaz, K. (2005) "Grounded Theory in the 21st Century. Applications for Advancing Social Justice Studies" i Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (red) *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage Publications (3:rd ed.).
- Clarke, A. (1991) "Social Worlds/Arenas Theory as Organizational Theory" i Maines, D. R. (red) *Social Organization and Social Process. Essays in Honor of Anselm Strauss*. New York: Aldine de Gruyter.
- Clarke, A. (2003) "Situational Analysis: Grounded Theory Mapping After the Postmodern Turn". *Symbolic Interaction* 26(4):553–576.
- Clarke, A. (2005) *Situational Analysis. Grounded Theory After the Postmodern Turn*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Corbin, J. (1991) "Anselm Strauss: An Intellectual Biography" i Maines, D. R. (red) *Social Organization and Social Process. Essays in Honor of Anselm Strauss*. New York: Aldine de Gruyter.
- Danermark, B. m.fl. (2003) *Att förklara samhället*. Lund: Studentlitteratur.
- Denzin, N. K. (1970) *The Research Act. A Theoretical Introduction to Sociological Methods*. Chicago: Aldine Publishing Company.
- Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (2005) "Introduction. The Discipline and Practice of Qualitative Research" i Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (red) *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage Publications (3:rd ed.).
- Dey, I. (1999) *Grounding Grounded Theory: Guidelines for Qualitative Inquiry*. San Diego, CA: Academic Press.
- Dey, I. (2004) "Grounded Theory" i Seale, C. m.fl. (red) *Qualitative Research Practice*, London: Sage Publications.
- Eriksson, B. (1997) *Praktiker, värden, vägval. Två diskussioner kring sociologins och socialvetenskapens metodologiska praktiker*. Stockholm: Carlssons.
- Flick, U. (2002a) *An Introduction to Qualitative Research*. London: Sage Publications (2:nd ed.).
- Flick, U. (2002b) "Qualitative research — state of the art". *Social Science Information*, Vol. 41(1):5–24.
- Flyvbjerg, B. (2001) *Making Social Science Matter. Why social inquiry fails and how it can succeed again*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Geertz, C. (1973) "Thick Descriptions. Toward an Interpretive Theory of Culture" i Bryman, A. & Burgess, A. (red) (1999) *Qualitative Research*, Vol. 3:346–368. London: Sage Publications.
- Gerhardt, U. (2000) "Ambivalent Interactionist: Anselm Strauss and the 'Schools' of Chicago Sociology". *The American Sociologist*, Winter 2000:34–64.
- Giddens, A. (1993) *New Rules of Sociological Method. A Positive Critique of Interpretative Sociologies*. Cambridge: Polity Press (2:nd ed.).
- Glaser, B. (1978) *Theoretical Sensitivity*. Mill Valley, CA: The Sociology Press.
- Glaser, B. (1992) *Basics of Grounded Theory Analysis*. Mill Valley, CA: Sociology Press.
- Glaser, B. (1998) *Doing Grounded Theory: Issues and Discussions*. Mill Valley, CA: Sociology Press.
- Glaser, B. (2001) *The Grounded Theory Perspective: Conceptualization Contrasted with Description*. Mill Valley, CA: Sociology Press.
- Glaser, B. (2002, September). Constructivist Grounded Theory? [47 paragraphs]. Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research [On-line Journal], 3(3). Tillgänglig på: <http://www.qualitative-research.net/fqs/fqs-eng.htm> [Datum för nedladdning: 2004-09-29].

- Glaser, B. & Strauss, A. (1965) *Awareness of Dying*. Chicago: Aldine.
- Glaser, B. & Strauss, A. (1967) *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. New York: Aldine Publishing Company.
- Glaser, B. & Strauss, A. (1968) *Time for Dying*. Chicago: Aldine.
- Goodman, N. (1978) *Ways of Worldmaking*. Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- Hacking, I. (1998) "On Being More Literal about Construction" i Velody, I. & Williams, R. (red) *The Politics of Constructionism*. London: Sage Publications.
- Hacking, I. (2004) "Between Michel Foucault and Erving Goffman: between discourse in the abstract and face-to-face interaction". *Economy and Society* 33(3):277-302.
- Hartman, J. (2001) *Grundad teori. Teorigenerering på empirisk grund*. Lund: Studentlitteratur.
- Heath, H. & Cowley, S. (2003) "Developing a Grounded Theory Approach: A Comparison of Glaser and Strauss". *International Journal of Nursing Studies* 41:141-150.
- Kvale, S. (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Layder, D. (1993) *New Strategies in Social Research*. Cambridge: Polity Press.
- Layder, D. (1998) *Sociological Practice. Linking Theory and Social Research*. London: Sage Publications.
- Merton, R. K. (1968) "On Sociological Theories of the Middle Range" i Merton, R. K. *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press.
- Miles, M. & Huberman, M. (1994) *Qualitative Data Analysis. An Expanded Sourcebook*. Thousand Oaks: Sage Publications (2:nd ed.).
- Mills, C. W. (1959/1985) *Den sociologiska visionen*. Lund: Arkiv Förlag.
- Platt, J. (1996) *A History of Sociological Research Methods in America*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ragin, C. (1994) *Constructing Social Research. The Unity and Diversity of Method*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Ragin, C. & Becker, H. S. (red) (1992) *What Is A Case? Exploring the Foundations of Social Inquiry*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Starrin, B. (1996) "Grounded Theory — en modell för kvalitativ analys" i Svensson, P-G. & Starrin, B. (red) *Kvalitativa studier i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Strauss, A. (1987) *Qualitative Analysis For Social Scientists*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Strauss, A. (1991) *Creating Sociological Awareness. Collective Images and Symbolic Representations*. New Brunswick, N. J.: Transaction.
- Strauss, A. (1995) "Notes on the Nature and Development of General Theories", *Qualitative Inquiry*, Vol. 1/1:7-18.
- Strauss, A. & Corbin, J. (1990) *Basics of Qualitative Research. Grounded Theory Procedures and Techniques*. Newbury Park: Sage Publications.
- Strauss, A. & Corbin, J. (1990) "Grounded Theory Research: Procedures, Canons, and Evaluative Criteria", *Qualitative Sociology* 13:3-21.
- Strauss, A. & Corbin, J. (1994) "Grounded Theory Methodology: An Overview" i Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (red) *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage Publications (1:st ed.).
- Strauss, A. & Corbin, J. (1998) *Basics of Qualitative Research. Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Robert M. Emerson is Professor of Sociology at the University of California, Los Angeles. He has written extensively on ethnographic and field research methods. His substantive research examines both the official and indigenous identification and processing of “trouble” in a variety of settings. His studies of the everyday work circumstances and decision-making practices of official social control agents and agencies have focused on juvenile court judges, psychiatric emergency teams, junior high school deans, prosecutorial intake screening, residential facilities for ex-mental patients, and legal aid programs for applicants for domestic violence restraining orders. His research on interpersonal troubles and informal control has examined stalking and home caregiving for family members with Alzheimer’s disease, as well as roommate, neighbor and adolescent troubles.

Reflections on the Study of Informal Social Control

Robert M. Emerson

IN 1941, in an early attempt to free the concept of social control from the restrictions imposed by the model of formal legal codes and state-authorized legal institutions, Llewellyn and Hoebel analyzed the “law-ways” of the Cheyenne Indians as mechanisms for “cleaning up social messes” (20). Understanding how law-like processes arise and play out in both traditional and contemporary societies, Llewellyn and Hoebel argued, is best pursued by close analysis of “cases of trouble, dispute, breach, disturbance” (27).

Despite strong interest in social control generally, contemporary sociological and sociolegal scholarship devote little attention to the processes of informal, non-state control highlighted by Llewellyn and Hoebel. Nonetheless informal social control — the ways in which people deal with problems and disagreements with others, prior to and independently of the involvement of authoritative third parties — deserves close attention on a number of grounds. First, even societies with pervasive, state-powered legal institutions continue to generate local, bottom-up processes of control which do not, at least initially, directly involve centralized political authority or the actions of the state. Informal social

control is a central process in public place order, families and intimate relations, relations among neighbors, in informal social settings, and in the unofficial workings of a variety of institutions and organizations.

Second, in many instances it is the failure of informal social control that leads to the invocation of formal control measures. Many cases are taken to criminal and civil courts, for example, when one party comes to view as inadequate prior indigenous, informal efforts to deal with a problem (e.g., Merry 1979, 1990). And finally, beyond the analysis of social control per se, occasions of “trouble, dispute, breach, disturbance” are often deeply revealing of fundamental social concerns and processes that are indistinct or obscured under routine circumstances.

In recent years I have begun to examine processes of informal social control using concepts derived from the “micro-politics of trouble” framework originally developed with Sheldon L. Messinger (Emerson and Messinger 1977). In this work we proposed analyzing informal social control (we spoke of “informal reactions” to actions and actors who might eventually come to be identified as “deviant”) by examining the natural history of lay-defined “troubles.” As we outlined this approach (1977:121):

(A)ny social setting generates a number of evanescent, ambiguous difficulties that may ultimately be — but are not immediately — identified as “deviant.” In many instances what is first recognized is a vague sense of “something wrong” — some “problem” or “trouble.” Consideration of the natural history of such problems can provide a fruitful approach to processes of informal reaction

and to their relation to the reactions of official agencies of social control.

I am currently pursuing the study of informal reactions to “social messes” by collecting empirical materials on a variety of unofficial troubles — those involving strangers in public place encounters, college roommates, residents of a college co-operative, neighbors in apartment houses and residential neighborhoods, peers in workplace settings, and in families caring for a member with Alzheimer’s disease. In the comments which follow I want to offer some reflections on the distinctive qualities or features of informal control and to point toward some general principles for developing a sociology of trouble to analyze such control processes in these and similar informal settings.

Let me start with this general claim: We have not paid close attention to the distinctive features and processes of informal control because of a persistent tendency to conceive of such control in law-like terms. For even while emphasizing that no legal agents are involved, many approaches conceptualize informal control as fundamentally matters of *rule violation and punishment*. Consider Ellickson’s (1991) well-received study of how ranchers in Shasta County, California, settle problems involving cattle without invoking the law.

Ellickson conceives of a “system of social control” based on “rules of normatively appropriate human behavior. These rules are enforced through *sanctions*, the administration of which itself governed by rules” (1991:124). Sanctions include both rewards to encourage “prosocial

behavior” and punishments to discourage “antisocial behavior” (124–125). Informal control involves the enforcement not of formal rules but of “norms,” such as the Shasta County norm that “an owner of livestock is responsible for the conduct of his animals.” (130).

He notes that in contrast to laws, “norms are harder to verify because their enforcement is highly decentralized and no particular individuals have special authority to proclaim norms” (130). Such norms are enforced by local “social forces,” particularly by sanctions administered against another by one’s “friends, relatives, gossips, vigilantes, and other nonhierarchical third-party enforcers” (131, fn. 21).

This and similar conceptions of informal control are permeated by legal categories and assumptions. The basic framework — rules and sanctions — parallels and derives from governmental rules (laws) and punishments (“state enforcement”). The rules that are violated are not laws but informal “norms”, and enforcement is achieved not through state-imposed but unofficial punishments or “sanctions”. Thus informal control is characterized by many of the basic processes of legal control — identifying violations, judging and sanctioning those held responsible for such violations, etc. — although by means of unofficial mechanisms in the former case and state-authorized penal ones in the latter.

This norm-violation and enforcement/sanctioning imagery makes two key assumptions that neglect or obscure important features of ordinary processes of informal control, namely, (1) that informal control involves responses to norm-violating behavior, where the meaning of

behavior as norm-violating is pre-given and fixed; and (2) that informal control is primarily a matter of imposing sanctions, typically punishments, on norm-violators or offenders. I will consider each of these assumptions in turn.

(1) By conceptualizing informal control as lay responses to normative offenses or violations, theories neglect entirely how matters come to be identified as violations or offenses in the first place. Goffman (1961:133), for example, argues that involuntary mental hospitalization occurs with complaints involving “offenses against some arrangement for face-to-face living,” but does not address how such problems come to be recognized or how they develop over time; e.g., how complaining parties come to identify another’s actions as problematic and eventually as distinctive “offenses.”

Similarly, Black (1984:1) defines informal control as “any process by which people define or respond to deviant behavior” without invoking governmental authority, but does not examine the processes by which people actually identify behavior as “normatively undesirable” in one fashion or another. And Ellickson (1991:124) identifies social control as the enforcement through sanctions of “rules of normatively appropriate human behavior,” but assumes consensus concerning just what such rules or norms are and when they have been violated, thus ignoring how these judgments are actually made in specific instances.

These and other approaches,¹ then, assume that matters have already been more or less firmly shaped up as offenses or violations, ignoring the critical interpretive work through which people

invoke particular norms and frame particular events as certain kinds of “violations” — for example, as deliberately, intentionally motivated acts of wrongdoing rather than as acts produced by ignorance or accident.

It is important for analyses of informal control to examine how people over time come to experience and identify various sorts of everyday problems, discontents, and troubles, without assuming that these matters are inevitably understood as normative offenses right from the start. One would want to analyze the initial interpretations or understandings of problems that are made subject to efforts at informal control, and to trace out the kinds of changes and redefinitions that constitute the natural history of such control efforts. Such an approach recognizes that informal control need not necessarily arise in response to clear-cut, specific “norm violations”; as illustrated in “Conflict and Deviance in Roommate Relations,” there is often *a pre-history to attributions of normative violation or offense* that analyses of informal control need to recognize and examine. The key issues become how some behavior becomes identified as problematic, in what particular ways, and when and how particular norms are invoked to understand and define such behavior.

(2) The emphasis on negative sanctions or punishment in informal control is overstated, for many instances of such control do not involve efforts to punish, harm or deprive the other. Particularly in enduring relationships, such control is often directed at *correcting or remedying* situations or behavior which irritate or upset, at creating or restoring some kind of order. The

concept of remedies reframes the character of informal control as a practical matter of “dealing with” or “doing something about” discontents or troubles, not simply or primarily a moralistically-driven process of dispensing “sanctions.”

The goal is not to penalize the other, but to get that person to change his or her ways in desired directions; and while authority and coercion can be turned to in the attempt to get another person to change their behavior, these mechanisms often have limited effectiveness in most informal relationships (Goffman 1971b). For, given any limits in authority or coercive power, change in informal relationships and settings requires some degree of cooperation or participation from the other, as “control that is initiated outside the offender will not be very effective unless it can in some degree awaken corrective action from within” (Goffman 1971b:347). Punishments, then, are not usually effective devices for encouraging cooperation, and troubled parties generally rely upon negotiations, exchanges, inducements, rational appeals, and pleas for loyalty or solidarity to try to obtain cooperation in stopping or changing another’s problematic behavior.

In sum, the assumptions of initial norm violation and sanctioning derive from a legal model of informal control, and distort and misrepresent the beginnings and subsequent development of many instances of informal control. In particular, these assumptions cast informal control as a distinctly *moralistic* enterprise, rendering it fundamentally a process of identifying and punishing norm violators or wrongdoers. Recognition that much informal control involves efforts at correcting or remedying troubled situations

suggests that deeply moral concerns are not identical with informal control, but arise only in some situations under some circumstances. Other qualities characterize informal control on other occasions.

Here we may suggest, first, that remedies are more commonly pragmatic rather than moralistic acts. The dominant concern is not to condemn or punish the other as a wrongdoer, but to eliminate or stop the problem or situation that gives rise to the discontent. In this sense remedies are practical actions intended to stop or change some immediate local problem, to help work out or settle some trouble in one fashion or another. Second, remedies are distinctively prospective rather than retrospective in character, oriented more toward what is anticipated may happen in the future than toward what has happened in the past. The issue is to prevent reoccurrences of problems. The goal is to alert the other to one's discontent with the expectation that having done so the other will not behave in that way in the future.

And finally, remedies often involve highly idiosyncratic, situationally-specific "solutions" to some concrete problem. Such solutions may disattend possible judgments of wrongdoing, fault or blame, simply implementing actions to avoid, work around, work out or settle the trouble in one way or another. Thus there is little or no concern with the precedent-setting

implications of any particular remedy or with "treating like cases alike." As a result remedial actions frequently reveal the "rough, ready, and changing form" that Goffman (1971a:95-96) cites as characteristic of informal, face-to-face interactional processes of control.

Finally, it is important to note that a focus on everyday troubles and practical efforts to remedy them re-centers the analysis of informal control toward routine, mundane interactions and relational exchanges. I see such a focus on "little problems" as a useful corrective to the attractions provided by looking primarily at extreme, dramatic and/or striking actions involving processes of informal control, notably feud and vengeance, violence generally, and other sorts of major offenses (see Black 1984).

Major offenses, particularly those involving violence, are obviously a critical area of research with great import for the study of informal control. But many of these "serious" infractions start out as minor relational or interactional troubles; while some may quickly and dramatically escalate to produce serious, long-lasting consequences, others move in this direction only gradually and uncertainly, as initial remedial efforts fail, troubles persist, and ill-will slowly builds.

And more significantly, most minor troubles are ultimately either resolved or accommodated to, never reaching the level of "serious matters" in the first place.

★ Endnote

---

1 Similar tendencies mark the sociolegal dispute transformation model, which directly addresses processes of informal control by focusing on how interpersonal disputes arise and evolve. This model assumes that the initial

occurrence of an "injurious experience" (Felstiner et al., 1980–1981), then examines whether or not its recipient comes to perceive it as such, attribute blame, and advance a claim based on it (Emerson 1992).

★ References

Black, Donald (1984) "Social Control as a Dependent Variable." Chapter 1 in Donald Black (ed.), *Toward a General Theory of Social Control, Volume 1: Fundamentals*. Orlando: Academic Press.

Ellickson, Robert C. (1991) *Order Without Law: How Neighbors Settle Disputes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Emerson, Robert M. (1992) "Disputes in Public Bureaucracies." *Studies in Law, Politics and Society* 12:3–29.

Emerson, Robert M. and Sheldon L. Messinger (1977) "The Micro-Politics of Trouble." *Social Problems* 25:121–34.

Felstiner, William L. F., Richard L. Abel and Austin Sarat (1980) "The Emergence and Transformation of Disputes: Naming, Blaming, Claiming." *Law & Society Review* 15:631–654.

Goffman, Erving (1961) *Asylums*. Garden City, NY: Doubleday.

Goffman, Erving (1971a) "Remedial Interchanges." Pp. 95–187 in *Relations in Public: Microstudies of the Public Order*. New York: Basic Books.

Goffman, Erving (1971b) "The Insanity of Place." Pp. 335–390 in *Relations in Public: Microstudies of the Public Order*. New York: Basic Books.

Llewellyn, Karl N., and E. Adamson Hoebel (1941) *The Cheyenne Way: Conflict and Case Law in Primitive Jurisprudence*. Norman: University of Oklahoma Press.

Merry, Sally Engle (1979) "Going to Court: Strategies of Dispute Management in an American Urban Neighborhood." *Law and Society Review* 13:891–925.

(1990) *Getting Justice and Getting Even: Legal Consciousness among Working-Class Americans*. Chicago: University of Chicago Press.

SOCIOLOGFÖRBUNDETS ÅRSMÖTE 2006

"STADEN OCH ÖSTEUROPA"

DEN SÅ KALLADE årsmöteskonferensen har blivit ett stående inslag i det svenska sociologlandskapet. Med Sveriges sociologförbund i ryggen bjöd detta år Södertörns högskola på rikligt med sociologi under två vintriga dagar (9–10) i februari. Ansvarig arrangör var Apostolis Papakostas och glädjande nog kunde Södertörn stoltsera med cirka 150 konferensdeltagare, 10 parallella arbetsgrupper med runt 80 presenterade konferenspapers. Därtill fanns såväl bokseminarium som paneldiskussion på det välplanerade programmet.

Årets konferens gick under namnet "Staden och Östeuropa" — två forskningsområden med förankring i högskolans profil med utblick mot *Östeuropa och deras forskningsintressen i urbana frågor, segregation och integration*. Temat genomsyrade en stor del av konferensen.

Sociologförbundets avgående ordförande, professor Mats Franzén, var först ut med att tala om "stadens renässans", det vill säga stadens nygamla karaktär och de nya möjlig-

heter och problem som står att finna i ett allt mer moderniserat och post-industrialiserat samhälle.

Även konferensens två utländska huvudtalare professor Piotr Sztompka från Jagiellonian University i Polen och professor Giovanna Campani från University of Florence i Italien, plockade upp temat för konferensen i sina anföranden.

Utifrån titeln "East European challenges to social sciences" talade Sztompka om hur sociologers roll har och håller på att förändras i det postkommunistiska samhället. Desto totalitärare stat ju mindre utrymme för sociologer att bedriva fri forskning förkunnade Sztompka och bjöd lyssnarna på en resa genom Polens, och Östeuropas, statshistoria i förhållande till sociologers olika skiftande roller och funktioner. Fri forskning och statsregim har visat sig problematisk många gånger i historien, och Sztompka uppmärksammade här såväl gamla som nya problem i dagens

tider av större öppenhet och ökad rörlighet. Nyuppkomna sociala problem som ökad arbetslöshet, kriminalitet och ökad ojämlikhet mellan såväl inkomstklasser som mellan män och kvinnor pönerar nya lösningar för sociologer, men också nya möjligheter. Och sällan har det enligt Sztompka behövts fler sociologer än idag för att diskutera och möta dagens frågor.

Även Giovanna Campani följde i sitt anförande "European enlargement, new patterns of migration and trafficking" upp några av de problem som följer i fotspåren av det nya utvidgade Europa. Begreppet "trafficking" avser fenomenet och problemet att kvinnor (huvudsakligen) förs in i de europeiska länderna och utnyttjas, sexuellt och arbetsmässigt. Nya EU-medlemsländer innebär att problemet flyttas utåt till de länder precis utanför EU:s gräns, såsom Moldavien och Ukraina varifrån många immigranter kommer idag. Fattiga och på andra sätt utsatta personer lockas med löften om en ljusare framtid, eller åtminstone arbete. Ett stort mörkertal försvårar uppskattningen av problemet men troligen ligger siffran runt 150.000 personer årligen, därtill bör det nämnas att ytterligare cirka 300.000 migrerar till Europa från öst. Naturligtvis är brottsbekämpande åtgärder viktiga i denna fråga, men problemet måste

enligt Campani även betraktas i ljuset av mer strukturella ojämlikhetsförhållande som råder ifråga om tillgång till arbete, rörlighet och kvinnors ställning inom såväl som utanför EU:s gränser.

Efter Campanis föredrag var det så dags för det traditionsenliga årsmötet, vilket även detta gick i förändringens tecken. Stora delar av den gamla styrelsen avtackades med avgående ordförande Mats Franzén i spetsen. Som ny ordförande för sociologförbundet kan vi framöver se professor Antoinette Hetzler från Lund. I och med årsmötet flyttas formellt även redaktionen för Sociologisk Forskning till Lund.

En sista, men inte minst lika viktig och traditionsenlig, punkt på konferensens dagordning var den avslutande festmiddagen under vilken utdelningen av Segerstedtspriset ägde rum för årets bästa artikel i Sociologisk Forskning. Pristagaren blev Nihad Bunar från Stockholms universitet som belönades för sin artikel "Den etnifierade urbana fattigdomen och välfärdsstatens reaktioner", vilken finns att läsa i senaste numret (2005:4). Grattis!, säger vi också från redaktionen.

Nästa årsmöteskonferens innebär ett besök i Lund. På återseende där!

Marcus Persson

Ulrich Beck

Den kosmopolitiska blicken eller: krig är fred

Göteborg: Daidalos (2005)

ISBN: 91-7173-224-1

ULRICH BECK har de senaste tjugo åren publicerat ett tiotal böcker, varav *Den kosmopolitiska blicken* är den fjärde som översatts till svenska. I denna bok, som utkom på tyska förra året, använder Beck en del av sina tidigare tankar för att med stor kraft argumentera för vikten av att anlägga en kosmopolitisk blick för att förstå dagens samhälle.

I *Risksamhället, Att uppfinna det politiska* och *Reflexive Modernization* utvecklar han sin modernitetsuppfattning (en andra modernitet och reflexiv modernisering).

I *Vad är globalisering?* riktar han kritik mot såväl den politiska som samhällsvetenskapliga förståelsen av samhället, där staten får sätta gränser för samhället ("containerteorin").

I *Risksamhället* argumenterar han för att industrisamhällets

institutioner har blivit obsoleta och i *Individualization* att även en mängd klassiska sociologiska begrepp (till exempel klass) har blivit det. De är "zombie-begrepp", döda begrepp som idag enbart lever för att samhällsvetare envisas med att fortfarande använda dem i sina analyser.

Den kosmopolitiska blicken är dock inte enbart en upprepning och sammanfattning av hans tidigare teser och tankar, utan han vidareutvecklar sin syn på samhället och applicerar den på nya frågor och förhållanden. Vad han med kraft hävdar i denna bok är att förändringar i samhället gör att en statscentrerad förståelse av samhället ("den metodologiska nationalismen") bör ersättas med en kosmopolitisk.

Vi lever istället i ett världssamhälle, där nationen visserligen finns kvar men håller på att

omdefinieras av en mängd flerdimensionella processer. Tidigare viktiga distinktioner — som nationellt och internationellt, lokalt och globalt, vi och de andra — suddas nu ut och den tidigare "nationella blicken" inom politik och samhällsvetenskap måste ersättas med en "kosmopolitisk blick" som baseras på en ny social grammatik.

Han argumenterar för att en kosmopolitisk demokrati är möjlig, där transnationell politisk makt blir en motvikt till transnationaliseringen av kapitalet och av risker. Vad som hindrar en kosmopolitisk blick är dock *inte* den ekonomiska makten, utan att vi fastnat i en "nationell blick" där nationalstater ser sig själva som suveräna aktörer och inte ser möjligheten till samarbete med såväl andra stater som civilsamhällets sociala rörelser

Efter att i en första del mer begreppsligt diskuterat innebörden av den kosmopolitiska blicken, undersöker han i bokens andra del vad denna blick innebär. I tidigare böcker har han pekat på att dagens risker är interna (skapade av samhället), okontrollerbara, samt skapar en offentlighet som möjliggör ett medvetande om såväl riskernas natur som samhällets interdependens.

Medan han i tidigare böcker diskuterat ekologiska och ekonomiska risker är denna bok framför allt centrerad kring en ny typ av

risker: global terrorism och postnationella krig (krig motiverade med hänvisning till kränkningar av mänskliga rättigheter och internationell terrorism).

Risken för terrorism och responser på detta hot innebär en världsomspännande omskrivning av maktens geografi. Nationell och global säkerhetspolitik flyter ihop till ett och vi ser idag hur nationalstater fattar beslut om att det nationella försvaret ska inriktas mot internationell terrorbekämpning och krishantering.

Boken är oerhört rik på reflektioner och teser. I förbigående möter man kritik av Niklas Luhmann, Jurgen Habermas, Samuel Huntington, Immanuel Wallerstein och Carl Schmitt. I rask takt avhandlas mångkulturalism, migration, sociala rörelser, fundamentalism, islam, Europatanken, folkrätt och medborgarligen rättigheter. Attacken den 11 september, bombningar av Kosovo ("humanitär intervention"), Irakkriget, den Europeiska unionens "östutvidning" (inte minst dess syn på Turkiets önskan om medlemskap), USA:s utrikespolitiska doktrin om världshegemoni ("Pax Americana" som numera även inkluderar preventiv krigföring) blir alla föremål för Becks diskussion.

Beck fäster här en stor tilltro till den Europeiska Unionen och i det avslutande kapitlet diskuterar han möjligheten att skapa

ett kosmopolitiskt Europa, ett Europa baserat på "transnationalstater" (till skillnad från dem som ser Europas framtid i termer av förbundsstat eller statsförbund). Becks förhoppning är även att unionen inte bara ska ha en gemensam valuta, utan även få en gemensam utrikes- och säkerhetspolitik.

Som redovisats ovan innehåller boken en mängd diskussioner som alla hålls samman av Becks starka argumentering för att sociologin och samhällsvetenskapen måste lämna sin "territoriella ontologi" där nationalstaten ses som en avgränsad entitet att studera. Den tes han driver är att vi nu lever i ett världssamhälle och att samhällsvetenskapens uppgift är att dekonstruera dess tidigare konceptualiseringar av ett "nationalstatssamhälle".

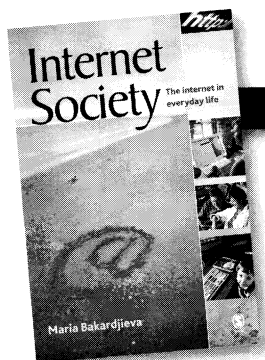
Hans argumentering och exempel är många gånger övertygande och väl valda, men samtidigt är det oklart vilken mer grundläggande samhällsteori han förespråkar. Boken är mer en argumentering för ett visst perspektiv på samhället och dess normativa och politiska implikationer än en sammanhållen sociologisk teori om samhället.

Ulrich Becks essäistiska skrivstil gör att han tenderar att bli onödigt ordrik och omständlig. Han inför en mängd distinktioner och presenterar ett stort antal teser. En del läsare kanske

finner hans resonerande skrivsätt tilltalande, men jag gissar att de flesta samhällsvetare uppskattar en mer koncis och stringent text. Samtidigt glimmar han ibland till och kan — vilket han kanske tydligast visat i *Risksamhället* — formulera sig enkelt och träffande. Som när han sammanfattar en romantisk europeisk hållning till konflikter med orden "make law not war".

Det finns en tydlig kontinuitet i Becks produktion, och den här boken ligger i linje med den samhällsanalys han utvecklat i tidigare böcker. För en läsare som är väl insatt i hans teori innehåller därför boken inte några större teoretiska nyheter. Däremot är det en intressant och innehållsrik läsning med mängder av kommentarer över såväl nutida samhällsteori som dagsaktuella politiska händelser.

Rolf Lidskog
Örebro universitet

Bakardjieva, M. Sage:

Internet Society. The internet in everyday life

London, New Delhi, Thousand Oaks: Sage (2005)

ISBN: 0-7619-4339-0

BARKARDJIEVAS BOK *Internet Society. The internet in everyday life* är ett viktigt tillskott till forskningen om teknikens roll i samhället. I boken behandlas temat internets användning i vardagslivet och detta görs — i motsättning till mycket annan forskning som studerar t.ex. chatgrupper — inte isolerat från subjektens aktuella livserfarenhet. Boken ställer tvärtom vardagsbruket av internet i relation till människors livssituation och biografi och det är framför allt här som boken fyller ett kunskapsmässigt tomrum.

Bakardjieva för en spännande diskussion om internets roll i samhället och människors arbete med internet som symbolisk resurs i sina liv. Hennes bok uppmärksammar vad som händer när ett globalt och komplext teknologiskt nätverk gradvist uppstår som masskommunikationsmedium. Hon studerar

den nya utvecklingen och penetreringen av hemmet, hemmens datorisering i det sena 90-talet och vad som händer när direkta handlingars "primära zoner" utvidgas med "sekundära zoner av operationer". Bakardjieva ser på förhållandet mellan internets uppbyggnadsstruktur och människors användning av internet i en social situation. I uppbyggnadsstrukturen ingår ekonomiska, politiska och sociala förhållanden. Hon undersöker även hur internets användning är integrerad i en praxis som konstituerar familjer och gemenskaper och försöker följa den kulturella process som ett nytt mediums sociala skapelse innebär.

Hon har en kvalitativ etnografisk ingång för att ge en holistisk, kontextuell förståelse av den sociala konstruktionen av internet som teknik och kommunikationsmedium. Hon undersöker vardagsbruket bland användare

i Vancouver i Canada utifrån intervjuer om respondenternas livssituation och deras datorvärldar, dvs. deras bokmärken i webbläsare, deras adressböcker och "inbox" i mejlprogram.

Bakardjieva vill utforska vad hon kallar generativa processer i teknologi. Den kulturella skapelsen är viktig i hennes beskrivning av de generativa mekanismerna, själva utvecklingen av internet. Bakardjieva skriver:

When a technology is put into practice, it re-enters actual living systems of relationships and must be reintegrated with the natural technical and social setting in which it is supposed to work. This opens the way for other social interests and values to redefine the features of any technology from the perspective of an alternative, locally grounded rationality.

Användningen av teknik reflekterar alltså en rationaliseringspraxis grundad i annan sorts värden och intressen än de värden som finns i uppbyggandet av tekniken.

Författaren för samman flera perspektiv. Det första är baserat på Pinch och Bijker och deras konstruktivistiska förståelse av hur "artefakten" på ett flexibelt sätt kan uttolkas. Det andra är Feenbergs syn på subversiv rationalisering och demokratisk utveckling av teknik. Med inspiration från Feenberg drar hon in Marx, Marcuse och Foucault och utmanar med detta synsätt

den neutralitet som förespeglas i tekniska intressen. Den tredje grunden är Cultural Studies som tolkar teknologi som språk (Woolgar, Akricit och Latour). Slutligen använder hon teorier om vardagsliv och hemmet från fenomenologisk forskning representerad av Schutz och Luckman samt kritisk teori representerad av Lefebvre.

Resultatet av teorigenomgången sammanfattar Bakardjjeva i begreppet ”normativa dikotomier” — internet kan både ses som en frigörande möjlighet och som en begränsning. Mot bakgrund av detta ställer hon frågor till empirin eller som hon formulerar saken, testar den mot sina hypoteser. Hon frågar: Är internet och sättet att använda det påtvingat av maktfulla institutioner och diskurser? Underordnas användare dominanta intressen genom att använda internet? Kan användare anpassa de tekniska systemen till sin livsvärld eller kommer systemet eller de sociala reglerna i den tekniska utrustningen att organisera vardagslivet och inordna det under en dominerande rationalitet? Kommer det att ytterligare fjärma människorna från produkterna?

Bakardjjeva är grundlig i sin teoretiska genomgång och detta kan naturligtvis ha ett värde i sig. Delar av boken skulle kunna fungera som en översikt på området. De många perspektiven

åstadkommer dock, som jag ser det, förvirring när de ska samlas i en tolkning. Utifrån bokens teoretiska reflektion uppstår forskningsfrågor som inte finner svar i den empiriska analysen. För mig framstår det som mer ändamålsenligt att ha en empirisk hävstång i stället för en teoretisk.

Trots att Bakardjjevas väg inte alltid är lätt att följa leder den till en analys av internetbruket som på ett tydligt sätt visar vad människors användning betyder och uttrycker. Analysen är uppbyggd kring teman som hur internet introduceras i hushållet, hur internet ingår i det hon kallar användargenrer och hur gränser mellan det offentliga och det privata i användningen av internet modelleras fram i vardagspraxis.

I analysen lokaliserar Bakardjjeva internet i sociobiografiska situationer. Hon ser användningen som en integrerad del i den sociala situationen och som ett av de kulturella redskap som människor mobiliserar för att svara på en social situation. Det fenomenologiska synsättet är genomgående när hon visar hur vardagslivets användare skapar egna förståelseskulturer och meningar. Mediet, konkluderar Bakardjjeva, befinner sig i en introduktionsfas mellan det tekniskt universella och konkreta situationer. En sorts ”warm experts”

introducerar internet, ofta vänner eller familj. Det är människor som både har en nära relation till den de instruerar och därför känner till deras behov och som samtidigt har en kunskap om tekniken som de har uppnått i teknologins systemvärld.

Utifrån det konkreta internetbruket i olika hushåll och mot bakgrund av den typiska socialbiografiska situationen identifierar hon olika användargenrer. Dessa är (1) att bryta social isolation (som uppstått genom omständigheter såsom sjukdom, dåligt fungerande äktenskap, ensamstående föräldraskap, att vara pensionär eller arbetslös), (2) att skapa en ny förankring, (3) att hålla kontakt med en globalt utspridd familj eller socialt nätverk, (4) att arbeta för att ändra en situation med otillfredsställande arbete eller osäkerhet med existerande jobb, och (5) att skapa en samhörighet med utspridda intressegemenskaper (ofta en gemenskap som handlar om besvär, sjukdom eller olyckliga omständigheter).

Bakardjjeva identifierar även olika sätt hos respondenterna att förhålla sig till internet. Hon hittar två extremer: dels den rationalistiska som är utilitaristisk, där respondenterna enbart använder internet till att hitta trovärdigt material, vetenskap, informationstidningar, dels ett förhållningssätt som innebär hög

involvering och som hon kallar "community in commitment". Det finns i hennes material exempel på hur användarnas engagemang i relation till exempelvis chatrum rör sig från att vara instrumentellt till att innefatta mer substantiella och absorberande relationer.

Ett annat spännande resultat handlar om internetbrukets sätt att omdefiniera anonymitet och intimitet. Med sina exempel visar Bakardjieva hur internet är under användarens kontroll i denna process. Användarna vakar över sina personliga gränser. Frågorna vem vill jag tala med och lyssna till är ständigt centrala. Det sker samtidigt en konstant formning och omformning av gränsen mellan hemmet och systemet. Hemmet har med ny digital teknik, som även Silverstone konkluderar, blivit ett ställe för och källa till våra aktiviteter som konsumenter och medborgare och det har paradoxalt nog blivit mer betydelsefullt i den moderna världen. Hemmet både isolerar och förbinder människor med omvärlden.

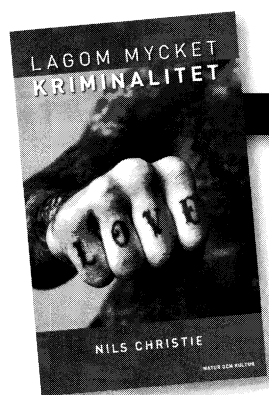
Hennes konklusion av analysen är att människor som är invol-

verade i socialtekniska system såsom internet står inför flera valmöjligheter. De empiriska resultaten visar bland annat att den kreativa och mångfaldiga användningen kan bidra till att lösa problematiska relationer, t.ex. för kvinnan som bryter en våldpräglad relation med hjälp av stöd från on-linegrupper på nätet. Empirin visar i mångt och mycket att nätet kan vara en resurs i uppbyggandet av mänskliga gemenskaper, snarare än en tvingande makt som förknippas med de systemintressen som Bakardjieva framhäver. I boken finns således ett påfallande stort glapp mellan de empiriska resultaten och det elaborerade teoretiska ramverket. På grund av sina två konkurrerande syften — att granska teknikintroduktionen som en alienerande process och förstå vardagsanvändningen — framstår boken emellanåt som ett splitttrat projekt. Maktdiskussionen om frigörelse eller alienering verkar inte få sitt svar i analysen och som läsare sitter man kvar med frågan om vad som har företräde — användarnas egna upplevelser eller den teoretiska

utgångspunkten, som förutsätter att användarna befinner sig i ett underordnat förhållande?

Bokens stora styrka är istället redogörelsen för sammanhanget mellan Internet och vardagslivet och användarnas upplevelse av sitt vardagsliv. På ett elegant sätt väver Bakardjieva ihop de empiriska resultaten med det fenomenologiska ramverket som handlar om hur internet används i en situationell logik utifrån en sociobiografisk situation. Att på detta sätt betona användningen och det meningsskapande som sker i denna process är att ge användarna en röst. Därför utgör Bakardjievas bok ett värdefullt bidrag, inte bara till den sociologiska forskningen utan också till konstruktionen av en mer användarnära teknik.

*Stine Thorsted
Lunds universitet*

Nils Christie:

Lagom mycket kriminalitet

Stockholm: Natur och Kultur
(2005)

ISBN: 91-27-10907-X

NILS CHRISTIE ÄR en välrenommerad och ofta citerad kriminolog. I stort sett allt som skrivs internationellt om kriminalpolitik utifrån ett kritiskt perspektiv omnämner Christie eller refererar till honom. *Lagom mycket kriminalitet* är ett slags Nils Christies Bästa. Tanken med boken var troligen att skriva en populärvetenskaplig bok om det dagsaktuella problemet brott och framför allt straff, för att nå en bred publik och utföra ett upplysningsvärp i dagens kriminalpolitiska medeltid. Om boken når en läsegrupp mottaglig för Christies tankar kan den nog öppna några sinnen. Boken spänner över många frågor och dess essäistiska stil ger en bok full av små och stora berättelser. Christie tar upp allt från Förintelsen, gulag, öststatsmaffian till hans barndom i det av Tyskland ockuperade Norge. I bokens berättas om allt från Christies gammelmöstrar, de norska landsbyarna, Sao

Paolos slum och utvecklingen i Östeuropa till konfliktlösning på krigsförbrytelsenivå där han diskuterar Norges uppgörelse med Quisling, Nürnberggrättegången, Rwanda och krigsförbrytartribunalen i Haag. Här finner jag också bokens behållning — en straffrättsligt behandling av dessa frågor hämmar mer än utvecklar en försonande uppgörelse. Många tankar presenteras i boken, flertalet sådana som följt honom hela hans författarskap. Jag väljer dock i denna recension att fokusera på vad jag ser som Christies huvudsakliga förklaringsmodell och den lösning han förespråkar.

Det huvudsakliga problem Christie vill lösa, eller i alla fall diskutera orsakerna till, är utvecklingen av fångpopulationen i världen och användandet av kriminalitet som ett faktum som får förklara mycket ont. En av Christies utgångspunkter är en inom kriminologin tämligen

nyupptäckt sanning — antalet fångar är inte betingat av kriminaliteten. Hur stor fångpopulation ett land har beror inte på hur mycket kriminalitet det har utan på vilken kriminalpolitik som förs. Ett första led i boken blir därför att förklara varför vi i dagens värld (här bör man läsa USA och Ryssland) använder fängelset i allt större utsträckning. Christies generella förklaringsmodell bygger på en konturlös historiematerialism. Kapitalismen som institution och kultur förklarar dagens omfattande användning av straffsystemet som lösning och svar på ett samhälle i upplösning, en upplösning som de enligt Christie allt svagare staterna svarat på genom att fokusera på kriminalitet och kriminalpolitik. Vi har ett slags upplösning av rättvisa i en essentialistisk mening där det sociala avståndet och en ökad politisk inblandning i kriminalpolitiken i stort, men framför allt straffsatsernas utformning, ger avtryck i fångpopulationen. Samtidigt har kriminalpolitiken blivit den enda arenan för politisk profilering vilket gör att alla politiker vill synas på den.

Christie menar att vi kommit till ett samhällstillstånd han omväxlande kallar monoinstitutionellt eller monokulturellt — samhällets enda institution eller kultur är kapitalism, kapitalackumulering och konsumtion. Vi har nått ett tillstånd av in-

stitutionell imperialism, där alla institutioner, förutom familjen, "(...) är fullständigt omorganiserade i sin inre verksamhet i förhållande till principen att lönska avspeglar prestation" (s. 52). Vi vanliga medborgare existerar bara i termer av vår konsumtion och de som inte kan konsumera exkluderas eftersom "(b)risten på pengar, och därmed konsumtionsmöjligheter, är en klar indikation på att livet gått alldeles snett" (s. 56). Oklart är dock om det egentligen är produktionsförhållandena à la Marx eller en hegeliansk Zeitgeist Christie presenterar som orsaken till dagens rådande förhållanden. Min tolkning lutar åt att det egentligen är en Zeitgeist, speciellt som Christie menar att kapitalismen förmått väst att ändra sina värderingar och anamma det monoinstitutionella samhällsständet (s. 123). Christie skulle lika gärna kunnat fokusera på produktionsförhållandena. En hypotes hade kunnat vara att fångpopulationen i framför allt USA och de andra anglosaxiska länderna (som ligger i topp bland länderna i väst) beror på en omställning av produktionsförhållandena där kapitalackumulering inte längre är beroende av den enklaste formen av arbetskraft (i Sverige är snart tjänstemannafackförbunden större än LO). Här skulle då framför allt USA:s omfattande fångpopulation (730 per 100 000 invånare) kunna förklaras

av ett behov av att kontrollera underklassen och trasproletariatet, medan liknande tendenser i andra länder även de kan tolkas utifrån att vi helt enkelt har ett mänskligt överskott som inte längre kan sväljas av produktionen, men väl straffsystemet.

Christie ser emellertid införandet av så kallade "sentencing guide lines" som avgörande för den ökade repressionen inom kriminalpolitiken. Flertalet västländer har infört specifika straffmättningsinstrument där det straff som ska utmätas i stort sett kan avläsas ur en given tabell. Under 1960- och 70-talen artikulerades en kritik mot den kriminalpolitiska regim som vanligen går under namnet behandlingstanken. Kritiken riktades mot det faktum att många personer lästes in långa tider p.g.a. att straffen var tidsbestämda eller differentierade. Straffen skulle anpassas till brottslingens sjukdomsbild och kunde därför bli väldigt långa och många straff var därför också tidsbestämda. Från kriminologiskt håll var kritiken att behandlingsåtgärderna var ineffektiva, medan juristerna hävdade att behandlingstanken var orättvis eftersom den stred mot vad man hävdade var klassiska rättsprinciper som likhet inför lagen, proportionalitet och förutsägbarhet. Bägge grupperna enades i att straffsystemet underbyggde, förstärkte och förmedlade

klassamhället och att strafflagen var en klasslag. Flertalet jurister förordade därför en mer reglerad straffutmätning utifrån proportionalitetsprincipen som en lösning på problemet. I Sverige ledde detta till införandet av 1989 års straffvärdereform medan andra länder införde andra former av straffmättningsinstrument.

Christie menar att införandet av "sentencing guide lines" minskat domarnas så kallade skön, det vill säga deras egen omdömesförmåga och beslutförmåga i dessa frågor. Här framträder en längre tids polemik med straffrättsprofessorn Andrew von Hirsch som hävdar att domarskön i USA gett långa strafftider. Christies ställningstagande för att domares skön är något positivt bygger på hans uppfattning att socialt avstånd ökar straffen, en tes vi återkommer till nedan.

Vad som bör påpekas är att Christie i sin argumentering inte vill kännas vid ett positivt resultat av införandet av sådana straffmättningsinstrument: Finland. Finlands nivå på fångpopulationen stod tidigare ut ur ett nordiskt perspektiv, men har minskat väsentligt sedan man infört nya straffmättningsregler. Christie säger inget om detta utan tycks istället mena att han själv åstadkom sänkningen genom att påtala förhållandet för finnarna (s. 182).

Vad är då Christies lösning på

hela problematiken? Den består i vad jag skulle vilja benämna hans humanismtes. Christie menar att det sociala avståndet avgör vilken konfliktlösningsmodell vi väljer. Det är även avsaknaden av ett nära och genuint samtal som skapar förutsättningen för dagens monoinstitutionella samhälle. Egentligen är Christies modell i stort sett en mindre teoretiskt utvecklad och grundad variant av Habermas diskursetik och uppfattning om att livsvärldens samförståndsrationalet är överlägsen systemvärldens ändamålsrationalet. Att mötas och överbrygga problem genom socialt samtal skapar kompromisser och minskar viljan till straff och vedergällning. Här har vi också tanken att systemvärlden koloniserat livsvärlden, att monoinstitutionalismen tar över andra mer socialt förankrade institutioner och att ändamålsrationalet kväver samförståndet. Precis som hos Habermas är det pengar och rättssystem som är systemvärldens styrningsformer. Och precis som hos Habermas ligger lösningen i att låta livsvärldens samförståndsrationalet ta över framför allt rättssystemet och rättsreglernas utformning. Därför är det också samhällsvetenskapernas uppgift att frigöra människorna från detta förtryck genom upplysning och blottläggande av det falska medvetandet. Istället för Habermas autentiska samtalssituation pre-

senterar Christie tre om-frågor vi bör ställas oss:

1) *Om vi tror på värden som godhet och förståelse — då bör vi hålla straffrättningarna så minimala vi kan (s. 171)*

2) *Om vi tror på värdet av att behålla det civila sambället civilt — måste vi bemöda oss om en oansenlig straffapparat (s. 174)*

och

3) *Om vi tror på värdet av att leva i ett samhälle präglad av gemenskap och integration — måste vi förbinda tillväxten i den straffrättsliga apparaten (s. 175)*

Christie förespråkar vad han ser som alternativa konfliktlösningsinstrument. Genomgående ligger där implicit ett mänskligt naturtillstånd — en inneboende kapacitet som kan frigöras varvid vi återgår till något för oss mer naturligt; samtal, förståelse och förlåtelse. Christie har varit betydelsefull för det som kallas restorativ rättvisa, drivande i brottsofferfrågan och förespråkare för medling som alternativ till straffrättsliga åtgärder — allt med syfte att förskjuta frågan från bestraffning till upprättelse, förlåtelse och samförstånd. I Christies analys är det två företeelser som betonas: det sociala avståndet och vedergällningens negativa påverkan. Lösningen är som sagt andra, i civilsamhället förankrade, konfliktlösningar. Jag tänker därför titta närmare på dessa två företeelser.

Alternativa brottsåtgärder utanför straffsystemet har blivit en allt vanligare kriminalpolitisk strategi. I flera länder uppmanas medborgarna att ta ansvar för sitt eget lokalsamhälle genom bland annat grannsamverkan mot brott och andra lokala initiativ som medling. Extremformen är "gated communities". Framför allt är det som benämns vardagsbrottsligheten nu privatpersoners ansvar — dessa brottstyper handhas inte längre av rättssystemet, utan av privata försäkringsbolag. På det stora hela växer nu alternativa kriminalpolitiska åtgärder fram inom civilsamhället som till stora delar bygger på de tankar som Christie omhuldar och som formulerats inom teorier gällande restorativ rättvisa. Problemet är att dessa åtgärder går hand i hand med nyliberala idéer och kritiken av välfärdsstatens oförmågor och okänslighet varvid civilsamhället framställs som lösning på...

...the combined depredations of market forces, remote central government, insensitive local authorities and ineffective crime control agencies...
(Rose, N. 1999)

Christie är till del medveten om detta och framhåller exempelvis risken att medlingsverksamheten utvecklas till ungdomsdomstolar. Christie hävdar att informell kontroll är bättre och att föredra framför formell kontroll. Detta är ett led i hans uppfattning om ett slags naturtillstånd där

vi var mer humana och solidariska, som också gör att Christie analys blir en modernitetskritik. Att informell kontroll är bättre och att föredra framför formell kontroll är en slutsats man dragit i många länders kriminalpolitik. Många av dagens kriminalpolitiska strategier och visioner, men även andra politiska åtgärder, syftar till att utveckla den informella kontrollen och att aktivera den vanligen medborgaren. Allt från privat pensionssparande till familjekooperativa förskolor andas informell kontroll, eget ansvar och social aktivitet. En analys av dessa skeenden hade fördjupat Christies analys, speciellt om den omfattat ett mer kritisk förhållningssätt till civilsamhället som politiskt fenomen.

Den andra företeelsen som Christie tillskriver stor betydelse är vedergällningstänkandets återkomst. Och han har rätt så till vida att den normativa legitimeringen av de rättsystem som infört olika former av "sentencing guide lines" numera bygger på vedergällning. Istället för nyttoetikens framåtblickande legitimering, det vill säga att straffets brottsminskande effekter grundar straffet, motiveras straffandet med ett proportionerligt vedergällande av begångna handlingar, det vill säga, en bakåtblickande logik. Men för att förklara dagens långa straff bör vi nog byta fokus från vedergällningstanken till brotts-

preventionens betydelse. Även om vedergällning legitimerar själva utdömandet av straff är önskan om brottspreventiva effekter motorn i kriminalpolitiken — för utan en föreställning att kriminalpolitik syftar till att minska brottsligheten försvinner rationaliteten i en hel räkka företeelser som kameraövervakning, avlyssning, fler poliser och säkrare fängelser. Här spelar kriminologin en stor roll. De kriminologiska teorier som nu är i svang tar sin utgångspunkt i kontroll och tillfällsstrukturer. Grundtanken är att brott begås om det för det första finns en motiverad gärningsman, för det andra finns ett lämpligt brottsobjekt/offert och för det tredje om det saknas en kapabel väktare. Detta ger att de flesta brottspreventiva strategier satsar sig med att endera försöka kontrollera gärningsmannen (här har vi också expansionen av användandet av fängelset i USA som "three strikes and out", vad som eftersöks är den s.k. inkapaciteringseffekten); kontrollera tillfällsstrukturer (här har vi allt från kameraövervakning till larm och läs) eller minska antalet brott genom att öka närvaron av antalet kapabla väktare (här har vi expansionen av väktare och önskan om fler poliser).

De bilder Christie målar upp bygger på en tämligen för icke-komplex teoretisering av "verkligheten". Kriminologin i

stort har svårt för att ta in teoretisk input från andra samhällsvetenskaper, vilket också gäller Christie. Kanske beror det på att ämnet egentligen aldrig haft en ordentlig epistemologi, utan byggt sitt "vetande" kring normativa ståndpunkter där prevention varit den avgörande.

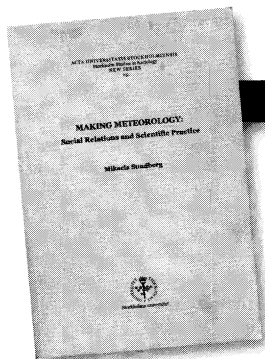
Christie nämner att kriminologi kan vara ett farligt ämne, men när han diskuterar det blir utan att egentligen ta tag i kärnfrågan. Kriminologi är ett ämne vars studieobjekt uppstår genom kriminaliseringar och strafflag och som Christie framhåller är inte brott och brottslingar naturliga fenomen. Här anser jag att man inom kriminologin, för att den skall kunna kvarstå som ett kritiskt ämne, avhåller sig från att sväva ut i visioner om att kriminologin kan tillämpas inom alla samhällsområden eller som Patricia Rawlinson menar att kriminologin skall bli ett det sociala samhällssystemets Greenpeace (s. 180). Snarare krävs det att det uppstår en kritik inom kriminologi som blir kriminologins Greenpeace.

Robert Andersson

Institutionen för samhälle, kunskap

och lärande

Lärarhögskolan, Stockholm

Mikaela Sundberg:

Making Meteorology: Social Relations and Scientific Practice

Stockholms universitet: Acta Universitatis Stockholmiensis (2005)

ISBN: 91-85445-14-12

VI ÄR MÅNGA som dagligdags intresserar oss för aktuella rön inom en viss typ av naturvetenskaplig forskning. Vissa av oss kanske t.o.m uppdaterar oss flera gånger varje dag. Det handlar om meteorologi och om väderleksrapporterna. Mikaela Sundberg vid sociologiska institutionen vid Stockholms universitet har skrivit en avhandling om forskningen inom meteorologin. Hon beskriver hur man i slutet av 1600-talet började använda kvantitativa och inte enbart kvalitativa data. Man fick då redskapen för kvantifiering med en mängd nya instrument som kunde mäta vind, nederbörd och temperatur. Meteorologihistoriens stora namn Svante Arrhenius observerade redan 1896 den stora betydelsen av koldioxid, vattenavdunstning och växthusgaser och deras effekt på atmosfärens förmåga att behålla värme. Det fanns emellertid mycket lite vetenskap som direkt betitlades "klimatforskning"

före 1990 i Sverige. Efterhand har emellertid rullat allt fler projekt etiketterats "klimatrelaterad" forskning.

Meteorologi har blivit ett strategiskt forskningsfält på så sätt att olika heta frågor på senare tid har kommit i fokus under skilda epoker. Det har handlat om "luftföroreningar", "ozonhållet" och nu "klimatförändringarna". Meteorologiinstitution idag, 2005, är mångfaldig; forskarna verkar inom olika inriktningar och vissa av dessa grupperingar pratar inte mycket med varandra (om sin forskning), visar Mikaela Sundbergs avhandling. Med dessa svängningar inte bara i epoker utan med flera olika parallella forskningsinriktningar samt med globaliseringen av frågorna (atmosfären omger ju tveklöst *hela* vårt klot) visar Mikaelas avhandling hur människor och apparater, forskningsfrågor, resultat och institutioner är involverade i en ständig förändringsprocess.

Det är en grundlig, konkret och empirisk avhandling om forskning. Mikaela Sundberg har följt som deltagarobservatör arbetet vid en universitetsinstitution för meteorologi och hon har intervjuat forskarna. För henne beskrivs inte forskningsfältet enligt Latours liknelser med krigförande parter, dvs att den forskningsinriktning som har flest allierade, mest pengar, mest praktiska resurser och instrument — går segrande och blir den gällande inriktningen. Hon rör sig inte heller på en diskursnivån så att hon återger skilda tanke-system och hur de konfronterar varandra. Mikaelas beskrivningar är vad opponenten kallade "hands on". Arbete, svett och tårar eller kanske snarare arbete, institutioner, instrument, folk, vanor och normer... Och genom konkreta beskrivningar av konkreta forskare arbetar Mikaela fram spännande forskartyper. Dessa olika forskartyper ingår — på mycket olika sätt — i meteorologins förändringsprocess. Dessa empiriskt framvuxna typer uppstår ur fältet — men skapar också forskningsfältet. Detta är Mikaelas vetenskapsteoretiska och kunskaps-sociologiska utgångspunkt

Och med en klassisk kvalitativ metod som 50-talets Lazarsfelds eller C Wright Mills beskrivning av det sociologiska hantverket visar hon hur organisationens forsk-

ning drivs fram. Forskartyperna, grundtyperna, är experimentalisterna och modellbyggarna, vi kan kalla de senare simuleringarna. Inom typen experimentalisterna finns t ex de som organiserar och de som organiseras; forskartypen kan vara inriktad på atmosfären eller på instrumenten. Det är ett riktigt njutbart klassiskt empiriskt grundat typskapande och det är så fruktbart för att det är dynamiskt. Sundberg urskiljer drivkrafterna i rollerna och i relationerna mellan de olika typerna av forskare.

Det är lätt när man läser texten att man tar dessa framanalyserade typer för självklara och tror att de skulle ligga i öppen dag och lättillgängliga för fältforskare att presentera som forskningsresultat. Man förstår dock genom avhandlingen att de har vuxit fram genom idogt testande av olika dimensioner. Just upplevelsen av att de är självklara typer visar att de stämmer med den dynamiska förändringsanalysen i övrigt. Det hade dock varit spännande för läsaren att än mer tydligt fått följa Sundbergs arbete med konstruktionen av typerna.

Mikaela Sundberg är på ett positivt sätt distans till sina forskartyper. Hon beskriver entreprenörens olika arbetsuppgifter och dynamiken i entreprenörens relationer som också de driver på förändringsprocessen. Det är samma behandling som den snävt teoretiska modellbyggaren

får. Ingen är finare i analysen av detta forskarsamhälle.

Mikaela har talang för att se sociologiskt. Hon observerar när någon intervjuperson påpekar att "Han är *för* duktig på instrument". Det skall inte entreprenören vara, för att ta ett exempel. Instrumentengagemang är ett felaktigt förhållningssätt för just den forskartypen. Det passar bland "the measurement guys".

Mikaela Sundberg har fått lära sig mycket om meteorologin. Det går inte att beskriva simuleringmodellerna värld annars. Och man förstår att delar av denna forskning varit vetenskapligt särskilt svårtillgängliga och då även empiriskt svårtillgängliga: Hur komma åt och återge simuleringarnas arbetsuppgifter med avancerade datormodeller? Mikaela Sundberg har av naturliga skäl varit mer intresserad och mer tydlig när hon själv i högre grad förstått fältet, när det varit mer tillgängligt för henne - vilket var fallet med experimentalisterna.

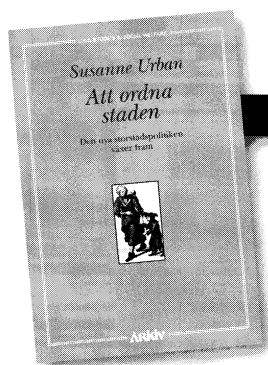
Vid disputationen ställde en man från Institutionen för Meteorologi frågor. Han påpekade att själva studien gjort en skillnad på hans arbetsplats. Försämring eller förbättring? Det tycktes handla om att de som är mitt i smeten, mitt i de meteorologiska forskningsarbetet på institutionen i Stockholm med denna analys getts ett redskap att distansera sig från sin egen

trängre arbetssituation.

Sedan har naturligtvis denna arbetsplats som alla andra sina surdegar, sina gamla klyftor och konflikter. Dessa får vi inte veta särskilt mycket om i avhandlingen. Och det är sannolikt svårt att förena — en "surdegsbeskrivning" av falangbildningar och skvaller (som ju alltid finns), med en analys av de vägar forskningsprocesserna i en disciplin tar. Trots att också det triviala inverkar! Det hade varit att både lyfta överblickande från fältet och samtidigt dras in i konstellationer och särintressen. Så Mikaela Sundberg håller sig där kvalitativa sociologer brukar försöka att hålla sig: Med överblick över särintressen och konstellationer utan att gräva för djupt.

Avhandlingen visar på denna nivå de sociala sammanhangens betydelse: Klimatfrågor, ozonhåll, smältande polarisar är frågor som växer fram på olika arbetsplatser. Dessa brännande och kontroversiella frågor tolkas och penetreras av människor i högst konkreta sociala sammanhang. Allt fler torde instämma med att dessa klimatfrågor blivit allt viktigare. Då blir det knappast oviktigt att också lyfta fram de högst konkreta sociala sammanhang där frågorna tar form och utvecklas.

Ann-Mari Sellerberg
Sociologiska institutionen,
Lunds universitet

Susanne Urban:

Att ordna staden. Den nya storstadspolitiken växer fram.

Lund: Arkiv (2005)

ISBN: 91-7294-19-05

SUSANNE URBANS avhandling tar sin utgångspunkt i stadens motsägelsefullhet. Mellan segregationens hot och grannskapets löfte om en lösning finner hon sin utgångspunkt för en granskning av *den samtida storstadspolitiken*. Det gäller för henne inte så mycket att förklara storstadspolitiken och dess verkningar, som att ställa *en demokratisk diagnos* på den: Fungerar storstadspolitiken dialoger? Kan demokratin upprätthållas 'och i någon mening bli effektivare', trots segregationen, särskilt den med etniska förtecken (s. 17)? *Syftet* är att undersöka denna fråga med hjälp av storstadspolitiken så kallade utsatta bostadsområden i Huddinge kommun, inalles tre stycken.

Susanne Urban (SU) vill göra detta i två steg. I det första steget granskas 'föreställningen om grannskapet och dess betydelse för social integration' och för hur 'den etniska boendesegregationen

blir formulerad som ett allmänt problem' samt forskningen om detta. I det andra steget belyses 'integration på lokal nivå — delaktighet — med ... en teoretisk modell' — efter Habermas — 'över möjlighet att utveckla det demokratiska välfärdssamhället' (s. 18). Empiriskt undersöker hon just de projekt som uttryckligen syftar till delaktighet. I så mätto är detta inte blott en urbansociologisk, utan såväl en politologisk avhandling.

SU vill vidare arbeta med ett relationellt perspektiv eftersom 'det inte är fruktbart att skilja på processer på makro- och mikronivå.' Ett annat val hon gör är att arbeta med befintliga kategoriseringar — eller tankebilder — som det dock gäller att kritiskt problematisera för att finna 'nya — okända — relationer och mekanismer' (s. 18ff).

Avhandlingen disponerar SU i två delar, en för varje undersökningssteg. Först av allt dis-

kuterar hon i kap. 2 grannskapet som planeringsideal, vilket utmynnar i att hon identifierar fyra grannskapsideal. Utöver det traditionella grannskapet, noterar hon stadsgatan, nätverksgrannskapet genom svaga band och samarbete, samt det flerdimensionella rumsöverskridande grannskapet. Hon identifierar också ett för 1990-talet typiskt hot mot grannskapet: den etniska bostadssegregationen.

I det tredje kapitlet rekonstruerar SU hur detta hot etablerades i den statliga politiken. Närmare bestämt undersöker hon hur denna *problemkonstruktion med vidhängande lösningsförslag* har utvecklats från problemets trevande identifiering på 1970-talet via Blommanpengarna och storstadssatsningen till problemets fragmentering idag. Genom en textnära analys av statliga dokument frilägger SU en *historia i sju steg*. Storstadssatsningens selektiva politik — som vill vända på utvecklingen i de så kallade utsatta områdena genom att i och genom grannskapet göra dem till utvecklingsområden — utgör krönet på denna historia.

Denna noggranna rekonstruktion har flera förtjänster. En är den överskådliga sammanfattningen i Figur 8, men den kanske viktigaste är hur tydligt det blir att storstadspolitiken stampas fram ur samspelet — eller bristen på samspel — mellan (åt)skilda

politikområden som invandrar-, bostads-, arbetsmarknads- och flyktingpolitik och kanske just därför fragmenteras.

I ett eget kapitel diskuterar SU såväl teoretiskt som metodologiskt den för storstadspolitiken grundläggande frågan om *grannskapets betydelse för integrationen*. Oavsett teoretisk ingång — SU urskiljer tre ingångar från individnivån till den strukturella och därtill en relationistisk sådan — gäller det att kunna påvisa effekter av segregationen. Nu är det emellertid inte alldeles enkelt att belägga sådana kontextuella effekter. Därför blir det inte bara svårt att jämföra olika empiriska studier, segregationens negativa effekter får inte heller något starkt stöd av forskningen — dessa är ju inte detsamma som att problem tenderar att koncentreras i vissa områden eftersom detta kan bero på olika selektionseffekter. Emellertid kan vi därför inte bara vifta bort segregationsproblemet, menar SU.

Avhandlingens andra del består av två kapitel, ett teoretiskt, ett empiriskt. Teoretiskt utvecklar SU en modell för *demokratisk dialog* med *delaktighet* som nyckelbegrepp med hjälp av Habermas *Between Facts and Norms* (*Faktizität und Geltung*). Modellen bygger på två distinktioner, dels mellan norm och fakta, dels mellan struktur och individ, vilket ger å ena sidan två slags styrning,

förstatligande av privatsfären och församhälligande av staten, å andra sidan förgivettaganden av lagar och institutioner respektive av etik och preferenser, alltsammans sammanbundet av socialiseringsprocesser (Figur 11).

Under modellen ligger en särskild förståelse av Habermas begrepp kommunikativt handlande, system och livsvärld. Demokratisk styrning förutsätter kommunikativa dialoger inom och mellan olika offentligheter, vilket förutsätter allas lika rätt att delta; när bara utvalda aktörer får delta, är risken att de läses fast vid bestämda identiteter/intressen. I den planering som utvecklades ur 1970-talets planeringskritik blev delaktighet ett honnörsord. Likväl måste man här räkna med begränsningar på grund av existerande maktskillnader.

Detta för vidare till avhandlingens krön, dess sjätte kapitel, där SU granskar det *kommunikativa handlandets roll i den nya storstadspolitiken* genom ett etnografiskt fältarbete i Vårby gård, Flemingsberg och Skogås i Huddinge kommun. Fokus ligger på dialogen mellan kommunala tjänstemän — av vilka de så kallade *processledarna* utgör nyckelaktörer med uppdraget att få igång dialogen — och områdesinvånare i olika *delaktighetsprojekt*.

Redan från början fanns ett engagemang i områdena, dels

bland de boende, dels från organisationer som kyrkan. Projekten vidgar nätverken även om en del förblir utanför detta 'spännande möte mellan administration och det privata, mellan målrationellt kunskap och erfarenhetsbaserade värderingar' (s. 152).

Arenor skapades genom *boendediologgrupper*, försök att upprätta kommunikativa slussar mellan boende och förvaltning (dock ej i Vårby gård). Men dessa arenor blev mindre ställen för samförståndssökande dialog än för demonstration av befintliga åsikter från redan organiserade intressen. Ändå var dialogerna tämligen väl inlemmade i den kommunala administrationen — jämförda med t.ex. Södertälje.

Här granskar SU också vad som kallades för *det lokala visionsarbetet*. Maktskillanderna mellan de olika aktörerna blev tydliga, särskilt i Flemingsberg, där dialogerna fick samordnas med Strategiforum; trots detta var det just i Flemingsberg som dialogen kunde hållas för att vara rationell i Habermas mening. I de andra huddingeområdena lyssnade tjänstemännen förvisso mer, ändå blev det långt ifrån någon rationell och jämlik kommunikation. Så blev dialogerna ett exempel på livsvärldens kolonisering.

Sett ur processledarnas synvinkel var problemet tvåfaldigt, dels saknades arenor för dialogen

i det civila samhället, dels var det svårt att föra information vidare upp i den kommunen. SU:s huvudslutsats är att det går att initiera dialog inifrån systemet, men den når främst de redan integrerade, samt att Habermas är fruktbar för en analys av processen.

'[F]örstärkt social sammanhållning' ses idag i storstadspolitikerna 'som en förutsättning för ekonomisk tillväxt och ett effektivt samhälle' som kan nås 'genom normativ delaktighet'. Här blir SU:s slutsats att det förblir oklart hur 'integration i grannskapet ska kunna påverka strukturellt betingad segregation' i staden som på arbetsmarknaden (s. 180f); dialogförsöken visade sig så till vida otillräckliga.

Om dessa två slutsatser måhända inte förvänar, gör måhända två andra av hennes slutobservationer det. För det första gäller det en diskursiv förändring av politikens mål från betoningen av integration till demokratisk delaktighet — en förskjutning som gör det lättare att respektera skillnader (7.2).

För det andra, och därmed, en ny klyfta mellan retorik och praktik: medan den demokratiska delaktigheten skjuts fram som mål har effektivitet blivit allt viktigare i praktiken — lokala lösningar väljs för att de helt enkelt är billigare (7.4).

SU:s avhandling *Att ordna*

staden är ett försök att förstå den nya storstadspolitikens framväxt och att diagnostisera den politiskt genom att undersöka dialogförsöken i Huddinge. *Grannskapet* blir därför centralt i avhandlingen. Grannskapet är så att säga — med en kanske otidsenlig formulering — både storstadspolitikens mål och medel: den riktar sig till de så kallade utsatta bostadsområdena och genom att försöka aktivera dem som bor där på olika sätt, inte bara politiskt, skall den negativa utvecklingen alltså vändas.

Måhända är det därför som två hela kapitel ägnas åt frågan om grannskapet som planeringsenhet respektive grannskapets betydelse för integrationen. Som sammanhang för avhandlingen fyller de kanske sin plats, men de spelar en underordnad roll som jag ser det för dess verkliga bidrag. *Bidraget är tvåfaldigt*, dels en ingående rekonstruktion av den problemkonstruktion som storstadspolitikerna på den statliga nivån ansluter till, dels viljan att applicera Habermas på det problemlösningssätt som dialogförsöken exemplifierar.

Problemrekonstruktionen (kap. 3) är noggrant genomförd och faller ut i inte mindre än sju steg. En poäng med den är att den går längre tillbaks än den statliga storstadspolitikerna. Enligt SU började det hela som en *invandrabostadsfråga* för att in på 1970-talet bli till en

fråga om etnisk *bostadssegregation* (och skulle jag vilja tillägga: en förortsfråga); på 1980-talet fördjupades sedan problembilden av Storstadsutredningen till den grad att motåtgärder blev påkallade, men utan att implementeras.

Först efter 1990-talskrisen börjar storstadpolitiken ta form med en problemfokusering just på vissa *utsatta stadsdelar* i de tre storstadsregionerna och en problemformulering som vinglar mellan strukturella orsaker och individuellt ansvar och mellan politikområdena bostads-, integrations- och invandringspolitik; så sjösätts storstadssatsningen *selektiva politik*, för att med tiden fragmenteras i skilda frågor som politisk delaktighet och ställning på arbetsmarknaden, vilka dock skall lösas lokalt, i grannskapet.

Denna korta sammanfattning kan bara ge vissa drag av en mycket sammansatt formeringsprocess vilken SU systematiskt skildrat genom en analys av de aktuella statliga utredningarna från olika politikområden, deras problembeskrivning, syn på orsaker och förslag till åtgärder — en självklar början för den som kommit att intressera sig för den svenska storstadspolitikerna.

Även om SU lyckas väl med att fånga politikens olika förskjutningar i sin rekonstruktion hade jag gärna sett att hon också hade sagt något om hur det här blev

ett så kallat förortsproblem — på 1960-talet var det ju inte det utan då handlade det ju om omoderna bostäder, som regel tämligen centralt belägna — och om vad nedläggningen av bostadsdepartementet i början på 1990-talet kan ha betytt för den här selektiva politikens uppkomst. Vidare kan man fråga sig om mängden politikområden kan ha bidragit till politikens fragmentering, samt inte minst varför lösningen på integrationsproblemet kom att sökas selektivt, just i vissa utvalda (*sic!*) områden — segregation handlar ju om förhållandet mellan stadsdelar/grannskap.

Att viss kritik kan riktas mot SU:s sätt att använda Habermas demokratiteori för att förstå de demokratiska dialogförsöken skall inte skymma att ambitionen här är lika påtaglig som angelägen. Frågan är vad det är som sker i de dialoger som processledarna har ansvar för att initiera, för att nu inte tala om att själva processledarrollen är som gjord för att dyrkas upp med hjälp av Habermas, liksom frågor om en medborgarstyrd (lokal) planering mer allmänt.

Tyvärr när SU inte riktigt fram i den empiriska analysen. Som jag ser det beror det på en i vissa avseenden egendomlig habermastolkning. Exempelvis ser hon allt medborgarengagemang i statliga/kommunala frågor som ett församhällegande

av staten. I fallet med dialogförsöken talar förhållandet att engagemanget kanaliseras *via förvaltningen* — inte via den politiska offentligheten — för en sådan tolkning; mot det står dock att det gäller just ett *medborgerligt* engagemang.

Församhällegandebegreppet, som Habermas för övrigt använder främst i *Borgerlig offentlighet*, handlar annars främst om en korporativ organisering av privata organiserade intressen via staten och en delegering av statlig makt till dem — så fungerade nu inte dialogförsöken, utan tjänstemännen hade problem med att föra dialogens krav vidare upp i förvaltningen, ej heller var de tänkta att fungera så. Det senare talar också emot att det skulle handla om ett församhällegande av staten.

SU krånglar också till det för sig genom att tämligen implicit förstå distinktionen individ/struktur som en fråga om livsvärld versus system, samt när hon diskuterar integration inte systematiskt skilja mellan social- och systemintegration (identitets- och strukturpolitik) till förfång för den avslutande diskussionen om segregation och integration. Trots det kan jag bara instämma i hennes grundläggande kritik av storstadspolitiken: den saknar insikt i hur balansen mellan social- och systemintegration, mellan delaktighet och effek-

tivitet, fungerar. Med Habermas hjälp kunde detta emellertid ha analyserats mer ingående.

Nu ska denna mer teoretiska kritik inte skymma förtjänsterna i SU:s analys av det kommunikativa handlandet i storstadsarbetet. Den empiriska analysens anspråksnivå är inte bara rimlig, förväntningarna på den infrias i väsentlig grad. Inte minst gäller det slaget av problem som plågade dialoggrupperna som att i dem demonstrerades åsikter och ståndpunkter från redan organiserade intressen utan att provas mot varandra, liksom mer prosaiska lokala hinder som programkrockar med andra evenemang, för att nu inte tala om processledarnas tillkortakommanden när det gällde att föra vidare information och krav uppåt i den kommunala förvaltningen.

Ett empiriskt fynd som hade varit värt en mer inträngande analys är annars att just i Flemingsbergsfallet blev det fråga om något som motsvarar Habermas krav på en genuin dialog i en helt annan grad än i Skogås och Värby. Att det var här om någonstans som ett kommunikativt förnuft utvecklades är paradoxalt givet *maktskillnaderna* mellan delarna.

Eftersom Flemingsberg är mer än en bostadsstadsdel — här ligger bland annat högskola, Huddinge sjukhus och flera tunga statliga förvaltningar — har stadsdelen

blivit intressant på regional nivå som ett av de ställen som genom lämpliga satsningar kunde bidra till att göra stockholmsregionen flerkärning. För detta ändamål fanns redan före dialogförsöken ett nätverk av lokala företag och institutioner kallat för Strategiforum. När de boende så drogs in i dialogen om framtids-scenariearbetet visade sig alltså detta *inte* utgöra något hinder utan snarare motsatsen. Givet erfarenheten av sådana möten från andra sammanhang, har vi här att göra med ett oväntat utfall. Hur kunde det bli så?

Sammantaget är *Att ordna staden. Den nya storstadspolitiken växer fram* ett ojämnt arbete. Som introduktion till storstadspolitiken, dess problem och förutsättningar, kan den inte desto mindre rekommenderas. I rekonstruktionen av hur politiken mot den etniska boendesegregationen formats ligger dess kanske tyngsta bidrag till den fortsatta forskningen. I analysen av de lokala så kallade dialogförsöken finns också ett tydligt om än mindre fullgånget bidrag till forskningen. Att här försöka använda Habermas är ett högst relevant företag för att kunna reda ut hur exempelvis bostadssegregation och politisk delaktighet hänger samman, ett arbete som Susanne Urban har påbörjat.

Mats Franzén,
fakultetsopponent

02
.
2
0
0
6

sociologisk forskning

Kommer till din brevlåda i mitten av juni.

Vill du skicka material till Sociologisk Forskning?

Adressen till den nya redaktionen är:

sociologiskforskning@soc.lu.se

MOBS!

EN FÖRUTSÄTTNING för publicering i *Sociologisk Forskning* är att din artikel inte redan är publicerad, eller under bedömning för publicering av annan tidskrift eller annat förlag. Undantag kan göras för samtidig publicering på flera språk. Artikelförfattare erhåller tre exemplar av det nummer av *Sociologisk Forskning* där artikeln publiceras.

Artiklar

---

1. Sänd ditt manuskript med e-post till:
sociologiskforskning@soc.lu.se. Alla manuskript ska vara författade på svenska.
  2. Redaktionen sänder normalt varje uppsats till två anonyma granskare för bedömning. Av det skälet anges endast titel på uppsatsens första sida. Författaridentitet ska ej framgå i texten.
  3. Manuskriptet ska innehålla ett abstract på engelska om 150–200 ord. Ange även några nyckelord. Författaren ansvarar för språkgranskning av sin artikel.
  4. En presentation av författaren om maximalt 400 tecken inkl. blanksteg skall bifogas. Skicka även ett fotografi i digitalt format eller papperskopia att använda till författarpresentationen.
  5. Grunddata, t.ex. excelfiler till tabeller och diagram, skickas digitalt tillsammans med det övriga textmaterialet.
  6. Ange var tabeller och figurer skall placeras i brödtexten. Litteraturhänvisningar i texten görs enligt följande: (Sontag, 1977) eller Sontag (1977).
-

Referenser

BOK:

Pilgrim, D. & Rogers, A. (1993)
A Sociology of Mental Health and Illness.
 Buckingham: Open University Press.

ARTIKEL:

Haavio-Mannila, E., Roos, J.P., Kontula, O. (1996) "Repression, Revolution and Ambivalence: The Sexual Life of Three Generations", *Acta Sociologica* 39 (4): 409-430.

KAPITEL I BOK:

Dryler, H. (1994) "Etablering av nya högskolor — ett medel för minskad snedrekrytering?", s 285-308 i Erikson, R. & Jonsson, J.O. (red) *Sorteringen i skolan.*
 Stockholm: Carlssons.

Repliker (1.000-2.000 ord)

I syfte att skapa ett debattforum finns möjlighet att replikera publicerade debattartiklar. Repliker skall skickas till redaktionen senast 30 dagar efter det att debatten publicerats. Författaren till den debattartikel som replikeras kommer — under förutsättning att repliken publiceras — lämnas utrymme att svara på repliken.

Recensioner (2000 ord)

Sociologisk Forskning publicerar recensioner av nyutkommen litteratur av sociologisk relevans.

Forskningsnotiser (max 1.000 ord)

Komprimerade redogörelser för exempelvis intressanta forskningsresultat och empiriska iakttagelser som inte är tillräckligt omfattande för att bilda underlag för en hel artikel. Det kan röra sig om korta kommentarer vilkas aktualitet kräver relativt snabb publicering, presentationer av nystartade projekt och nätverk, eller information om kommande konferenser och publikationer.

**HUR GÖR DJUR?
MÄNNISKOR, ANDRA DJUR OCH UTMANINGAR
FÖR SOCIOLOGIN**

Tora Holmberg

HEIDEGGER, SPENGLER OCH AUTENTISK FASCISM

Göran Dahl

**VIKTEN AV KULTURELLA ÖVERBRYGGARE
I STORSTADENS INTEGRATIONSPROJEKT**

Susanne Ewert, Marianne Liedholm &
Göran Lindberg

GROUNDLED THEORY — ETT OAVSLUTAT PROJEKT

Sven-Åke Lindgren

**REFLECTIONS ON THE STUDY OF
INFORMAL CONTROL**

Robert M. Emerson

NOTERAT

RECENSIONER